

วิเคราะห์ศิลปกรรมคัมเจ้านายฝ้ายเหนื่อในล้านนา

โดย

นางสาวภูษณิศ ทองประทุม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2563

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

วิเคราะห์ศิลปกรรมคัมเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา

โดย
นางสาวภูษณิศ ทองประทุม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2563

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ANALYSIS OF ARCHITECTURAL STYLES OF LANNA ROYAL HALLS.

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for Master of Arts (ART HISTORY)

Department of Art History

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2020

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

59107208 : ประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

คำสำคัญ : คุ่มเจ้านายล้านนา, ศิลปะล้านนา, เรือนล้านนา, สถาปัตยกรรมล้านนา

นางสาว ภูษณิศ ท่องประทุม: วิเคราะห์ศิลปกรรมคุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา อาจารย์
ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รองศาสตราจารย์ ดร. ประภัสสร ชูวิเชียร

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ทางด้านรูปแบบศิลปกรรม
ของคุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา ที่ยังเหลือหลักฐานให้ศึกษาได้ จำนวน 10 หลัง
ในพื้นที่ภาคเหนือ ผลการวิจัยพบว่า

1. คุ่มเจ้านายล้านนาทั้ง 10 หลัง สามารถแบ่งตามที่มาทางด้านรูปแบบศิลปกรรมได้
ทั้งหมด 4 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 คุ่มที่มีลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนา

กลุ่มที่ 2 คุ่มที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกโดยตรงจากชาวตะวันตกที่มายังล้านนา

กลุ่มที่ 3 คุ่มที่ได้รับอิทธิพลเรือนไม้แบบตะวันตกจากกรุงเทพฯ

กลุ่มที่ 4 คุ่มที่มีรูปแบบเป็นอาคารทรงตึกแบบภาคกลาง (กรุงเทพฯ)

2. บริบททางด้านประวัติศาสตร์ที่ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบศิลปกรรมของคุ่มเจ้านายล้านนา
คือ การตกเป็นประเทศราชของสยาม การเข้ามาของชาวตะวันตกในล้านนา กระแสความ นิยม
ตะวันตกในสยาม และการติดต่อค้าขายระหว่างล้านนากับผู้คนจากพื้นที่อื่นๆ

3. รูปแบบศิลปกรรมคุ่มเจ้านายล้านนาสะท้อนให้เห็นถึงรสนิยมในแต่ละสมัยของชน
ชั้นสูงในล้านนา และการเข้ามาของอิทธิพลจากภายนอกพื้นที่

59107208 : Major (ART HISTORY)

Keyword : Lanna Royal Halls, Lanna house, Khum Lanna

MISS PUSANISA THONGPATUM : ANALYSIS OF ARCHITECTURAL STYLES OF LANNA ROYAL HALLS. THESIS ADVISOR : ASSOCIATE PROFESSOR PRABHASSARA CHUVICHEAN, Ph.D.

The objective of this research is to study and analyze the issues related to the art style of the Lanna Royal Halls, totally 10 houses located in Northern Part are remained as evidences for study. The results of research were found that

1. Based on the origin of art styles, all 10 Lanna-style Houses can be divided into 4 main groups as follows:

1st Group: Lanna Royal Halls with architectural style of Lanna local house.

2nd Group: Lanna Royal Halls which is directly influenced by westerners who visited Lanna Kingdom.

3rd Group: Lanna Royal Halls which is influenced by western-style wooden houses in Bangkok.

4th Group: Lanna Royal Halls with the building style and shape of houses in central region (Bangkok).

2. The historical contexts influencing the art style of Lanna Royal Halls included the becoming of tributary state of the Siamese Kingdom, the arrival of westerners in Lanna Kingdom, the western trends in Siamese Kingdom, and the trade relations between Lanna Kingdom and people from other areas.

3. The art style of Lanna Royal Halls reflected the artistic tastes of the upper class in each period of Lanna Kingdom, and the entry of external influences.

กิตติกรรมประกาศ

ต้นทางคือจุดเริ่มต้นของเรื่องราวทั้งหมด และปลายทางคือจุดหมายที่ต้องการจะไปให้ถึง เราจะเดินทางจากจุดเริ่มต้นไปยังจุดหมายไม่ได้เลย หากขาดเรื่องราวระหว่างทาง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ถือได้ว่าเป็นบทสรุปในเส้นทางหนึ่งที่ได้เลือกเดิน เรื่องราวที่เกิดขึ้นระหว่างทางนั้นมีอยู่มากมาย แต่สิ่งที่รู้สึกขอบคุณเสมอคือผู้ที่คอยช่วยเหลือ และผลักดันให้สามารถเดินทางมาจนถึงจุดหมายปลายทาง

ป้า แม่จ๋า น้ำตาลทราย ย่า ยาย ครอบครัวที่คอยสนับสนุนในทุกเรื่อง และให้กำลังใจอยู่เสมอ

ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ซึ่งให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะ ให้คำแนะนำในการเสนอหัวข้อ และเขียนวิทยานิพนธ์ ตลอดจนทำหน้าที่ประธานกรรมการสอบเล่มวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์ ดร.ประภัสสร ชูวิเชียร ที่ปรึกษาในการทำวิทยานิพนธ์ ผู้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์

รองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง ศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงสัญชลี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อชิรชัญ ไซยพจน์พานิช ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์ ผู้ให้ความรู้และคำแนะนำ ตั้งแต่เริ่มเข้าศึกษาจนกระทั่งจบการศึกษา

อาจารย์ในภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อาจารย์ในมหาวิทยาลัยศิลปากร และมหาวิทยาลัยอื่นๆ รวมไปถึงผู้เขียนหนังสือ เอกสารอ้างอิง หลักฐานและเจ้าของข้อมูลที่ได้นำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

คุณอรุณศักดิ์ กิ่งมณี ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกในการสอบเล่มวิทยานิพนธ์ ซึ่งให้คำแนะนำเพื่อพัฒนางานวิจัยต่อไปในอนาคต

เพื่อนทุกคนที่คอยเป็นที่ปรึกษา ให้กำลังใจ สนับสนุน และพูดคุยแบ่งปันทุกข์สุขกันตลอดมา ทั้งเพื่อนเก่าที่ไม่เคยเก่าจากโรงเรียนปรีณสร้อยแยลส์วิทยาลัย เพื่อนที่น่ารักเสมอจากภาควิชาประวัติศาสตร์ และเพื่อนคนอื่นๆ ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เพื่อนๆ พี่ๆ และน้องๆ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร แม้ว่าช่วงเวลาที่ได้ไปใช้ชีวิตไปเรียนที่ศิลปากรจะไม่นานเท่าไรหรอก แต่ทุกคนเป็นความเป็นความประทับใจที่มีค่ามาก

สุดท้ายนี้ขอขอบคุณเพื่อนร่วมทางคนสำคัญ ที่จับมือกันมาตลอดทาง เดินเคียงข้างกันมาตลอด หวังว่าเราจะเดินไปด้วยกันในทุกเส้นทาง และค่อยๆ เติบโตไปด้วยกันอย่างที่เคยเป็นเสมอมา

ภูษณิศา ทองประทุม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ฉุ
บทที่ 1 บทนำ.....	19
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	19
2. ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	21
3. สมมติฐานของการศึกษา.....	22
4. ขอบเขตการศึกษา.....	22
5. ขั้นตอนของการศึกษา.....	22
6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	23
บทที่ 2 หลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของคุ้มเจ้านายฝ้ายเหนือใน ล้านนา.....	24
1. ความหมายของสถาปัตยกรรมที่เรียกว่าคุ้ม.....	24
2. หน้าที่การใช้งานของอาคารคุ้มเจ้านายฝ้ายเหนือ.....	24
2.1 สถานที่สำหรับพักอาศัยของเจ้านายฝ้ายเหนือ.....	25
2.2 สถานที่ว่าราชการ ประกอบพระราชพิธีสำคัญ และจัดกิจกรรมทั่วไป.....	26
2.3 สถานที่ต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง.....	28
2.4 สถานที่คุ้มขังนักโทษ.....	29

3. ข้อมูลทั่วไปของคຸ່ມเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนาแต่ละหลัง.....	31
3.1. คຸ່มเจ้านายฝ่ายเหนือในจังหวัดเชียงใหม่.....	31
1) คຸ່มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์).....	31
2) คຸ່มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง)	33
3) คຸ່มบ้านทุ่งเสี้ยว.....	35
4) คຸ່มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่)	36
3.2. คຸ່มเจ้านายฝ่ายเหนือที่อยู่ในจังหวัดลำพูน	37
1) คຸ່มเจ้าหลวงจักรคำจรงค์ศักดิ์.....	37
2) คຸ່มเจ้ายอดเรือน.....	38
3.3. คຸ່มเจ้านายฝ่ายเหนือที่อยู่ในจังหวัดแพร่.....	39
1) คຸ່มเจ้าหลวงเมืองแพร่	39
2) คຸ່มวงศ์บุรี.....	40
3.4. คຸ່มเจ้านายฝ่ายเหนือที่อยู่ในจังหวัดน่าน.....	41
1) คຸ່มเจ้าหลวงเมืองน่าน	41
2) คຸ່มเจ้าราชบุตร (เจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน)	43
สรุปหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของคຸ່มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา....	44
บทที่ 3 วิเคราะห์รูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมของคຸ່มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา	46
1. กลุ่มที่ 1 คຸ່มที่มีลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนา.....	46
1.1. คຸ່มบ้านทุ่งเสี้ยว จังหวัดเชียงใหม่.....	46
1) ผังพื้นที่และการใช้งาน	46
2) รูปแบบสถาปัตยกรรม	48
3) งานประดับตกแต่ง.....	52
สรุปผลจากการวิเคราะห์คຸ່มที่มีลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนา	53
2. กลุ่มที่ 2 คຸ່มที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกโดยตรงจากชาวตะวันตกที่อยู่อาศัยในล้านนา	54

2.1. คຸ່ມเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้ามหาอินทร์) จังหวัดเชียงใหม่.....	54
1) ผังพื้นที่และการใช้งาน	54
2) รูปแบบสถาปัตยกรรม	56
3) งานประดับตกแต่ง.....	59
2.2. คຸ່มเจ้ายอดเรือน จังหวัดลำพูน.....	61
1) ผังพื้นที่และการใช้งาน	61
2) รูปแบบสถาปัตยกรรม	62
3) งานประดับตกแต่ง.....	64
สรุปผลจากการวิเคราะห์คຸ່มที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกโดยตรงจากชาวตะวันตกที่มายังล้านนา	65
3. กลุ่มที่ 3 คຸ່มที่ได้รับอิทธิพลเรือนไม้แบบตะวันตกจากกรุงเทพฯ	67
3.1. คຸ່มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่.....	67
1) ผังพื้นที่และการใช้งาน	67
2) รูปแบบสถาปัตยกรรม	69
3) งานประดับตกแต่ง.....	71
3.2. คຸ່มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่.....	72
1) ผังพื้นที่และการใช้งาน	72
2) รูปแบบสถาปัตยกรรม	75
3) งานประดับตกแต่ง.....	78
3.3. คຸ່มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) จังหวัดน่าน.....	80
1) ผังพื้นที่และการใช้งาน	80
2) รูปแบบสถาปัตยกรรม	82
3) งานประดับตกแต่ง.....	85
3.4. คຸ່มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) จังหวัดเชียงใหม่.....	87
1) ผังพื้นที่และการใช้งาน	87

2) รูปแบบสถาปัตยกรรม	89
3) งานประดับตกแต่ง.....	92
สรุปผลจากการวิเคราะห์คุ่มที่ได้รับอิทธิพลเรือนไม้แบบตะวันตกจากกรุงเทพฯ.....	92
4. กลุ่มที่ 4 คุ่มที่มีรูปแบบเป็นอาคารทรงตึกแบบภาคกลาง (กรุงเทพฯ).....	94
4.1. คุ่มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่.....	94
1) ผังพื้นและการใช้งาน	94
2) รูปแบบสถาปัตยกรรม	97
3) งานประดับตกแต่ง.....	99
4.2. หอคำหลวง จังหวัดน่าน.....	103
1) ผังพื้นและการใช้งาน	103
2) รูปแบบสถาปัตยกรรม	105
3) งานประดับตกแต่ง.....	107
4.3. คุ่มเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ จังหวัดลำพูน.....	111
1) ผังพื้นและการใช้งาน	111
2) รูปแบบสถาปัตยกรรม	113
3) งานประดับตกแต่ง.....	115
สรุปผลจากการวิเคราะห์คุ่มที่มีรูปแบบเป็นอาคารทรงตึกแบบภาคกลาง (กรุงเทพฯ).....	116
วิเคราะห์รูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมของคุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา	117
บทที่ 4 บริบททางด้านประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อรูปแบบศิลปกรรมคุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา. 120	
1. การตกเป็นประเทศราชของสยาม	120
2. บทบาทของขงตะวันตกในล้านนาและกระแสความนิยมตะวันตกในสยามในช่วงปี พ.ศ. 2400 เป็นต้นไป	122
3. การติดต่อค้าขายระหว่างล้านนากับผู้คนจากดินแดนอื่นๆ.....	124
สรุปบริบททางด้านประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อรูปแบบศิลปกรรมคุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา..	126

บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ..... 127

รายการอ้างอิง..... 130

ภาคผนวก..... 133

ประวัติผู้เขียน..... 138

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นของคัมเจ้านายฝ่ายเหนือในจังหวัดเชียงใหม่	134
ตารางที่ 2 ข้อมูลเบื้องต้นของคัมเจ้านายฝ่ายเหนือในจังหวัดลำพูน	135
ตารางที่ 3 ข้อมูลเบื้องต้นของคัมเจ้านายฝ่ายเหนือในจังหวัดแพร่.....	136
ตารางที่ 4 ข้อมูลเบื้องต้นของคัมเจ้านายฝ่ายเหนือในจังหวัดน่าน	137

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 อาคารคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์) จังหวัดเชียงใหม่.....	33
ภาพที่ 2 อาคารคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่.....	35
ภาพที่ 3 อาคารคุ้มบ้านทุ่งเสี้ยว อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่.....	36
ภาพที่ 4 คุ้มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) จังหวัดเชียงใหม่.....	36
ภาพที่ 5 อาคารคุ้มเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ จังหวัดลำพูน.....	37
ภาพที่ 6 อาคารคุ้มเจ้ายอดเรือน จังหวัดลำพูน.....	39
ภาพที่ 7 อาคารคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.....	40
ภาพที่ 8 อาคารคุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่.....	41
ภาพที่ 9 อาคารหอคำเก่าเมืองน่าน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดน่าน.....	43
ภาพที่ 10 อาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (เจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน) จังหวัดน่าน.....	44
ภาพที่ 11 ภาพแสดงผังพื้นที่คุ้มบ้านทุ่งเสี้ยว จังหวัดเชียงใหม่.....	47
ภาพที่ 12 การวางเสารอบตัวเรือนและการถมพื้นที่.....	48
ภาพที่ 13 การวางเสาบริเวณใต้ถุน.....	49
ภาพที่ 14 เสาที่ปรากฏร่องรอยของการถากไม้.....	49
ภาพที่ 15 ฝาผนังนอกตัวเรือน.....	50
ภาพที่ 16 ฝาผนังในตัวเรือน.....	50
ภาพที่ 17 กระเบื้องปูหลังคา.....	51
ภาพที่ 18 โครงสร้างหลังคาบริเวณเดินช่วงรอยต่อของหลังคาปีกนก.....	51
ภาพที่ 19 หน้าจั่วทางด้านทิศเหนือของเรือน.....	52
ภาพที่ 20 ช่องแสงเหนือบานประตู.....	52
ภาพที่ 21 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้ามหาอินทร์) จังหวัดเชียงใหม่.....	55

ภาพที่ 22 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นบนคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้ามหาอินทร์) จังหวัดเชียงใหม่	55
ภาพที่ 23 เสาและการปูพื้นบริเวณชั้นล่าง.....	56
ภาพที่ 24 เสาและการปูพื้นบริเวณชั้นบน	56
ภาพที่ 25 รูปแบบของบานประตู	57
ภาพที่ 26 รูปแบบของบานหน้าต่าง	58
ภาพที่ 27 กระเบื้องหลังคาในปัจจุบัน	58
ภาพที่ 28 กระเบื้องดินขอที่ใช้ตั้งแต่คราวแรกสร้างจนถึงปี พ.ศ. 2547	59
ภาพที่ 29 กระเบื้องดินขอที่ใช้ในปี พ.ศ. 2548 จนถึงปัจจุบัน.....	59
ภาพที่ 30 หน้าจั่วทางด้านทิศเหนือ.....	59
ภาพที่ 31 หน้าจั่วทางด้านทิศตะวันออก.....	59
ภาพที่ 32 ลายฉลุราวระเบียง.....	60
ภาพที่ 33 ลายฉลุซุ้มโค้งระหว่างเสา	60
ภาพที่ 34 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มเจ้ายอดเรือน จังหวัดลำพูน.....	61
ภาพที่ 35 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นบนคุ้มเจ้ายอดเรือน จังหวัดลำพูน	62
ภาพที่ 36 บริเวณใต้ถุน.....	63
ภาพที่ 37 โครงสร้างและการปูพื้นภายในเรือน.....	63
ภาพที่ 38 หลังคาไม้สักเนื้อแข็ง.....	64
ภาพที่ 39 สรไนประดับบริเวณมุขยอดจั่วและชายคา	65
ภาพที่ 40 สรไนประดับบริเวณมุขยอดจั่วและชายคา	65
ภาพที่ 41 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่	68
ภาพที่ 42 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นบนคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่.....	69
ภาพที่ 43 ด้านหลังของคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่ แสดงให้เห็นภาพรวมของ โครงสร้างตัวอาคาร.....	69
ภาพที่ 44 รูปแบบของผนังที่แตกต่างกันทั้งสามส่วน	70

ภาพที่ 45 รูปแบบและวัสดุผนังหลังคา	70
ภาพที่ 46 หน้าจั่วและมุมน้ำจั่วหลังคา.....	71
ภาพที่ 47 ลายประดับตกแต่งบริเวณหน้าจั่ว	71
ภาพที่ 48 บานประตูและบานหน้าต่างบริเวณชั้นล่าง.....	72
ภาพที่ 49 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่.....	73
ภาพที่ 50 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นบนคุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่	74
ภาพที่ 51 เรือนหลักบริเวณชั้นล่าง.....	75
ภาพที่ 52 ทางเชื่อมระหว่างเรือนหลักและเรือนรอง.....	75
ภาพที่ 53 โครงสร้างเรือนชั้นบน	76
ภาพที่ 54 ผังชั้นล่างของเรือน.....	76
ภาพที่ 55 ผังชั้นบนของเรือน.....	77
ภาพที่ 56 กระเบื้องหลังคาในปัจจุบัน	77
ภาพที่ 57 หน้าจั่วบริเวณมุขของเรือน	78
ภาพที่ 58 ลวดลายภายในกรอบหน้าจั่ว	78
ภาพที่ 59 ลวดลายประดับสันหลังคา.....	78
ภาพที่ 60 บานประตูและลวดลายประดับเหนือบานประตู.....	79
ภาพที่ 61 ลวดลายไม้ฉลุราวระเบียงและกันสาด	79
ภาพที่ 62 ลวดลายไม้ฉลุราวระเบียง	80
ภาพที่ 63 ลวดลายไม้ฉลุกันสาด.....	80
ภาพที่ 64 ภาพแสดงผังพื้นที่บริเวณชั้นล่างของคุ้มเจ้าราชบุตร จังหวัดน่าน.....	81
ภาพที่ 65 ภาพแสดงผังพื้นที่บริเวณชั้นบนของคุ้มเจ้าราชบุตร จังหวัดน่าน	81
ภาพที่ 66 แสดงให้เห็นการเสริมปูนซีเมนต์และพื้นคอนกรีต.....	82
ภาพที่ 67 เสาและการปูพื้นบริเวณชั้นบน	82
ภาพที่ 68 ผังด้านนอกเรือนชั้นบนและชั้นล่าง	83

ภาพที่ 69	ผนังด้านในเรือนชั้นล่าง	83
ภาพที่ 70	ผนังด้านในเรือนชั้นบน	84
ภาพที่ 71	ผนังด้านนอกเรือนชั้นบน	84
ภาพที่ 72	รูปแบบหลังคาหัวตัด	85
ภาพที่ 73	ลวดลายประดับบริเวณหน้าจั่วหัวตัด	85
ภาพที่ 74	ลวดลายประดับเชิงชาย	85
ภาพที่ 75	ลวดลายประดับช่องลม	86
ภาพที่ 76	รูปแบบของบานหน้าต่างชั้นล่าง	86
ภาพที่ 77	รูปแบบของบานหน้าต่างชั้นบน ซึ่งเหนือบานหน้าต่างประดับตกแต่งด้วยแผ่นกระจก	86
ภาพที่ 78	ลวดลายฉลุราวระเบียง	87
ภาพที่ 79	ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่)	88
ภาพที่ 80	ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นบนคุ้มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่)	88
ภาพที่ 81	ภาพแสดงผังพื้นที่บริเวณโดยรอบคุ้มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) จังหวัด เชียงใหม่	89
ภาพที่ 82	ส่วนฐานของเรือนที่ก่อด้วยอิฐและคอนกรีต	90
ภาพที่ 83	รูปแบบของผนัง	90
ภาพที่ 84	กระเบื้องหลังคาในปัจจุบัน	91
ภาพที่ 85	กระเบื้องหลังคาของเรือนหลังเล็กรอบช่วงบ้าน	91
ภาพที่ 86	รูปแบบบานหน้าต่าง	92
ภาพที่ 87	ภาพแสดงผังพื้นที่ดินคุ้มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่	95
ภาพที่ 88	ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่	95
ภาพที่ 89	ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นบนคุ้มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่	96
ภาพที่ 90	การปูพื้นด้วยไม้ บริเวณพื้นมีช่องสำหรับส่งของ	97
ภาพที่ 91	ผนังของอาคารบริเวณระเบียงชั้นบน	97

ภาพที่ 92 สีของผนังห้องโถงกลางชั้นบน.....	98
ภาพที่ 93 กระเบื้องหลังคาในปัจจุบัน	98
ภาพที่ 94 ลายฉลุบริเวณกรอบหน้าจั่วและเสากลึง	99
ภาพที่ 95 ลายฉลุบริเวณเชิงชาย.....	99
ภาพที่ 96 ลายฉลุบริเวณคันทวย.....	99
ภาพที่ 97 หน้าต่างบริเวณมุข.....	100
ภาพที่ 98 ลวดลายเหนือกรอบหน้าต่างบริเวณมุข.....	100
ภาพที่ 99 บานหน้าต่างชั้นล่าง.....	101
ภาพที่ 100 บานหน้าต่างชั้นบน	101
ภาพที่ 101 ตำแหน่งของช่องแสงบริเวณมุข	102
ภาพที่ 102 ลวดลายไม้ฉลุ.....	102
ภาพที่ 103 ลวดลายไม้ฉลुरาวระเบียง.....	102
ภาพที่ 104 ภาพแสดงผังพื้นชั้นล่างหอคำหลวง จังหวัดน่าน	103
ภาพที่ 105 ภาพแสดงผังพื้นชั้นบนหอคำหลวง จังหวัดน่าน	104
ภาพที่ 106 ภายในอาคารชั้นบน	105
ภาพที่ 107 สีผนังของอาคารหอคำหลวงเมืองน่าน	106
ภาพที่ 108 หลังคาหอคำหลวง จังหวัดน่านในปัจจุบัน	106
ภาพที่ 109 วัสดุผนังหลังคาในปัจจุบัน.....	107
ภาพที่ 110 ลายบริเวณหน้าจั่ว.....	107
ภาพที่ 111 องค์ประกอบของเครื่องหลังคา	108
ภาพที่ 112 ลายไม้ฉลุบริเวณเชิงชายและคันทวย	108
ภาพที่ 113 ซุ้มประตูทางเข้าอาคาร.....	108
ภาพที่ 114 บานประตูภายในอาคาร	109
ภาพที่ 115 ลวดลายบริเวณกรอบเหนือบานประตู	109

ภาพที่ 116	บานหน้าต่างชั้นล่างและชั้นบน.....	109
ภาพที่ 117	บานหน้าต่างชั้นบน	110
ภาพที่ 118	ตำแหน่งของช่องลม.....	110
ภาพที่ 119	ลวดลายไม้ฉลุบริเวณช่องลม.....	110
ภาพที่ 120	ภาพรวมของอาคารคุ้มเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์.....	114
ภาพที่ 121	คุ้มเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ในขณะที่ยังไม่ได้ทำการทาสีใหม่	114
ภาพที่ 122	กระเบื้องซีเมนต์มุงหลังคา	114
ภาพที่ 123	ลวดลายประดับตกแต่งหน้าจั่ว	115

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

งานสถาปัตยกรรมที่เรียกว่าคุ้ม คุ้มหลวง หอคำ หรือเวียงแก้ว หมายถึงที่อยู่อาศัยของเจ้านายหรือชนชั้นสูงในล้านนา หลักฐานที่ยังปรากฏชัดและมีสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์เพียงพอจะศึกษาได้ทั้งหมดเป็นคุ้มที่อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 นอกจากหลักฐานของคุ้มที่ปรากฏในเมืองเชียงใหม่แล้ว คุ้มยังมีหลักฐานที่หลงเหลือให้ศึกษาอยู่ในเมืองแพร่ เมืองน่าน และเมืองลำพูน คุ้มเหล่านี้มีรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมบางประการที่ชวนให้นึกถึงงานสถาปัตยกรรมของอาคารที่มีฐานะเป็นอยู่อาศัยหรือที่พักของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในกรุงเทพฯ ซึ่งสร้างขึ้นในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกันอันได้แก่ พระบรมหาราชวัง พระที่นั่ง และพระตำหนัก อย่างไรก็ตามคุ้มหลายหลังก็มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์ของตนเองและมีลักษณะที่แตกต่างจากอาคารที่ปรากฏในกรุงเทพฯ จึงทำให้เกิดข้อสังเกตถึงที่มาของรูปแบบสถาปัตยกรรมของคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือที่ปรากฏในล้านนาเหล่านี้

จากการศึกษาจากหลักฐานทางด้านเอกสารและการลงสำรวจในเบื้องต้นแล้วพบว่าคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนาซึ่งเป็นหลักฐานที่ยังหลงเหลืออยู่ในลักษณะที่สมบูรณ์มีอยู่ทั้งหมด 10 หลัง โดยตั้งอยู่ในเมืองเชียงใหม่ 4 หลัง ลำพูน 2 หลัง เมืองแพร่ 2 หลัง และเมืองน่าน 2 หลัง อาคารทั้ง 10 หลังในเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (คุ้มเจ้าแก้วมุงเมือง) คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (คุ้มเจ้ามหาอินทร์)¹ ตำหนักบ้านทุ่งเสี้ยว คุ้มเจ้าราชบุตร (คุ้มเจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) ส่วน 2 หลังในเมืองแพร่ ได้แก่ คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ บ้านวงศ์บุรี อีก 2 หลังในเมืองน่าน คือ หอคำหลวงเมืองน่าน และคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)² และในเมืองลำพูน ได้แก่ คุ้มเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ และคุ้มเจ้ายอดเรือน³

¹ นพพร หัตถา, คุ้มเจ้านายล้านนา (กรุงเทพฯ: วันชนะ, 2545), 9.

² เรื่องเดียวกัน.

³ วิฑูรย์ เหลือรุ่งเรือง, คุ้มเจ้าครองนครเชียงใหม่ และ คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544), 11-17.

คุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือทั้ง 10 หลังที่ได้กล่าวถึงในข้างต้นมีทั้งรูปแบบที่มีลักษณะของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นล้านนาและได้รับอิทธิพลจากตะวันตก โดยส่วนใหญ่แล้วได้รับอิทธิพลจากตะวันตกในยุคล่าอาณานิคมช่วงที่ตกเป็นประเทศราชของสยาม แต่ก็มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปทั้งในด้านของรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรม ลวดลายการประดับตกแต่ง รวมทั้งจุดประสงค์ในการใช้งาน ทั้งนี้คุ้มบางแห่งได้ถูกปรับเปลี่ยนและซ่อมแซมเพื่อการอนุรักษ์และให้ตรงกับจุดประสงค์ของการใช้งานในปัจจุบัน

โดยในหนังสือเรื่อง *คุ้มเจ้านายล้านนา* ของ นพพร หัตถา ได้อธิบายลักษณะของคุ้มจำนวน 10 หลัง ตามลักษณะโครงสร้างด้วยรวมที่ยังสามารถนำมาศึกษาได้ดังนี้ คุ้มที่สร้างตามรูปแบบของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นล้านนา คุ้มที่มีการผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมล้านนาและตะวันตก และคุ้มที่ได้สร้างตามแบบแผนจากตะวันตก⁴ อย่างไรก็ตามงานเขียนของ นพพร หัตถา ได้ทำการแบ่งรูปแบบของคุ้มตามลักษณะโครงสร้างเท่านั้น แต่ไม่ได้กล่าวถึงที่มาทางด้านรูปแบบและความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือเหล่านี้เลย

นอกจากการแบ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือตามลักษณะโครงสร้างของ นพพร หัตถา แล้วได้มีผู้ที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือในประเด็นอื่นอีก ได้แก่ การนำเรื่องราวของคุ้มจากหลักฐานทางด้านเอกสารมาอธิบายในเชิงของสัญลักษณ์ทางประวัติศาสตร์⁵ แต่ผู้ที่นำเสนอประเด็นนี้ให้ความสำคัญกับหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และมุ่งเน้นที่จะอธิบายในเชิงสัญลักษณ์มากเกินไป จนมองข้ามการวิเคราะห์ทางด้านศิลปกรรมของคุ้ม

จากที่ได้กล่าวมาจะพบว่าการศึกษาเกี่ยวกับคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนาที่ได้มีผู้ทำการศึกษาไว้แล้วนั้น มักจะนำเสนอเรื่องราวของคุ้มเพียงด้านเดียว โดยขาดการเชื่อมโยงกันระหว่างหลักฐานทางด้านศิลปกรรมและหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ ผู้ที่มุ่งเน้นศึกษาทางด้านรูปแบบ

⁴ นพพร หัตถา, *คุ้มเจ้านายล้านนา* (กรุงเทพฯ: วันชนะ, 2545), 9-62.

⁵ ภูเดช แสนสา, *คุ้มหลวง หอคำ เวียงแก้ว สัญลักษณ์ขัตติยะล้านนา* (กรุงเทพฯ: กองบุญหมื่นฟ้า, 2556).

ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมก็กล่าวถึงเพียงแค่สิ่งที่ตนเองศึกษา ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ก็ศึกษาแค่เพียงหลักฐานทางด้านเอกสาร โดยไม่ได้สนใจรูปแบบศิลปกรรมของคัมเจ้านายฝ่ายเหนือ ยิ่งไปกว่านั้นงานเขียนเหล่านี้ยังกล่าวถึงที่มาทางด้านรูปแบบของคัมน้อยมาก กล่าวกันเพียงแค่ว่าได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก แต่ไม่ได้อธิบายว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเหล่านี้ส่งอิทธิพลให้ดินแดนล้านนาจากทางใดบ้างและผ่านคนกลุ่มใด ทั้งๆ ที่เมื่อได้ทำการศึกษาอย่างละเอียดแล้ว จะพบว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากมายที่สอดคล้องกับการมีอยู่ของงานสถาปัตยกรรมที่เรียกว่าคัม เช่น การที่ล้านนาตกเป็นประเทศราชของกรุงเทพฯ การเข้ามาของชาวตะวันตกในล้านนา และการตกเป็นอาณานิคมของดินแดนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับกรุงเทพฯ และล้านนา⁶

ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จะศึกษาถึงประเด็นซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจ แต่ยังไม่มีความชัดเจน กล่าวถึงอย่างละเอียด ได้แก่ประเด็นทางด้านที่มาของรูปแบบศิลปกรรมคัมเจ้านายฝ่ายเหนือ ซึ่งในประเด็นนี้จะต้องทำการศึกษาทั้งรูปแบบทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และพื้นที่ใช้งานของคัมที่ปรากฏในล้านนาแต่ละหลัง เพื่อนำไปเชื่อมโยงกับรูปแบบศิลปกรรมของกลุ่มอาคารที่สันนิษฐานว่าเป็นรูปแบบของอาคารที่ส่งอิทธิพลให้กับรูปแบบของคัมเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา การวิเคราะห์ในประเด็นนี้นอกจากจะทำให้ทราบถึงที่มาทางด้านรูปแบบศิลปกรรมของคัมเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนาแล้ว ยังช่วยอธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างการมีอยู่ของศิลปกรรมที่เรียกว่าคัม และประวัติศาสตร์สังคมล้านนาในช่วงราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนตอนปลาย โดยเฉพาะความนิยมและทัศนคติของชนชั้นนำล้านนาที่มีต่อสถาปัตยกรรมตะวันตก

2. ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาถึงที่มาและพัฒนาการทางด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม การประดับลวดลาย และพื้นที่ใช้งานของคัมเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา เพื่อให้ทราบถึงที่มาของงานศิลปกรรมที่เรียกว่าคัม เช่น คัมที่มีลักษณะแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนา คัมที่ผสมผสานระหว่างเรือนพื้นถิ่นล้านนาและตะวันตก และคัมที่สร้างตามแบบอย่างของสถาปัตยกรรมตะวันตก

⁶ ชวลีย์ ฌ ฤกลาง, ประเทศราชของสยาม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), 10.

2. การศึกษาศิลปกรรมคຸ່ມเจ้านายฝ่ายเหนือจะช่วยสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กัน ระหว่างการมีอยู่ของศิลปกรรมที่เรียกว่าคຸ່ม และประวัติศาสตร์สังคมล้านนาในช่วงราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ตอนปลาย โดยเฉพาะความนิยมและทัศนคติของชนชั้นนำล้านนาที่มีต่อสถาปัตยกรรมตะวันตก

3. สมมติฐานของการศึกษา

1. รูปแบบทางด้านศิลปกรรมของคຸ່มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนาล้วนมีผลมาจากการติดต่อกับกรุงเทพฯ และตะวันตก รวมทั้งการเข้ามามีบทบาทของชาวตะวันตกในล้านนา
2. การศึกษางานศิลปกรรมที่เรียกว่าคຸ່ม มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ล้านนา เนื่องจากเป็นหลักฐานทางด้านศิลปกรรมที่ช่วยแสดงให้เห็นถึงสภาพสังคม ความนิยม และทัศนคติของชนชั้นนำล้านนาในช่วงราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนตอนปลาย

4. ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาสถาปัตยกรรมของคຸ່มเจ้านายฝ่ายเหนือที่เจ้าของคຸ່มมีศักดิ์นาอยู่ในกลุ่มเจ้าชั้นห้าไป⁷ ทั้ง 10 หลัง ที่ตั้งอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ลำพูน แพร่และน่าน

5. ขั้นตอนของการศึกษา

1. ทำความเข้าใจเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมท้องถิ่นล้านนา สถาปัตยกรรมตะวันตก และรูปแบบสถาปัตยกรรมของสยามที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกในช่วงที่ร่วมสมัยกับคຸ່มเจ้านายฝ่ายเหนือ เพื่อนำมาวิเคราะห์การผสมผสานของรูปแบบสถาปัตยกรรมคຸ່มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา
2. รวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นต้นทั้งจากหอสมุดมหาวิทยาลัยและหอสมุดแห่งชาติ
3. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นรองที่มีผู้เคยศึกษาไว้ก่อนแล้ว
4. ศึกษาตำแหน่งที่ตั้งของคຸ່มทั้ง 10 แห่ง และดำเนินการขอเข้าชมภายในอาคาร (ในกรณีที่อาคารไม่ได้เปิดให้บุคคลภายนอกเข้าชม)
5. ออกสำรวจและเก็บข้อมูลภาคสนาม
6. ทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสัมภาษณ์และการสำรวจ

⁷ ฐานันดรศักดิ์ของเจ้านายระดับสูงในล้านนาซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) ให้ทำหน้าที่บริหารราชการล้านนา ประกอบไปด้วย 5 ตำแหน่ง ได้แก่ เจ้าหลวง เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าบุรีรัตน์ และเจ้าราชบุตร

7. เรียบเรียงข้อมูลและเขียนอย่างเป็นระบบ

8. นำเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาและแก้ไขปรับปรุงในส่วนที่บกพร่อง

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 การศึกษาคู่ม้เจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา ช่วยให้เข้าใจรูปแบบทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม เพื่อแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของงานด้านสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และควรค่าแก่การอนุรักษ์

6.2 ข้อมูลและหลักฐานรวมทั้งผลการศึกษาในงานวิจัยนี้จะช่วยเพิ่มองค์ความรู้เกี่ยวกับคู่ม้เจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา และสามารถนำไปศึกษาต่อยอดเพื่อหาประเด็นที่สอดคล้องและข้อขัดเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ต่อไปได้ในอนาคต

บทที่ 2

หลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา

1. ความหมายของสถาปัตยกรรมที่เรียกว่าคุ้ม

คุ้มเป็นชื่อเรียกของสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นที่พักอาศัยของเจ้านายในราชวงศ์ฝ่ายเหนือ การที่บ้านเรือนที่พักอาศัยของเจ้านายฝ่ายเหนือจะได้เรียกว่าคุ้มได้นั้น เจ้าของเรือนหลังนั้นจะต้องมีตำแหน่งศักดินาอยู่ในลำดับชั้นเจ้าชั้นที่ 5 ได้แก่ เจ้าหลวงหรือเจ้าผู้ครองนคร เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าบุรีรัตน์และเจ้าราชบุตร⁸ รวมทั้งเรือนที่พักอาศัยของเจ้าแม่หรือหม่อม (ภริยา) ของเจ้าหลวงด้วย⁹ บ้านพักอาศัยของเจ้านายที่มีศักดินารองจากนี้จะไม่นิยมเรียกว่าคุ้ม ส่วนคุ้มที่เป็นของเจ้าหลวงจะเรียกกันว่าคุ้มหลวง แต่เดิมคุ้มหลวงจะมีองค์ประกอบทั้งหมด 3 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ คุ้มหลวง หอคำ และเวียงแก้ว¹⁰

คุ้มหลวงจะทำหน้าที่เป็นเรือนหรือที่พักอาศัยของเจ้าหลวง ส่วนหอคำก็ทำหน้าที่เป็นเรือนเช่นเดียวกัน แต่จะเป็นเรือนที่มีห้องพระโรงอยู่ภายใน ซึ่งเจ้าหลวงบางองค์อาจใช้ห้องพระโรงนี้เป็นพื้นที่ในการออกว่าราชการหรือใช้ประกอบพิธีศักดิ์สิทธิ์ ปกติแล้วคุ้มหลวงและหอคำมักจะถูกกำหนดให้เป็นเขตพระราชฐาน สิ่งที่ใช้กำหนดเขตพระราชฐานก็คือเวียงแก้วที่มีลักษณะเป็นกำแพงสูงล้อมรอบเขตพระราชฐานทั้งหมดเอาไว้ โดยอาณาเขตบริเวณที่อยู่ภายในเวียงแก้ว เรียกกันว่า ช่วงแก้ว ช่วงพระราชวังหลวง หรือช่วงราชฐาน¹¹

2. หน้าที่การใช้งานของอาคารคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือ

หน้าที่การใช้งานของคุ้มเจ้านายในล้านนาสามารถพิจารณาได้จากรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมและหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีการบันทึกไว้ ทั้งจากเอกสารของทางกรุงเทพฯ เอกสารของชาวต่างชาติ และเอกสารของทางล้านนาเอง โดยสามารถแบ่งหน้าที่ของคุ้มเจ้านายล้านนาได้ดังนี้

⁸ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คุ้มเจ้าครองนครเชียงใหม่และ คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554), 11.

⁹ สหยศ ศรีพนา วงศ์บุรี, ประวัติคุ้มวงศ์บุรี [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์มีชีวิตคุ้มวงศ์บุรี] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

¹⁰ ภูเดช แสนสา, คุ้มหลวง หอคำ เวียงแก้ว สัตยชะติยะล้านนา (กรุงเทพฯ: กองบุญพิมพ์, 2556), 6-8.

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

2.1 สถานที่สำหรับพักอาศัยของเจ้านายฝ่ายเหนือ

หน้าที่หลักของสถาปัตยกรรมอาคารที่เรียกว่าคุ้มก็คือใช้สำหรับเป็นที่พักอาศัย เมื่อพิจารณารูปแบบภายในของคุ้มที่ยังหลงเหลือหลักฐานอยู่ในปัจจุบันจะพบว่ากลุ่มอาคารที่เรียกว่าคุ้มก็มีลักษณะเหมือนบ้านเรือนทั่วไปที่ประกอบไปด้วยห้องโถงซึ่งอาจใช้รับแขกหรือประกอบกิจกรรมทั่วไปของครอบครัว ห้องนอน ห้องทำงาน ห้องเก็บของ ห้องพระ และห้องครัว แต่สิ่งที่ทำให้เรือนที่เรียกว่าคุ้มแตกต่างจากเรือนของคนทั่วไปคือ สถานที่แห่งนี้เป็นที่พักอาศัยสำหรับเจ้านายที่มียศชั้นสูงและครอบครัวเท่านั้น ดังปรากฏให้เห็นในปัจจุบันว่าคุ้มมักจะถูกเรียกว่า คุ้มเจ้าหลวง(คุ้มหลวง) คุ้มเจ้าราชบุตร คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ คุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ คุ้มเจ้าวิชัยราชา¹²

ชื่อเรียกของคุ้มที่ปรากฏไม่ใช่ชื่อของเจ้าของคุ้มหากแต่เป็นชื่อที่เรียกขึ้นตามตำแหน่งของเจ้าของคุ้มซึ่งล้วนแต่เป็นบรรดาศักดิ์ชั้นสูงที่จัดอยู่ในกลุ่มที่เรียกว่าเจ้าชั้น 5 และรองจากเจ้าชั้น 5 ไปไม่เกิน 13 ชั้นยศ¹³ ยิ่งไปกว่านั้นยังมีหลักฐานเอกสารที่แสดงให้เห็นว่าการสร้างคุ้มหลวง หอคำ และเวียงแก้วในสมัยของพระเจ้ากาวิละ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์แรกแห่งราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน (ทิพจักราธิวงศ์) เป็นหนึ่งในการรื้อฟื้นธรรมเนียมปฏิบัติของกษัตริย์ล้านนาในราชวงศ์มังราย เพื่อแสดงให้เห็นถึงสถานะ กษัตริย์ ของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนที่สืบต่อมาจากราชวงศ์มังราย¹⁴ ภายในเวียงแก้วของเจ้าผู้ครองนครในล้านนาก็จะประกอบไปด้วยเจ้านายขุนนาง ไพร่หลวง ไพร่สม ที่ได้รับมอบหมายหน้าที่ปฏิบัติแตกต่างกันไปตามตำแหน่ง นอกจากนี้ชายาญาติ และลูกหลานของเจ้าหลวงก็จะสร้างเรือนพักอาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับหอคำภายในเวียงแก้วอีกด้วย¹⁵

โดยส่วนใหญ่แล้วผู้ที่จะได้ขึ้นเป็นเจ้าหลวงองค์ต่อไป มักจะอยู่ในตำแหน่งเจ้าอุปราชหรือเจ้าบุรีรัตน์ ซึ่งคุ้มของเจ้าเหล่านี้ก็เรียกตามยศ เมื่อได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าหลวงแล้วบางครั้งจะเก็บคุ้มหลังเดิมไว้เป็นที่ประทับชั่วคราว ส่วนคุ้มหลวงในเวียงแก้วนั้นเจ้าหลวงบางองค์ก็เข้าไป

¹² พระวิไชยราชาเป็นตำแหน่งเฉพาะที่ปรากฏในเมืองแพร่เท่านั้น

¹³ ภูเดช แสนสา, คุ้มหลวง หอคำ เวียงแก้ว ศึกษาระดับชั้นล้านนา (กรุงเทพฯ: กองบุญหมื่นฟ้า, 2556), 161.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 44-47.

¹⁵ วิชุกรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คุ้มเจ้าครองนครเชียงใหม่และ คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554), 11.

พานักในคุ้มหลวงหลังเดิมของเจ้าหลวงองค์ก่อนหน้าหรือจะสร้างคุ้มหลวงหลังใหม่ขึ้นในเวียงแก้วก็ตามแต่พระประสงค์¹⁶

นอกจากคุ้มจะเป็นสถานที่สำหรับพักอาศัยของเจ้านายฝ่ายเหนือแล้ว ยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงยศถาบรรดาศักดิ์ของเจ้านายผู้เป็นเจ้าของคุ้มอีกด้วย ดังนั้นคุ้มจึงไม่ใช่เรือนธรรมดาแต่ถือได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่มีนัยยะทางด้านการเมืองและเป็นตัวแทนของระบบศักดินาของเจ้านายในล้านนา

2.2 สถานที่ว่าราชการ ประกอบพระราชพิธีสำคัญ และจัดกิจกรรมทั่วไป

คุ้มที่ใช้เป็นสถานที่ว่าราชการและใช้ในการประกอบพระราชพิธีสำคัญของบ้านเมือง มักจะเป็นคุ้มหลวงที่อยู่ในเวียงแก้ว เนื่องจากคุ้มหลวงเป็นเรือนที่พิกขนาดใหญ่ มีบริเวณกว้างขวางและเป็นที่พักอาศัยของเจ้าหลวง จากหลักฐานทางด้านเอกสารพบว่าบริเวณที่เจ้าหลวงใช้เป็นสถานที่ว่าราชการและประกอบพระราชพิธีสำคัญคือสวนที่เรียกกันว่า หอคำ ซึ่งเป็นอาคารขนาดใหญ่ สร้างด้วยความวิจิตรประณีต หลังคาซ้อนชั้น และมีช่อฟ้า¹⁷ ลักษณะภายในเป็นพระที่นั่งที่มีห้องพระโรง¹⁸ หอคำจะสร้างขึ้นภายในเวียงแก้ว บริเวณใกล้เคียงกับคุ้มหลวง โดยคุ้มหลวงจะทำหน้าที่เป็นหอนอน (ที่ประทับส่วนตัว) ส่วนหอคำจะทำหน้าที่เป็นหอนั่ง (ที่ออกว่าราชการ)¹⁹

พระราชพิธีสำคัญที่ปรากฏหลักฐานว่าใช้หอคำเป็นสถานที่ในการประกอบพิธี ได้แก่ พระราชพิธีขึ้นนั่งเมืองหรือพระราชพิธีอุสสาราชาภิเสก ซึ่งเป็นพระราชพิธีที่พระเจ้ากาวิละ ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน (ทิพจักราชวงศ์) ได้รื้อฟื้นขึ้นมาในคราวฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ ในพ.ศ. 2339 เพื่อแสดงให้เห็นว่าราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนมีเชื้อสายที่สืบต่อมาจากราชวงศ์มังราย²⁰ โดยพิธีนี้ต้องจัดขึ้น ณ หอคำ ในเวียงแก้วเท่านั้น และจะจัดขึ้นเมื่อมีการขึ้นครองเมืองของเจ้าผู้ครองเมืององค์ใหม่ ดังปรากฏหลักฐานในสมัยของเจ้าน้อยธรรมลังกา ผู้เป็นอนุชาและได้ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ต่อจากเจ้ากาวิละ โดยในพิธีได้มีการเสด็จเข้าไปประทับที่หอคำภายในเวียงแก้วและแต่งตั้งขุนนางยศต่างๆ ด้วย²¹ นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่าพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7

¹⁶ ภูเดช แสนสา, *คุ้มหลวง หอคำ เวียงแก้ว สัญญะขัตติยะล้านนา* (กรุงเทพฯ: กองบุญพิมพ์, 2556), 69.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 43.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 93.

²⁰ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี* (เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2538), 129.

²¹ เรื่องเดียวกัน, 157.

ก็ได้เข้าประกอบพระราชพิธีนี้ก่อนการขึ้นครองเมืองในพ.ศ. 2428 การสร่งน้ำพุทธาภิเศก พระเจ้าอินทวิชยานนท์ แล้วก็อัญเชิญขึ้นนั่งบนแท่นแก้ว (พระราชบัลลังก์) ณ หอคำ ในเวียงแก้ว²²

ส่วนพิธีอื่นๆ ที่ปรากฏหลักฐานว่าในมีการจัดขึ้น ณ หอคำ ในเวียงแก้ว ได้แก่ พิธีวันเข้าคารวะเจ้าผู้ครองนครลำปาง ณ หอคำของเจ้าหลวงเมืองลำปาง ในเดือน 8 ขึ้น 13 ค่ำ (ประมาณเดือนพฤษภาคม) ในสมัยของเจ้าหลวงพหมาภิพงษ์ธาดา เจ้าหลวงเมืองลำปางองค์ที่ 11²³ ส่วนในสมัยของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (เจ้านานสุริยวงศ์) เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 6 ได้มีการสร้างคุ้มหลวงอีกหลังหนึ่งนอกเวียงแก้ว บริเวณริมแม่น้ำปิงซึ่งเป็นราชอุทยานส่วนพระองค์เรียกกันว่าคุ้มท่าพระเจดีย์แก้ว เพื่อใช้พำนักในช่วงฤดูร้อน โดยในช่วงเทศกาลปีใหม่ (สงกรานต์) จะเปิดโอกาสให้ชาวเมืองได้สระเกล้าดำหัว ณ คุ้มหลังนี้²⁴ อีกหนึ่งพิธีกรรมที่ถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญก็คือพิธีเลี้ยงเทพดาผีอารักษ์ซึ่งดูแลปกป้องรักษาคุ้มหลวงและเวียงแก้ว ในพิธีจะมีการเลี้ยงผีโดยใช้หมูพลีกรรมปีละ 12 ตัว เมื่อเสร็จสิ้นพิธีเลี้ยงผีแล้ว เจ้าหลวงก็จะทำพิธีแบ่งผีอารักษ์จากคุ้มหลวงไปปกป้องรักษาคุ้มหลวงหลังอื่นๆ คุ้มของเหล่าลูกหลาน และคุ้มของเหล่าขุนนาง ข้าราชการบริพารที่ทำหน้าที่เลี้ยงผีของคุ้มหลวง²⁵

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่าคุ้มไม่ใช่เรือนที่มีความสำคัญในฐานะที่พักอาศัยเท่านั้น แต่มีความสำคัญทั้งในด้านของงานราชการบ้านเมือง พิธีกรรมของเจ้านายฝ่ายเหนือ และการจัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเจ้านายและประชาชนทั่วไป ดังนั้นคุ้มจึงเป็นสถาปัตยกรรมที่สะท้อนภาพของการใช้ชีวิตและความเชื่อของกลุ่มคนในมณฑลพายัพ โดยเฉพาะกลุ่มเจ้านายและขุนนางระดับสูง

²² สงวน โชติสุขรัตน์, **ประชุมตำนานลานนาไทย** (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2515), 627.

²³ “บันทึกชี้แจงเรื่องคุ้มหลวงเมืองนครลำปาง (ซึ่งชี้แจงต่อศาล ในวันมาลีบที่วัง).” เอกสารจดหมายเหตุลายลักษณ์. สบ. 2.46/11. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. อ้างถึงใน ภูเดช แสนสา, **คุ้มหลวง หอคำ เวียงแก้ว สัญญะขัตติยะล้านนา** (กรุงเทพฯ: กองบุญหมื่นฟ้า, 2556), 60.

²⁴ แสงดาว ณ เชียงใหม่, **พระประวัติพระราชชายา เจ้าดารารัศมี 26 สิงหาคม 2416 – 9 ธันวาคม 2476** (เชียงใหม่: โรงพิมพ์กลางเวียง, 2517), 29.

²⁵ ภูเดช แสนสา, **คุ้มหลวง หอคำ เวียงแก้ว สัญญะขัตติยะล้านนา** (กรุงเทพฯ: กองบุญหมื่นฟ้า, 2556), 139.

2.3 สถานที่ต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง

คุ้มถือได้ว่าเป็นเรือนที่พักอาศัยซึ่งมีพื้นที่บริเวณกว้างขวาง ทั้งยังมีรูปแบบทางด้านศิลปกรรมที่งดงามกว่าเรือนของชาวบ้านทั่วไป ดังนั้นเจ้านายล้านนาจึงมักจะใช้คุ้มเป็นสถานที่ต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองที่มาจากต่างถิ่นดังปรากฏในบันทึกการเดินทางของปีแอร์ โอรต์ ที่ปรึกษาภูกุหมายชาวเบลเยียมซึ่งเข้ามารับราชการที่กรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้รับมอบหมายให้เดินทางไปพิจารณาคดีที่เชียงใหม่ในพ.ศ.2440 ได้เล่าว่าเมื่อเดินทางมาถึงเชียงใหม่แล้ว เจ้าผู้ครองนครและเจ้าอุปราช²⁶ ได้เชิญปีแอร์ โอรต์ไปพบที่คุ้มซึ่งเป็นเรือนไม้ที่ได้รับการดูแลรักษาอย่างดี²⁷

นอกจากนี้ที่ปรึกษาภูกุหมายชาวเบลเยียมผู้นี้ยังได้มีโอกาสเข้าร่วมรับประทานอาหารเย็นในงานเลี้ยง ณ คุ้มเจ้าราชวงศ์ ที่จัดขึ้นเพื่อเป็นเกียรติแก่แขกระดับสูง 2 คน ที่ได้มาพำนักอยู่ในเชียงใหม่ ในงานมีการแสดงกายกรรมโดยเด็กผู้ชายจากโรงเรียนยิมนาสติก มีการเลี้ยงอาหารค่ำแบบยุโรป การแสดงดนตรีและเพลงพื้นเมือง ผู้ที่มาร่วมงานเป็นบุคคลระดับสูงของเชียงใหม่ เจ้านายจากหัวเมืองลำปาง รวมทั้งเจ้านายจากหัวเมืองอื่นๆ ด้วย²⁸ ไม่ใช่แค่เพียงในเชียงใหม่เท่านั้น แต่ปีแอร์ โอรต์ก็ได้รับการต้อนรับโดยการได้รับเชิญให้ร่วมรับประทานอาหารเย็น ณ คุ้มเจ้าอุปราชเมืองลำพูนเช่นเดียวกัน²⁹

คราวที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครราชสีมาเสด็จตรวจราชการมณฑลพายัพ พระองค์ได้มีพระราชหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเรื่องราวของหอคำเมืองน่านซึ่งพระองค์ได้ใช้เป็นที่พักค้างแรมในระหว่างวันที่ 12-16 ธันวาคม พ.ศ.2463 โดยในเนื้อความได้เล่าถึงรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมของหอคำเมืองน่านที่สร้างในสมัยของเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช เจ้าหลวงเมืองน่านองค์ที่ 8 และอยู่อาศัยจนถึงแก่พิราลัย ณ หอคำแห่งนี้ ต่อมาในสมัยของเจ้ามหาพรหมสุรธาตาเจ้าหลวงเมืองน่านองค์ที่ 9 แม้เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชจะเคยสั่งไว้ว่าหากใครได้ขึ้นเป็นเจ้าผู้ครองเมืองน่านให้ย้ายเข้ามาพำนักอยู่ในหอคำแห่งนี้ แต่เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครราชสีมามีความเห็นว่าเจ้ามหาพรหมสุรธาตาไม่ค่อยชอบอาศัยอยู่ในหอคำ

²⁶ ผู้แปลสันนิษฐานว่าเป็นเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ฯ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 8 ในขณะที่ยังดำรงตำแหน่งเจ้าอุปราช

²⁷ ปีแอร์ โอรต์, *ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง*, พิมพ์ครั้งที่ 4, แปลและเรียบเรียงโดย พิษณุ จันทร์วิทัน (กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์, 2555), 111.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, 121-122.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, 133.

แห่งนี้เท่าไรนักแต่ชอบบ้านหลังเก่ามากกว่า จึงได้ทำการปรับปรุงและตกแต่งให้เป็นอาคารสำหรับรับแขก³⁰

จากหลักฐานที่ปรากฏเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นว่าคุ้มของเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยเฉพาะคุ้มของเจ้าหลวงนั้นไม่ใช่สถานที่ที่จำกัดเฉพาะสำหรับกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือเท่านั้น แต่ใช้เป็นเรือนเพื่อรองรับแขกของเมืองที่เดินทางมาจากสถานที่อื่นทั้งเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ ข้าราชการ และชาวต่างชาติ มีทั้งการนัดกันมาเพื่อพบปะพูดคุยปรึกษาหารือกันทั้งในเรื่องทางราชการ และเรื่องทั่วๆ ไป จัดงานเลี้ยงต้อนรับ รวมไปถึงการจัดเป็นที่รองรับสำหรับค้างแรมสำหรับแขกระดับสูง

2.4 สถานที่คุ้มขังนักโทษ

การใช้คุ้มเป็นที่คุ้มขังนักโทษนั้นปรากฏหลักฐานทางด้านศิลปกรรมให้เห็นอย่างชัดเจน คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ จากการลงพื้นที่พบว่าคุ้มหลังนี้มีห้องคุ้มขังนักโทษอยู่บริเวณชั้นใต้ดิน ส่วนในเชียงใหม่มีเอกสารที่ระบุว่าในช่วงที่พระยาราชเสนา ดำรงตำแหน่งเจ้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลพายัพคนที่ 2 (พ.ศ.2425-2429) ซึ่งเป็นสมัยของพระเจ้าอินทวิชยานนท์เป็นเจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ ในเมืองเชียงใหม่กลุ่มเจ้านายเชียงใหม่ยังมีอำนาจในการจับกุมคุ้มขังพลเมืองได้ตามกฎหมายพื้นเมือง โดยใช้บริเวณของคุ้มเจ้านายเป็นที่คุ้มขังนักโทษอันเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ทั่วไปในเมืองประเทศราช³¹

เจ้าอินทวิชยานนท์เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่จับกุมคุ้มขังนักโทษ และดูแลเรือนจำมาตั้งแต่ครั้งที่ได้รับตำแหน่งเจ้าอุปราชในปีพ.ศ.2417 เนื่องจากเจ้าอุปราชมีหน้าที่ดูแลรักษาความสงบสุขและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมืองจึงพ่วงเอาหน้าที่ในการจับกุมคุ้มขังนักโทษไปด้วย ในช่วงนี้สถานที่ที่ใช้ในการกักขังนักโทษจึงอยู่ในบริเวณคุ้มของเจ้าอุปราชอินทนนท์ ต่อมาเมื่อเจ้าอุปราชอินทนนท์ได้ขึ้นครองเชียงใหม่เป็นเจ้าอินทวิชยานนท์แล้วหน้าที่ในการจับกุมคุ้มขังนักโทษจึงกลายเป็นหน้าที่ของเจ้าอุปราชบุญทวงศ์ผู้เป็นน้องชายแทน

³⁰ “สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา เสด็จมณฑลพายัพพ.” เอกสารจดหมายเหตุลายลักษณ์. ร. ม. 27/10. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. อ้างถึงใน วรรณคดี มีชูบท, เจ้านายฝ่ายเหนือ และตำนานรักมะเมียะ (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2556), 245-247.

³¹ ราลีสัมมนาราชทัณฑ์เชียงใหม่ : 7 ธันวาคม 2523 (เชียงใหม่: เรือนจำกลางเชียงใหม่, 2523), 17.

โดยหน้าที่ในการส่งลงโทษผู้ที่ทำผิดอาญาของเจ้าหลวงเป็นของเจ้าอุปราชบุญทวงศ์แต่เพียงผู้เดียว สถานที่ในการกักขังนักโทษจึงย้ายมาอยู่ภายในคุ้มของเจ้าอุปราชบุญทวงศ์³²

เมื่อเจ้าอุปราชบุญทวงศ์ถึงแก่กรรมในปีพ.ศ.2425 ผู้ที่รับหน้าที่ในการจับกุมนักโทษต่อมาคือเจ้าน้อยมหาอินทร์ ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าบุรีรัตน์อยู่ในขณะนั้น เจ้าน้อยมหาอินทร์ถือได้ว่าเป็นแม่ทัพคนสำคัญในสมัยของเจ้าอินทวิชยานนท์ นักโทษทั้งหมดที่เคยถูกคุมขังอยู่ในคุ้มของเจ้าอุปราชบุญทวงศ์จึงถูกย้ายมาที่คุ้มของเจ้าน้อยมหาอินทร์บริเวณสี่แยกกลางเวียงทั้งหมด คุ้มของเจ้าน้อยมหาอินทร์เป็นสถานที่กักขังและลงโทษนักโทษโดยการโบยเชี่ยนตี รวมทั้งมีการทรมานด้วยหลายวิธี จนกระทั่งเจ้าน้อยมหาอินทร์ถึงแก่กรรมในปีพ.ศ.2438 ทางราชการเชียงใหม่จึงได้เลื่อนตำแหน่งบุคคล 2 คน ให้ดำรงตำแหน่งเจ้าบุรีรัตน์ ได้แก่ เจ้าหน่อเมือง ณ เชียงใหม่ ซึ่งแต่เดิมเป็นเจ้าราชภาคิวงค์ และอีกคนหนึ่งคือแม่ทัพคนสำคัญของเมืองเชียงใหม่³³

คุ้มของเจ้าหน่อเมืองตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดพ่อนสร้อย ทางไปประตูเชียงใหม่ กลายเป็นสถานที่คุมขังนักโทษและลงโทษนักโทษ รวมทั้งเป็นที่พิจารณาคดีต่างๆ ซึ่งเจ้าหน่อเมืองจะทำหน้าที่เป็นประธานคณะลูกขุนของศาลด้วยตัวของท่านเอง ชาวเชียงใหม่จึงพากันเรียกท่านว่า “เจ้าตัดสิน” อย่างไรก็ตามในช่วงที่เจ้าหน่อเมืองทำหน้าที่เป็นผู้จับกุมคุมขังและพิจารณาคดีของนักโทษนี้ได้มีการแบ่งสถานที่คุมขังนักโทษออกเป็น 2 แห่ง โดยคุ้มของเจ้าหน่อเมืองจะกักขังนักโทษที่โทษหนัก ส่วนนักโทษที่มีโทษเล็กๆ น้อยๆ จะถูกส่งตัวไปกักขังที่คุ้มของเจ้าทักษิณนิเกต (มหายศ) เสนาวังของเจ้าอินทวิชยานนท์ หลังจากที่เจ้าหน่อเมืองถึงแก่กรรมแล้วกิจการเกี่ยวกับเรือนจำทั้งหมดได้ถูกโอนมาไว้ที่คุ้มของเจ้าทักษิณนิเกต (มหายศ)³⁴

คุ้มของเจ้าทักษิณนิเกต (มหายศ) ถือว่าเป็นเรือนจำในคุ้มเจ้านายหลังสุดท้าย เนื่องจากเมื่อเจ้าอินทวิชยานนท์ ถึงแก่พิราลัยในปีพ.ศ.2440 เจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ผู้เป็นบุตรได้ขึ้นเป็นเจ้าหลวงองค์ต่อมา ในขณะเดียวกันพระยานริศรราชกิจ ได้ย้ายมาเป็นข้าหลวงประจำมณฑลพายัพ คนที่ 5 ในปีพ.ศ.2442 และได้ทูลขอที่ดินจากเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์³⁵ เจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์จึงได้ประทานที่ดินซึ่งแต่เดิมเคยเป็นเวียงแก้วของพระเจ้ากาวิละ เจ้าหลวงองค์ที่ 1 โดยให้ใช้พื้นที่

³² รำลึกสัมมนาราชทัณฑ์เชียงใหม่ : 7 ธันวาคม 2523 (เชียงใหม่: เรือนจำกลางเชียงใหม่, 2523), 33.

³³ เรื่องเดียวกัน, 36.

³⁴ เรื่องเดียวกัน.

³⁵ เรื่องเดียวกัน.

ทางด้านทิศใต้ของเวียงแก้ว³⁶ เพื่อให้ดำเนินการสร้างเรือนจำกลางเชียงใหม่³⁷ นับเป็นจุดสิ้นสุดของเรือนจำในคุ้มเจ้า

จากหลักฐานทางด้านเอกสารของเมืองเชียงใหม่ได้แสดงให้เห็นว่าก่อนที่จะมีการสร้างเรือนจำกลางเชียงใหม่ขึ้นนั้นได้มีการกักขังนักโทษไว้ในคุ้มเจ้าหรือเรือนจำในคุ้มเจ้า โดยเจ้านายที่ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลงานในด้านเรือนจำต้องเป็นเจ้านายที่ดำรงตำแหน่งเกี่ยวกับการดูแลรักษาความสงบสุข ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมืองและมีบทบาทหน้าที่สำคัญในงานบ้านเมืองของเมืองเชียงใหม่ ดังจะเห็นได้ว่าผู้ที่ทำหน้าที่นี้หากไม่ใช่เจ้าอุปราชก็ต้องเป็นเจ้าบุรีรัตน์เท่านั้น ตำแหน่งทั้งสองถือได้ว่าเป็นชั้นยศระดับสูงอยู่ในกลุ่มเจ้าชั้นที่ 5 และผู้ที่ได้รับหน้าที่นี้ต้องเป็นคนเก่งกล้ามีความสามารถและเป็นคนใกล้ชิดที่เจ้าหลวงไว้วางใจ หน้าที่ในกิจการด้านเรือนจำจึงถือได้ว่าเป็นหน้าที่ที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก นอกจากนี้การดำเนินการกิจการเรือนจำในคุ้มของเจ้านายยังแสดงให้เห็นว่าคุ้มเจ้านายไม่ได้เป็นเพียงแค่สถานที่พำนักของเจ้านายเท่านั้น แต่ยังเป็นสถานที่ที่ใช้คุมขังและลงโทษนักโทษอันเป็นกิจการที่สำคัญต่อบ้านเมืองอีกด้วย

3. ข้อมูลทั่วไปของคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนาแต่ละหลัง

3.1. คุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือในจังหวัดเชียงใหม่

1) คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์)

ตำแหน่งที่ตั้ง : สี่แยกกลางเวียง เลขที่ 117 ถนนราชดำเนิน ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่³⁸ อยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับศาลาธารักษ์ เชียงใหม่

คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) สร้างขึ้นเพื่อเป็นคุ้มของเจ้าน้อยมหาอินทร์ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทเป็นอย่างมากต่อการเมืองการปกครองของเชียงใหม่ในช่วงปลายสมัยเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 6 พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (พ.ศ.2416-2413) จนถึงต้นสมัยเจ้าหลวงองค์ที่ 7 พระเจ้าอินทวิชยานนท์

³⁶ แสงดาว ฦ เชียงใหม่, พระประวัติพระราชชายา เจ้าดารารัศมี 26 สิงหาคม 2416 – 9 ธันวาคม 2476 (เชียงใหม่: โรงพิมพ์กลางเวียง, 2517), 31.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, 20.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, 41

(พ.ศ.2416-2440)³⁹ เจ้าน้อยมหาอินทร์ดำรงตำแหน่งเจ้าบุรีรัตน์เป็นเวลา 20 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2416 จนถึงแก่กรรมในปี พ.ศ.2436⁴⁰ คຸ່ມหลังนี้ได้รับการสันนิษฐานว่าเริ่มสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2432 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เจ้าน้อยมหาอินทร์มีอำนาจมากและรุ่งเรืองสูงสุด ในขณะที่เดียวกันก็เป็นปีที่บริษัทบริติชบอร์เนียวจำกัดเริ่มดำเนินการกิจการป่าไม้ในเชียงใหม่ ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรม อิทธิพลทางการก่อสร้างแปรรูปไม้แล้ว และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์แล้ว คຸ່มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์) น่าจะก่อสร้างในระหว่างปี พ.ศ.2432-2436⁴¹

หลังจากที่เจ้าน้อยมหาอินทร์ถึงแก่กรรมไปแล้ว คຸ່มหลังนี้ได้ตกเป็นของเจ้าน้อยชมชื่น ณ เชียงใหม่ ผู้เป็นบุตรชายในระหว่างปี พ.ศ.2437-2460⁴² ต่อมาในปีพ.ศ. 2460 เจ้าบุษบา ณ เชียงใหม่ ซึ่งเป็นภรรยาของเจ้าน้อยชมชื่น ณ เชียงใหม่ ได้ขายคຸ່มหลังนี้ให้นางบัวผัน ณ เชียงใหม่ บุตรสาวของพระนายคณานุกร (เมือง ทิพยมณฑล) โดยมักจะเรียกคຸ່มหลังนี้กันว่าบ้านกลางเวียง ตั้งแต่นั้นมาบ้านหลังนี้จึงกลายเป็นบ้านพักอาศัยของบุตรหลานและญาติของพระนายคณานุกร จนกระทั่งพระนายคณานุกรถึงแก่กรรมที่บ้านกลางเวียงในปี พ.ศ.2484 เมื่อพระนายคณานุกรได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว นางบุ๋ทอง กิติบุตร นางดอกจันทร์ กิรติपाल และนายชื่น สีโรรสได้ก่อตั้งพุทธนิคมเชียงใหม่ขึ้นในปี พ.ศ.2486 โดยใช้อาคารของบ้านกลางเวียงเป็นที่ทำการ และในภายหลังได้มีการก่อตั้งพุทธสถานเชียงใหม่บริเวณถนนท่าแพ⁴³

ในปีพ.ศ. 2529 นางบัวผัน ทิพยมณฑลได้ถึงแก่กรรม ณ บ้านกลางเวียง ผู้ที่อยู่อาศัยในบ้านกลางเวียงเป็นครอบครัวสุดท้ายคือครอบครัวของ นางพรรณจิตร กิติบุตร บุตรสาวของนายจรูญ กิติบุตร และนางบุ๋ทอง กิติบุตร (ทิพยมณฑล) ซึ่งได้สมรสกับนายสมศักดิ์ เจริญกุล และพักอาศัยอยู่ในบ้านหลังนี้ร่วมกับบุตรอีก 4 คน ตั้งแต่ปีพ.ศ.2503 จนกระทั่งในวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ.2544

³⁹ ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, เพ็ชรลานนา หนังสือสารคดีชีวประวัติบุคคลสำคัญในยุคทองของลานนาไทย เล่ม 1 (เชียงใหม่: โรงพิมพ์สุริวงค์การพิมพ์, 2506), 243.

⁴⁰ วงศ์ศักดิ์ ณ เชียงใหม่ และคณะทายาทสายสกุล ณ เชียงใหม่, เจ้าหลวงเชียงใหม่ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2539), 244.

⁴¹ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คຸ່มเจ้าครองนครเชียงใหม่และ คຸ່มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554), 32.

⁴² เรื่องเดียวกัน, 33.

⁴³ เรื่องเดียวกัน.

นางสาวเรียงพันธุ์ ทิพยมณฑล ได้มอบอาคารคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์) ให้มหาวิทยาลัยเชียงใหม่⁴⁴

ภาพที่ 1 อาคารคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์) จังหวัดเชียงใหม่

2) คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง)

ตำแหน่งที่ตั้ง : เลขที่ 169 ถนนพระปกเกล้า ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่⁴⁵

ในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 (พ.ศ.2416-2440) เจ้าน้อยแก้วมุงเมืองเข้ารับราชการในตำแหน่งเจ้าราชภาคินัย ต่อมาเมื่อเจ้าน้อยมหาอินทร์ถึงแก่กรรม ในปีพ.ศ.2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงแต่งตั้งเจ้าน้อยแก้วมุงเมือง เป็นเจ้าบุรีรัตน์ต่อจากเจ้าน้อยมหาอินทร์ และดำรงตำแหน่งนี้เรื่อยมาจนถึงสมัยเจ้าหลวงเชียงใหม่ องค์ที่ 8 พระเจ้าอินทวโรรสสุริยวงษ์ (พ.ศ.2444-2452)⁴⁶

ที่ดินซึ่งเป็นที่ตั้งของอาคารคุ้มเจ้าบุรีรัตน์นี้ แต่เดิมเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของคุ้มเจ้าอุปราช บุญทวงศ์ (เจ้าอุปราชเชียงใหม่องค์ที่ 7) โดยเจ้าราชภาคินัย (เจ้าน้อยสิงห์โต) บุตรเจ้าอุปราช บุญทวงศ์ ก็ได้สร้างคุ้มอยู่ภายในบริเวณนี้ด้วย ต่อมาเจ้าน้อยสิงห์โตได้ยกพื้นที่บริเวณที่เป็นคุ้ม

⁴⁴ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คุ้มเจ้าครองนครเชียงใหม่และ คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554), 33.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁶ ปราณีย์ ศิริธร ณ พัทลุง, เพ็ชรลานนา หนังสือสารคดีชีวประวัติบุคคลสำคัญในยุکتองของลานนาไทย เล่ม 2 (เชียงใหม่: โรงพิมพ์สุริวงค์การพิมพ์, 2506), 249.

ของตนเองให้เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง เจ้าน้อยแก้วมุงเมืองจึงได้สร้างคุ้มเจ้าบุรีรัตน์หลังนี้ขึ้นโดยสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2461 และในปีเดียวกันนั้นเอง เจ้าน้อยแก้วมุงเมืองก็ได้สมรสกับเจ้าเรณูวรรณาน เชียงใหม่ ทั้งสองท่านมีบุตรและธิดาทั้งหมด 9 คน ซึ่งทั้ง 9 คน เกิดและพักอาศัยที่คุ้มหลังนี้ จนเจ้าน้อยแก้วมุงเมืองถึงแก่กรรมในปี พ.ศ.2482 เมื่ออายุได้ 70 ปี รวมเวลาที่เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง และครอบครัวพักอาศัยอยู่ในคุ้มหลังนี้เป็นเวลาประมาณ 20 ปี หลังจากเจ้าน้อยแก้วมุงเมืองถึงแก่กรรมแล้ว เจ้าเรณูวรรณาก็ใช้เพียงพื้นที่ชั้นล่างของคุ้มเป็นที่พักอาศัย⁴⁷

เมื่อตอนที่เจ้าน้อยสิงโตได้มอบที่ดินบริเวณนี้ให้เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง โฉนดของที่ดินผืนนี้ได้ลงข้อความไว้ให้แก่ เจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) ณ วันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ.2482 ต่อมาได้มีการโอนมรดกกรรมสิทธิ์อาคารให้แก่เจ้าเรณูวรรณาน (ชายา) ในวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ.2485 ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เจ้าเรณูวรรณานพร้อมบุตรและธิดาได้อพยพไปอยู่บ้านพักชั่วคราวที่บ้านท่ากระดาศ เนื่องจากพื้นที่บริเวณคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) อยู่ใกล้กับโรงเรียนยุพราชซึ่งทหารญี่ปุ่นได้ใช้พื้นที่บางส่วนเป็นที่ตั้ง ภายหลังเมื่อสงครามสงบลงครอบครัวของเจ้าเรณูวรรณานก็ได้กลับมาพักอาศัยที่อาคารหลังนี้อีกครั้ง⁴⁸

ในปี พ.ศ. 2490 เจ้าเรณูวรรณานมีความประสงค์ที่จะขายอาคารคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) แต่ไม่ได้มีการทำการซื้อขายกันจนกระทั่งเจ้าเรณูวรรณานถึงแก่กรรมในปี พ.ศ.2493 จึงได้มีการโอนกรรมสิทธิ์อาคารให้เจ้าวัฒนา โชตนา (ณ เชียงใหม่) ธิดาคนที่ 2 ในฐานะผู้จัดการมรดก ลงวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ.2493 ต่อมาเจ้าวัฒนาได้ทำการขายฝากอาคารหลังนี้อยู่ 2 ครั้ง และได้ไถ่ถอนจากการขายฝากในปี วันที่ 15 มกราคม พ.ศ.2496 ในวันเดียวกันนี้เอง กระทรวงการคลังได้ทำการซื้อที่ดินและอาคารคุ้ม เป็นจำนวนเงิน 620,000 บาท เพื่อให้โรงงานยาสูบดำเนินการจัดตั้งสำนักงานยาสูบ เชียงใหม่ ณ อาคารคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) จนกระทั่งได้มีการสร้างอาคารสำนักงานยาสูบหลังใหม่ขึ้นในบริเวณเดียวกัน ในวันที่ 19 มกราคม พ.ศ.2541 เมื่อได้ทำการย้ายสำนักงานยาสูบไปที่อาคารหลังใหม่แล้ว โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลังจึงได้ทำการอนุรักษ์

⁴⁷ วิฑูรย์ เหลียงรุ่งเรือง, คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง ณ เชียงใหม่) (เชียงใหม่: หจก. จรัสธุรกิจ การพิมพ์, 2555), 18.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน.

คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) โดยการอนุรักษ์ทางด้านสถาปัตยกรรมของอาคาร และจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานยาสูบขึ้น ตั้งแต่ปีพ.ศ.2542 เป็นต้นมา⁴⁹

ภาพที่ 2 อาคารคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่

3) คุ้มบ้านทุ่งเสี้ยว

ตำแหน่งที่ตั้ง : หน้าวัดศรีนารัฐ บ้านทุ่งเสี้ยว ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

คุ้มบ้านทุ่งเสี้ยวเป็นคุ้มของเจ้าแก้วนารัฐเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 9 (พ.ศ.2454-2482) เจ้าแก้วนารัฐสร้างคุ้มหลังนี้ขึ้นในปีพ.ศ.2470 เพื่อใช้เป็นที่พักในคราวที่เดินทางมาตรวจเยี่ยมประชาชนและมาดูแลไร่นา เนื่องจากบริเวณพื้นที่ในแถบนี้ตั้งแต่ทุ่งสะโตกหลังวัดศรีนารัฐจนถึงหมู่บ้านพันตน อำเภอแม่วาง เป็นที่ดินของตระกูลแม่เจ้าบัวเขียวพระมารดาของเจ้าแก้วนารัฐ แต่เดิมคุ้มหลังนี้จะมีหลองข้าว⁵⁰ ขนาดใหญ่ซึ่งใช้ในการเก็บผลผลิตที่ได้จากไร่นาในบริเวณนี้ ก่อนที่จะนำผลผลิตเข้าไปไว้ในเมือง หลังจากที่เจ้าแก้วนารัฐถึงแก่พิราลัยในปีพ.ศ. 2482 ทายาทของเจ้าแก้วนารัฐก็ดูแลคุ้มหลังนี้สืบต่อกันเรื่อยมา โดยปัจจุบันเจ้าของคือคุณหญิงนพรัตน์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา แม้ว่าจะมีการซ่อมแซมปรับปรุงตัวอาคารและปรับทัศนียภาพรอบๆ แต่ตัวเรือนของคุ้มยังคงสภาพใกล้เคียงกับในครั้งแรกสร้างอยู่⁵¹

⁴⁹ วิฑูรย์ เกลียวรุ่งเรือง, คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง ณ เชียงใหม่) (เชียงใหม่: หจก. จรัสธุรกิจการพิมพ์, 2555), 19.

⁵⁰ หลองข้าวเป็นภาษาเหนือแปลว่ายุ้งข้าวในภาษากลาง

⁵¹ สัมภาษณ์ พระครูถาวรนารัฐ, เจ้าอาวาสวัดศรีนารัฐ, 8 ธันวาคม 2561.

ภาพที่ 3 อาคารคุ้มบ้านทุ่งเสี้ยว อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

4) คุ้มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่⁵²)

ตำแหน่งที่ตั้ง : เลขที่ 24 ถนนราชดำเนิน ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

คุ้มหลังนี้ไม่ปรากฏปีที่สร้าง แต่ตามทะเบียนบ้านชื่อเจ้าของแรกคือนายหมื่นแก้ว ณ เชียงใหม่⁵³ ในปีพ.ศ.2492 เจ้าหมื่นแก้วได้ขายคุ้มหลังนี้ให้แก่ นายวิธ และนางจันทร์ทา สุวรรณยืน และได้ให้ The United States Information Service เข้าเป็นสำนักงานในระหว่างปี พ.ศ.2512-2539 ในปัจจุบันให้ AUA Language School เข้าเพื่อเปิดเป็นสถาบันสอนภาษาอังกฤษ ซึ่งเจ้าของสถานที่ในปัจจุบันคือทายาทตระกูลสุวรรณยืน⁵⁴

ภาพที่ 4 คุ้มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) จังหวัดเชียงใหม่

⁵² นายพันตำรวจเอก เจ้าไชยสงคราม

⁵³ THAI NORTH TOUR, คุ้มเจ้าราชบุตร (สมพะมิตร), เข้าถึงเมื่อ 16 ธันวาคม 2561, เข้าถึงได้จาก https://www.thainorthtour.com/place_detail.php?id=1805

⁵⁴ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คุ้มเจ้าครองนครเชียงใหม่และ คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554), 15.

3.2. คຸ່ມเจ้านายฝ่ายเหนือที่อยู่ในจังหวัดลำพูน

1) คຸ່มเจ้าหลวงจักรคำจจรศักดิ์

ตำแหน่งที่ตั้ง : เลขที่ 378 ถนนอินททยงยศ อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน⁵⁵

เจ้าจักรคำจจรศักดิ์ เจ้าหลวงลำพูนองค์ที่ 10 (พ.ศ.2454-2486) ได้สร้างคຸ່มหลังนี้ขึ้นระหว่างปีพ.ศ.2480-2482 สร้างขึ้นแทนเรือนไม้สักหลังเก่าซึ่งเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว คຸ່มหลังนี้ออกแบบโดย ม.จ.ทองแถมแก้ว ทองใหญ่ เจ้าหลวงจักรคำจจรศักดิ์ได้พำนักอยู่ที่คຸ່มแห่งนี้จนถึงแก่พิราลัยในปีพ.ศ.2486⁵⁶

ภาพที่ 5 อาคารคຸ່มเจ้าหลวงจักรคำจจรศักดิ์ จังหวัดลำพูน

ที่มา : รัตนโกสินเหา. คຸ່มเจ้าหลวงจักรคำจจรศักดิ์ เจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์สุดท้าย. เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2561. เข้าถึงได้จาก <https://www.rattanakosineha.com/single-post/Chak-Kam-Kajornsak>

⁵⁵ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คຸ່มเจ้าครองนครเชียงใหม่และ คຸ່มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554), 15.

⁵⁶ วรเทวี (ณ ลำพูน) ชลวณิช, เรื่องเล่าจากคຸ່มเจ้าหญิงแขกแก้ว ณ ลำพูน (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2559), 114-117.

2) คຸ່ມเจ้ายอດเรือ

ตำแหน่งที่ตั้ง : เลขที่ 4 ถนนรถแก้ว ตำบลในเมือง อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน⁵⁷

เจ้ายอດเรือ ๓ ลำพูน เป็นธิดาของเจ้าน้อยเมืองใจ ๓ ลำพูน และเจ้าแว่นแก้ว ๓ ลำพูน ท่านชายาของเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ เจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์ที่ 10 ซึ่งมีชายาทั้งหมด 4 คน ได้แก่ เจ้าชานแก้ว เจ้าแขกแก้ว เจ้าส่วนบุญ และเจ้ายอດเรือ โดยเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ได้สร้างคຸ່มหลังนี้ให้แก่เจ้ายอດเรือในปีพ.ศ.2470 อย่างไรก็ตามในคราวแรกที่สร้างเสร็จเจ้ายอດเรือยังไม่ได้มาพำนักที่คຸ່มหลัง⁵⁸ แต่อยู่ที่คຸ່มหลวงของเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ อาคารคຸ່มหลังนี้จึงถูกใช้เป็นบ้านเช่าให้แก่ผู้พิพากษาจังหวัดลำพูน จนกระทั่งเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ถึงแก่พิราลัยในปีพ.ศ.2486 เจ้ายอດเรือและหลานสาวทั้ง 7 คน ซึ่งเป็นบุตรสาวของเจ้าอินทนนท์ ๓ ลำพูน ได้ย้ายออกจากคຸ່มหลวงมาพำนักที่คຸ່มหลังนี้ จวบจนเจ้ายอດเรือถึงแก่กรรมในปีพ.ศ.2506 รวมเป็นระยะเวลาประมาณ 20 ปี ที่เจ้ายอດเรือได้พักอาศัยอยู่ในคຸ່มหลังนี้⁵⁹

หลังจากเจ้ายอດเรือถึงแก่กรรมแล้ว หลานสาวทั้ง 7 คน ก็ยังคงพักอาศัยอยู่ในคຸ່มเจ้ายอດเรือ เมื่อการเวลาผ่านไปก็มีเหตุจำเป็นที่ทำให้หลานสาวแต่ละคนต้องแยกย้ายกันไปอยู่ที่อื่น ประมาณปีพ.ศ.2536 หลานสาวคนสุดท้ายได้ย้ายออกไปจากคຸ່มหลังนี้ เมื่อไม่มีผู้อยู่อาศัยแล้วอาคารคຸ່มเจ้ายอດเรือจึงถูกปิดไว้แต่ได้มีการดูแลรักษาอยู่เป็นประจำ และทำบุญใหญ่ทุกปีในช่วงเทศกาลสงกรานต์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้เจ้าจักรคำขจรศักดิ์เจ้ายอດเรือ และบรรพบุรุษ ในปัจจุบันผู้ถือครองกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของที่ดินและอาคารคຸ່มเจ้ายอດเรือคือ นางกาญจนา มหาแสน บุตรสาวคนที่ 7 ของเจ้าอินทนนท์ ๓ ลำพูน⁶⁰

เทศบาลเมืองลำพูนได้ทำการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้คຸ່มเจ้ายอດเรือขึ้น ณ อาคารคຸ່มเจ้ายอດเรือ เพื่อทำการอนุรักษ์คຸ່มหลังนี้ให้สภาพสมบูรณ์ใกล้เคียงกับรูปแบบเดิมให้มากที่สุด

⁵⁷ จักรพงษ์ คำบุญเรือง, “คຸ່มเจ้าในลำพูน,” เชียงใหม่นิวส์ (15 ธันวาคม 2549): 5, อ้างจาก นเรนทร์ ปัญญา, “คຸ່มเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์” (เอกสารให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ชุมชนเมืองลำพูน).

⁵⁸ บ้านพักอาศัยของชายาเจ้าหลวงถือว่าเป็นอาคารที่มีฐานะพิเศษที่สามารถเรียกว่า “คຸ່ม” ได้

⁵⁹ งานพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว สำนักปลัด เทศบาลเมืองลำพูน, **คຸ່มเจ้ายอດเรือ [แผ่นพับ]** (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 1.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, 2.

เนื่องจากคุ้มหลังนี้เป็นสถาปัตยกรรมท้องถิ่น เรือนสรโน⁶¹ ที่มีคุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวลำพูนในอดีต⁶²

ภาพที่ 6 อาคารคุ้มเจ้ายอดเรือน จังหวัดลำพูน

3.3. คุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือที่อยู่ในจังหวัดแพร่

1) คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่

ตำแหน่งที่ตั้ง : เลขที่ 4 ถนนคุ้มเดิม ตำบลในเวียง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่เป็นคุ้มของเจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์ เจ้าหลวงองค์ที่ 6 (พ.ศ.2432-2445)

หลังจากที่เจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์ขึ้นครองเมืองแพร่ได้ 2 ปี ก็ได้สร้างคุ้มหลวงหลังนี้ขึ้นใน ปีพ.ศ.2435 พระชายาของเจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์คือเจ้าแม่บัวไหลหรือแม่เจ้าหลวง การเรียกเจ้าแม่บัวไหลว่าแม่เจ้าหลวงนี้สืบเนื่องมาจากเจ้าบัวไหลได้รับการสถาปนาให้ขึ้นครองเมืองแพร่ก่อนเจ้าพิริยะเทพวงศ์เป็นเวลา 7 วัน ทั้งสองมีบุตรและธิดารวม 7 คน⁶³

เจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์และเจ้าแม่บัวไหลพร้อมทั้งครอบครัวได้พักอาศัยอยู่ที่คุ้มหลังนี้จนถึงปีพ.ศ.2445 ซึ่งเป็นปีที่เกิดกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ เนื่องจากเหตุการณ์นี้จึงทำให้เจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์ต้องลี้ภัยไปอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว จนกระทั่งถึงแก่พิราลัยในวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ.2452

⁶¹ เรือนที่ประดับตกแต่งด้วยแท่งเสาถึงบริเวณหลังคา และมุมชายคาของเรือน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของเรือนไม้ในจังหวัดลำพูน

⁶² งานพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว สำนักปลัด เทศบาลเมืองลำพูน, คุ้มเจ้ายอดเรือน [แผ่นพับ] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 3.

⁶³ สำนักงานคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่, คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

ส่วนเจ้าแม่บัวไหลได้รับการโปรดเกล้าฯ จากรัชกาลที่ 5 ให้ลงไปพำนักอยู่ที่กรุงเทพฯ เมื่อไม่มีใครพักอาศัยแล้ว กองบังคับการทหารม้าจากกรุงเทพฯ ที่ถูกส่งมาเพื่อรักษาความสงบในเมืองแพร่จึงได้ใช้คุ้มหลังนี้เป็นที่ทำการ⁶⁴

หลังจากเหตุการณ์ในเมืองแพร่สงบลงแล้วคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ได้กลายมาเป็นจวนข้าหลวง ที่พักอาศัยของผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่ จนกระทั่งมีการสร้างบ้านพักผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่หลังใหม่ คุ้มหลังนี้จึงได้รับการปรับเปลี่ยนมาเป็นสถานที่จัดนิทรรศการเกี่ยวกับจังหวัดแพร่ และจัดแสดงของข้าวเครื่องใช้ให้ใกล้เคียงกับสมัยที่เจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์และแม่เจ้าบัวไหลอาศัยอยู่ให้มากที่สุด⁶⁵

ภาพที่ 7 อาคารคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

2) คุ้มวงศ์บุรี

ตำแหน่งที่ตั้ง : เลขที่ 50 ถนนคำลือ ตำบลในเวียง อำเภอเมืองแพร่

คุ้มวงศ์บุรีเป็นคุ้มที่สร้างขึ้นในปีพ.ศ.2440 ตามดำริของแม่เจ้าบัวถา มหายศปัญญาชายาองค์แรกของเจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์ เพื่อใช้เป็นของกำนัลในการเสกสมรสระหว่างเจ้าสุนันดา วงศ์บุรี และคุณหลวงพงษ์พิบูล (เจ้าพรหม วงศ์พระถาง) เจ้าสุนันดานั้นเป็นบุตรธิดาของพระยาบุรีรัตน์

⁶⁴ สำนักงานคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่, คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน.

ผู้ซึ่งเป็นน้องชายของแม่เจ้าบัวถา โดยแม่เจ้าบัวถารับมาเป็นบุตรบุญธรรม ในงานเสกสมรสของทั้งสองท่านได้ใช้คุ้มหลังนี้เป็นเรือนหอด้วย⁶⁶

ในปัจจุบันคุ้มหลังนี้ตกเป็นมรดกของทายาทตระกูลวงศ์บุรีรุ่นที่ 5 และได้รับการอนุรักษ์เป็นอย่างดี ได้จัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคล จัดแสดงข้าวของเครื่องใช้ที่ตกทอดกันมาในตระกูล เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของเจ้านายเมืองแพร่ที่เคยพำนักอยู่ที่คุ้มหลังนี้⁶⁷

ภาพที่ 8 อาคารคุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่

3.4 คุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือที่อยู่ในจังหวัดน่าน

1) คุ้มเจ้าหลวงเมืองน่าน

ตำแหน่งที่ตั้ง : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดน่าน ถนนผากอง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

คุ้มหลวงหลังนี้เรียกกันว่าหอคำเมืองน่านสร้างขึ้นในพ.ศ.2446 เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชเจ้าหลวงเมืองน่านองค์ที่ 8 (พ.ศ.2436-2446) มีดำริให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นการประดับเกียรติยศหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าสถาปนาเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชขึ้นเป็นพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ โดยได้ทำการรื้อเรือนไม้ 7 หลัง ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณพื้นของคุ้มหลวงเดิมในสมัยเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้าหลวงเมืองน่านองค์ที่ 7 ผู้เป็นบิดา⁶⁸

⁶⁶ สหยศ ศรีพนา วงศ์บุรี, ประวัติคุ้มวงศ์บุรี [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์มีชีวิตคุ้มวงศ์บุรี] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁸ สัมภาษณ์ เจ้าสมปรารถนา ณ น่าน, หลานสาวเจ้าราชบุตร (เจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน) และเป็นเจ้าของคุ้มเจ้าราชบุตร เมืองน่าน ในปัจจุบัน, 13 ตุลาคม 2561.

หลังจากที่หอคำหลังนี้สร้างเสร็จแล้ว เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ได้มีรับสั่งว่า ถ้าใครเป็นเจ้าของนครน่านองค์ต่อไปให้เข้ามาอยู่ที่นี้เสมอ⁶⁹

เมื่อเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ถึงแก่พิราลัยแล้ว หอคำหลังนี้จึงตกเป็นของเจ้ามหาพรหมสุรธาตามคำสั่งเสียของเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เจ้ามหาพรหมสุรธาตามดำรงตำแหน่งเจ้าหลวงเมืองน่านและเป็นเจ้าของหอคำหลังนี้ยาวนานถึง 12 ปี และถึงแก่พิราลัยลงในปีพ.ศ.2446 เนื่องจากท่านเป็นเจ้าหลวงองค์สุดท้ายของเมืองน่าน เหตุที่ทำให้เจ้านายในเมืองน่านทราบได้ว่าเจ้ามหาพรหมสุรธาอาจเป็นเจ้าหลวงองค์สุดท้าย เนื่องจากเมืองลำปางไม่ได้มีการแต่งตั้งเจ้าหลวงมาระยะหนึ่งแล้ว จึงทำให้เกิดกรณีพิพาทขึ้นว่าผู้ใดควรจะเป็นเจ้าของหอคำแห่งนี้ระหว่างตกเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินหรือตกเป็นทรัพย์สินของทายาทเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ข้อพิพาทนี้เจรจาทกลงกันมาอย่างยาวนานระหว่างฝ่ายรัฐบาลกลางจากกรุงเทพฯ และฝ่ายเจ้านายในเมืองน่าน⁷⁰

ในวันที่ 7 เมษายน พ.ศ.2476 รัฐบาลกลางได้ตัดสินว่าที่ดินคุ้มหลวง ดึกหอคำ และสิ่งของบางอย่างซึ่งเป็นเครื่องประดับหอคำ พร้อมทั้งที่นา 2 แปลงเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน⁷¹ นอกจากนี้คราวที่พระยาจำแลสนยบดี (จิต สุนทรวร) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเดินทางไปตรวจราชการที่จังหวัดน่านในเดือนเมษายน พ.ศ.2476 นายจำรัส มหาวงศ์นันท์ทำหน้าที่เป็นผู้รับฉันทะจากเจ้านายเมืองน่านหลายคน เพื่อยืนยันคำร้องต่อจำแลสนยบดีว่าไม่ติดใจในเรื่องคุ้มหลวงและหอคำอีกต่อไปแล้ว ข้อพิพาทนี้จึงถือเป็นอันจบไป อย่างไรก็ตาม กระทรวงมหาดไทยได้เข้าครอบครองดึกหอคำ เพื่อจัดตั้งเป็นศาลากลางจังหวัดน่านมาตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2475 แล้ว⁷² จนกระทั่งในปีพ.ศ.2517 กระทรวงมหาดไทยได้ส่งมอบดึกหอคำให้กรมศิลปากรเพื่อจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน⁷³ โดยได้ทำการจัดแสดงสิ่งของ

⁶⁹ “สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา เสด็จมณฑลพายัพพ.” เอกสารจดหมายเหตุลายลักษณ์. ร. ม. 27/10. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. อ้างถึงใน วรชาติ มีชูบท, **เจ้านายฝ่ายเหนือ และตำนานรักมะเมียะ** (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2556), 245-247.

⁷⁰ วรชาติ มีชูบท, **เจ้านายฝ่ายเหนือ และตำนานรักมะเมียะ** (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2556), 247-258.

⁷¹ “ดึกหอคำ นครน่าน (พ.ศ.2472-2482).” เอกสารจดหมายเหตุลายลักษณ์. สร.0201”32/1. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. อ้างถึงใน วรชาติ มีชูบท, **เจ้านายฝ่ายเหนือ และตำนานรักมะเมียะ** (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2556), 258.

⁷² เรื่องเดียวกัน.

⁷³ วรชาติ มีชูบท, **เจ้านายฝ่ายเหนือ และตำนานรักมะเมียะ** (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2556), 259.

ที่เคยเป็นเครื่องประดับในหอคำเจ้าผู้ครองนครน่านควบคู่กับโบราณวัตถุ เพื่อให้ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และโบราณคดี

ภาพที่ 9 อาคารหอคำเก่าเมืองน่าน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดน่าน

2) คຸ້ມเจ้าราชบุตร (เจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน)

ตำแหน่งที่ตั้ง : คຸ້ມเจ้าราชบุตร 79 ถนนมawangศ์ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ในปีพ.ศ.2400 เจ้านันทวรฤทธิเดชได้สร้างคຸ້ມขึ้น 7 หลัง เพื่อเป็นการสร้างให้สมพระเกียรติยศ ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระยานันทยศขึ้นเป็นเจ้านันทวรฤทธิเดช ซึ่งคຸ້ມหลังที่ท่านอาศัยอยู่นั้นจะเรียกว่า คຸ້ມแก้ว⁷⁴ โดยคຸ້ມหลังนี้หลังจากคຸ້มทั้ง 7 หลัง เป็นหลังที่ 8 ในปีพ.ศ.2409 เจ้าน้อยมหาพรหมในย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในคຸ້มหลังนี้เมื่ออายุได้ 11 ชันษา เมื่อเจ้าเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ถึงแก่พิราลัยแล้ว เจ้าน้อยมหาพรหมได้ขึ้นเป็นเจ้ามหาพรหมสุรธาตาเจ้าหลวงเมืองน่านองค์ที่ 9 คຸ້มหลังนี้จึงตกเป็นของเจ้าราชบุตร (เจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน) บุตรชายคนเล็กของเจ้าราชพรหมสุรธาตา กับเจ้าแม่ศรีโสภ⁷⁵

⁷⁴ “ตึกหอคำ นครน่าน (พ.ศ.2472-2482).” เอกสารจดหมายเหตุลายลักษณ์. สร.0201”32/1. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. อ้างถึงใน วรชาติ มีชูบท, **เจ้านายฝ่ายเหนือ และตำนานรักมะเมียะ** (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2556), 243.

⁷⁵ สัมภาษณ์ เจ้าสมปรารถนา ณ น่าน, หลานสาวเจ้าราชบุตร (เจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน) และเป็นเจ้าของคຸ້มเจ้าราชบุตร เมืองน่าน ในปัจจุบัน, 13 ตุลาคม 2561.

ต่อมาในปีพ.ศ.2484 คຸ່ມหลังดังกล่าวมีสภาพชำรุดทรุดโทรม เจ้าราชบุตร (เจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน) จึงรื้อคຸ່มหลังเดิม และเรือนหลังเล็กบริเวณด้านข้างออก และสร้างเรือนหลังใหม่ที่มีขนาดเล็กลงกว่าเดิม ซึ่งก็คือเรือนหลังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เจ้าของคนปัจจุบันคือเจ้าสมปรารถนา ณ น่าน บุตรสาวของเจ้าโคมทอง ณ น่าน ธิดาของเจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน⁷⁶

ภาพที่ 10 อาคารคຸ່มเจ้าราชบุตร (เจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน) จังหวัดน่าน

สรุปหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของคຸ່มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา

จากการสำรวจข้อมูลทางเอกสารและลงพื้นที่เก็บข้อมูลในเบื้องต้นพบว่าในภาคเหนือมีคຸ່มที่ยังหลงเหลือหลักฐานให้ศึกษาและสามารถทำการเก็บข้อมูลได้ทั้งหมดจำนวน 10 หลัง พบว่าคຸ່มทั้งหมดสร้างขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2430 – 2490 ซึ่งอยู่ในช่วงรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นช่วงที่ชาวต่างชาติเข้ามาทำการค้าขาย โดยเฉพาะการค้าไม้ในล้านนาเป็นจำนวนมาก

สภาพภายนอกของคຸ່มเจ้านายล้านนาทั้ง 10 หลัง ที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน แต่ละหลังมีสภาพแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับการดูแลของผู้ถือกรรมสิทธิ์ในปัจจุบัน คຸ່มหลังที่มีภาครัฐภาคเอกชน องค์กรภาคประชาชน เข้ามาดูแล ก็จะมีสภาพที่ดีและซ่อมแซมให้มีรูปแบบทางด้านศิลปกรรมที่ใกล้เคียงกับสภาพในยุคแรกสร้างมากที่สุด ยกตัวอย่างเช่น คຸ່มเจ้าบุรีรัตน์

⁷⁶ สัมภาษณ์ เจ้าสมปรารถนา ณ น่าน, หลานสาวเจ้าราชบุตร (เจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน) และเป็นเจ้าของคຸ່มเจ้าราชบุตร เมืองน่าน ในปัจจุบัน, 13 ตุลาคม 2561.

(มหาอินทร์ ณ เชียงใหม่) คும்เจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง ณ เชียงใหม่) คும்เจ้ายอดเรือน
จังหวัดลำพูน คும்เจ้าหลวงจังหวัดแพร่ และหอคำหลวงเมืองน่าน

คும்อีกกลุ่มหนึ่งคือได้รับการดูแลโดยทายาทของเจ้าของเรือน และนำมาต่อยอดทำธุรกิจ
คும்ในกลุ่มนี้จะทำการศึกษาค่อนข้างยาก เนื่องจากปรับปรุงซ่อมแซมและเปลี่ยนรูปแบบของตัวเรือน
บ่อยเพื่อให้ตอบสนองต่อหน้าที่การใช้งานของเจ้าของในปัจจุบันดังเช่นคும்วงศ์บุรี จังหวัดแพร่ และคும்
เจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) ส่วนคும்เจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)
คும்บ้านทุ่งเสี้ยว จังหวัดเชียงใหม่ และคும்เจ้าจักรคำขจรศักดิ์ คும்ทั้ง 3 หลัง ในปัจจุบันทายาท
เป็นผู้ดูแล เนื่องจากเรือนทั้งสามหลังมีขนาดใหญ่ และมีองค์ประกอบเป็นไม้จึงทำให้ดูแลรักษายาก
และปรับปรุงซ่อมแซมไปตามสภาพเพื่อไม่ให้ตัวเรือนพังเท่านั้น

บทที่ 3

วิเคราะห์รูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมของคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา

จากการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับคุ้มของเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนาทั้ง 10 หลังในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดแพร่และจังหวัดน่าน สามารถจัดกลุ่มของคุ้มตามอิทธิพลที่มีผลต่อรูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมได้ 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 คุ้มที่มีลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนา

กลุ่มที่ 2 คุ้มที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกโดยตรงจากชาวตะวันตกที่มายังล้านนา

กลุ่มที่ 3 คุ้มที่ได้รับอิทธิพลเรือนไม้แบบตะวันตกจากกรุงเทพฯ

กลุ่มที่ 4 คุ้มที่มีรูปแบบเป็นอาคารทรงตึกแบบภาคกลาง (กรุงเทพฯ)

โดยในการศึกษารูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมของคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือในบทนี้จะใช้การจัดกลุ่มดังกล่าวเป็นหลักเกณฑ์ในการวิเคราะห์รูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมของคุ้มทั้ง 10 หลัง

1. กลุ่มที่ 1 คุ้มที่มีลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนา

1.1. คุ้มบ้านทุ่งเสี้ยว จังหวัดเชียงใหม่

คุ้มเจ้านายล้านนาเพียงหลังเดียวที่มีลักษณะใกล้เคียงกับเรือนพื้นถิ่นล้านนามากที่สุด โดยวิเคราะห์จากผังพื้นการใช้งานตัวเรือน รูปแบบสถาปัตยกรรม และงานประดับตกแต่ง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) ผังพื้นและการใช้งาน

คุ้มบ้านทุ่งเสี้ยวมีผังพื้นและรูปแบบการใช้งานเหมือนเรือนไม้ล้านนาที่มีขนาดใหญ่ทั่วไป กล่าวคือมีเป็นเรือนไม้ชั้นเดียวได้ถุนยกสูงตัวเรือนเป็นออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนของเรือนหลักและเรือนรองทั้ง 2 ส่วนเชื่อมต่อกันด้วยชานแล่น การใช้งานของเรือนในลักษณะนี้มักจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนอย่างชัดเจน ส่วนแรกที่เราเรียกกันว่าเรือนหลักเป็นส่วนของที่พักอาศัยประกอบไปด้วยห้องโถงห้องนอนและห้องทำงานรวมทั้งหมด 3 ห้อง ส่วนที่สองเรือนรองมักจะถูกแบ่งออกเป็นห้องขนาดเล็ก 3 ห้องเพื่อใช้เป็นห้องเก็บของ

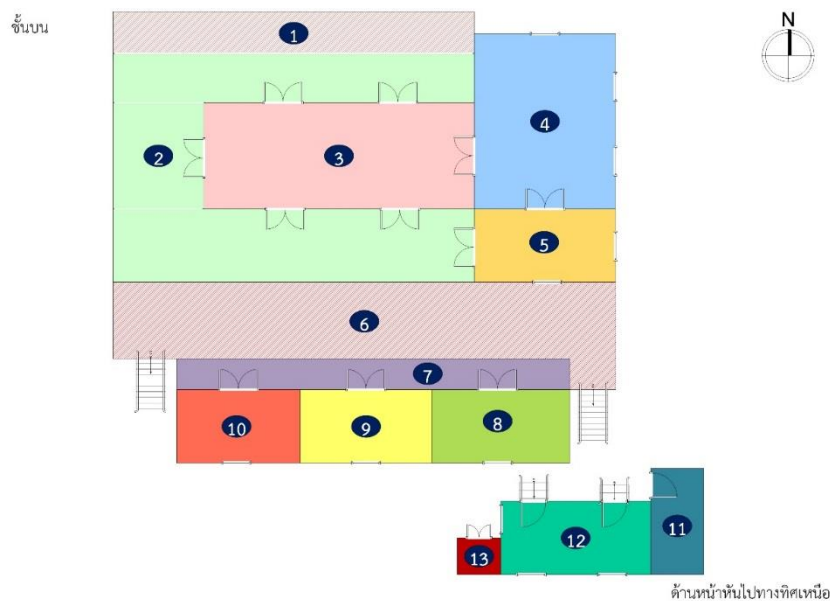
บริเวณด้านหน้าของตัวเรือนทางด้านทิศเหนือมีชานขนาดใหญ่เพื่อใช้งานเป็นระเบียงเอนกประสงค์เชื่อมต่อกับส่วนของเต็นท์⁷⁷ เพื่อเดินเข้าสู่ห้องต่างๆ และเชื่อมต่อกันชานแล่น เพื่อเป็นทางเดินไปพื้นที่

⁷⁷ ส่วนประกอบของเรือนพื้นถิ่นล้านนา มีลักษณะเป็นชานยกพื้นต่างระดับ มักใช้เป็นที่นั่งพูดคุยและรับประทานอาหารกันในครอบครัว

ส่วนกลางของซึ่งเป็นขานเล่นเชื่อมต่อระหว่างเรือนหลักและเรือนรอง บ้านไต่ทางชั้นมี 2 ฝั่ง อยู่บริเวณด้านซ้ายและขวาทางด้านทิศใต้ ด้านหลังของตัวเรือนมีโรงครัวขนาดเล็กตั้งอยู่

จากการศึกษาข้อมูลเอกสารและลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่าในด้านของผังอาคารและรูปแบบการใช้งานของคุ่มหลังนี้มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก มีเพียงร่องรอยการซ่อมแซมในส่วนที่เสียหายเพื่อรักษาสภาพของอาคารเท่านั้น

ภาพที่ 11 ภาพแสดงผังพื้นที่คุ่มบ้านทุ่งเสี้ยว จังหวัดเชียงใหม่

หน้าที่การใช้งาน⁷⁸

1. ชานขนาดใหญ่ (ระเบียง)
2. เติ่น⁷⁹ (ชานยกพื้น)
3. ห้องโถง
4. ห้องนอน
5. ห้องทำงาน
6. ชานเล่นเชื่อมต่อตัวเรือนหลักและเรือนรอง
7. ชานร่ม
- 8.-10. ห้องขนาดเล็ก
- 11.-13. โรงครัว

⁷⁸ เนื่องจากคุ่มบ้านทุ่งเสี้ยวเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว ชั้นล่างเป็นใต้ถุนโถงไม่มีการแบ่งสัดส่วนจึงทำผังพื้นที่แค่เพียงชั้นบน

2) รูปแบบสถาปัตยกรรม

เมื่อพิจารณาจากรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมและวิธีการสร้างในเบื้องต้นแล้ว คຸ້ມບ້ານທຸ່ງເສີ້ຍປຣາກກຸ່ງຣອຍของการถากไม้และเจาะเสาเข้าเต็ยรวมทั้งการประกอบตัวเรือน เหมือนกันเรือนเครื่องสับ แต่สภาพในปัจจุบันได้มีการใช้ตะปูและงานช่างแบบสมัยใหม่เข้ามาช่วย ในหลายส่วนจึงเป็นไปได้ว่าตัวเรือนมีการบูรณะซ่อมแซมหลายครั้งแต่ไม่ได้มีการบันทึกไว้ อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร โดยโครงสร้างของของตัวเรือนสามารถอธิบายได้อย่างละเอียดดังนี้

ส่วนฐานราก

พื้นส่วนที่เป็นฐานตัวเรือนถูกถมให้สูงขึ้นกว่าระดับพื้นดินปกติด้วยซีเมนต์และปูลาน บล็อกซีเมนต์อันเนื่องมาจากเหตุผลด้านการดูแลรักษาและความแข็งแรงคงทน ทำให้ในปัจจุบัน ไม่สามารถที่จะมองเห็นได้แล้วว่าส่วนพื้นฐานรากสุดและฐานเสาใช้วิธีการอย่างไรในการก่อสร้าง

เสาและการปูพื้น

การประกอบโครงสร้างของเสาเพื่อปูพื้นบริเวณเสามีการเจาะเสาใสรอดเพื่อวางพริ้งและตง ที่ใช้เป็นส่วนรองรับในการปูพื้นมีการใช้ตะปูสมัยใหม่ในการช่วยยึดส่วนของพริ้งไว้กับเสา บริเวณ ใต้ถุนของตัวเรือนมีการใช้เสาเพื่อรองรับส่วนของพื้นที่เป็นขานโดยใช้คานยึดไว้ ในส่วนที่วางตง บริเวณใต้พื้นมีการวางไม้ขนาดเล็กสลับกันไปเพื่อช่วยรองรับน้ำหนักของพื้น เสาหลายต้น มีร่องรอยของการถากไม้แต่ไม่ได้นำไปใช้ประกอบเข้ากับชิ้นส่วนอื่นๆ จึงสันนิษฐานได้ว่าอาจเป็น การนำเสาดันเก่าที่เคยอยู่ในตำแหน่งอื่นกลับมาใช้ใหม่

ลักษณะเด่นของเรือนพื้นถิ่นล้านนาอันเป็นปรากฏอย่างชัดเจนในคຸ້ມหลังนี้คือมีการยกพื้น ต่างระดับบนเรือนซึ่งมีในพื้นแต่ละระดับนั้นเรียกว่าขานและเต็นซึ่งแบ่งตามหน้าที่การใช้งาน นอกจากการยกพื้นต่างระดับแล้วจะเห็นได้ว่าคຸ້ມบ้านທຸ່ງເສີ້ຍแม้มีการยกใต้ถุนสูงแต่ก็ไม่ได้สูงโปร่ง เท่าไหร่สักแต่ถูกยกขึ้นมาเพื่อให้มีพื้นที่สำหรับเก็บของเท่านั้น เนื่องจากชาวล้านนาไม่นิยมอยู่ อาศัยบริเวณใต้ถุนเรือน ยิ่งไปกว่านั้นบนตัวเรือนของคຸ້ມหลังนี้ยังมีส่วนที่เป็นระเบียงขนาดใหญ่ จึงเป็นไปได้ว่านิยมใช้พื้นที่บริเวณระเบียงเป็นพื้นที่อเนกประสงค์มากกว่าใต้ถุนเรือน

ภาพที่ 12 การวางเสารอบตัวเรือนและการถมพื้น

ภาพที่ 13 การวางเสาบริเวณใต้ถุน

ภาพที่ 14 เสาที่ปรากฏร่องรอยของการถากไม้

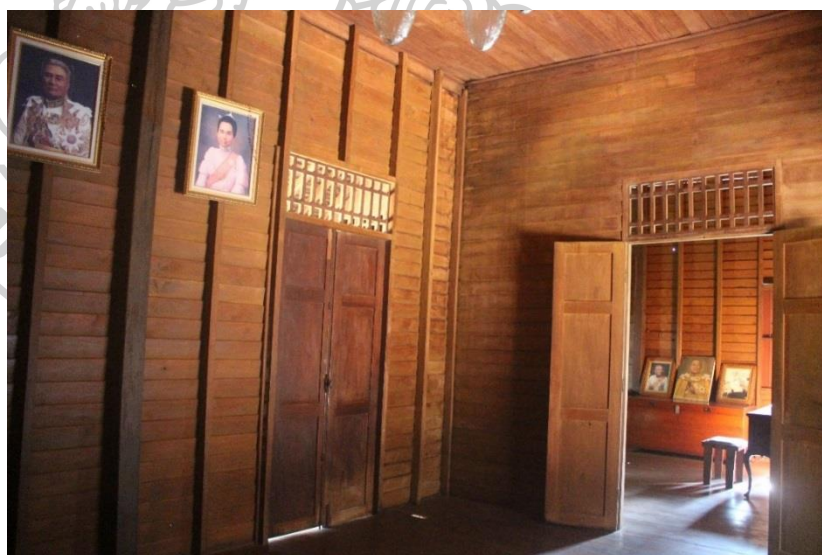

ฝาผนัง

ตีฝากระดานตามแนวนอนเรียงกันจากล่างขึ้นไปข้างบนแบบดินอนซ้อนเกล็ด ซึ่งเป็นวิธีการตีฝาผนังสมัยใหม่ตามแบบตะวันตก ที่เริ่มเข้ามาในล้านนาตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 4⁸⁰

ภาพที่ 15 ฝาผนังนอกตัวเรือน

ภาพที่ 16 ฝาผนังในตัวเรือน

⁸⁰ มติชนสุดสัปดาห์. ล้านนาคำเมือง ชมรมฮักตัวเมือง : “เฮือนฝาไหล”. เข้าถึงเมื่อ 27 มีนาคม 2564. เข้าถึงได้จาก https://www.matichonweekly.com/column/article_400814

หลังคา

ปูด้วยกระเบื้องว่าว⁸¹ โครงสร้างของหลังคาประกอบด้วยหลังคาเปิดจั่ว หลังคาปีกนกซึ่ง ส่วนของหลังคาปีกนกเหลาดลงมาค่อนข้างต่ำ และในบางส่วนของเรือนมีการใช้หลังคากันสาด ไม่มีการประดับมุกจั่วหลังคา

ภาพที่ 17 กระเบื้องปูหลังคา

ภาพที่ 18 โครงสร้างหลังคาบริเวณต้นช่วงรอยต่อของหลังคาปีกนก

⁸¹ เนื่องจากไม่สามารถหาภาพถ่ายเก่าได้จึงไม่อาจสรุปได้ว่าแต่เดิมมุงด้วยแป้นเกล็ด (กระเบื้องไม้) หรือไม่

3) งานประดับตกแต่ง

คຸ້ມบ้านทຸ່ງເສຍເປັນคຸ້ມທີ່ໄດ້ຕັດແຕ່ງຕົວເງິນມາກນັກມີງານປະດັບເພີ່ງແຕ່ເລີ່ກນ້ອຍ
 ແລະເປັນກຳກັດຂຶ້ນເພື່ອເນັ້ນປະໂຫຍດໃນກຳກັດໃຊ້ສ່ອຍເປັນຫຼັກ

หน้าจั่ว

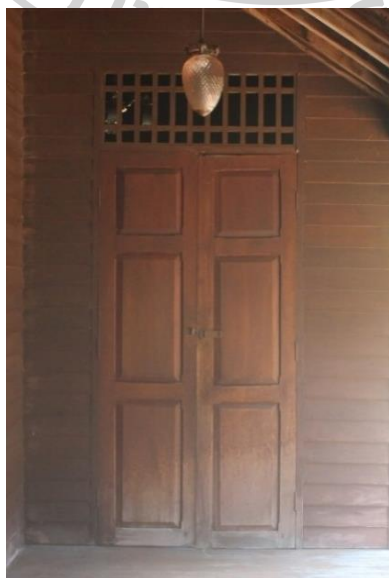
หน้าจั่วทำเป็นช่องสี่เหลี่ยมและตีไม้เป็นบานเกล็ดแบบเรียบๆ เรียงกันขึ้นไป
 เพื่อประโยชน์ในการระบายความร้อนของหลังคา

ภาพที่ 19 หน้าจั่วทางด้านทิศเหนือของเรือน

เหนือบานประตู

ตีไม้เป็นช่องสี่เหลี่ยมลายตารางเพื่อทำเป็นช่องแสงเพิ่มแสงสว่างและระบายอากาศ
 บริเวณภายในตัวเรือน

ภาพที่ 20 ช่องแสงเหนือบานประตู

สรุปผลจากการวิเคราะห์คุ่มที่มีลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนา

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้พบคุ่มที่มีลักษณะแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนาแค่เพียงหลังเดียว คือคุ่มบ้านทุ่งเสี้ยว จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้การวิเคราะห์ในแต่ละด้านไม่มีคุ่มหลังอื่นที่สามารถนำมาเปรียบเทียบลักษณะร่วมหรือลักษณะที่แตกต่างกันได้ จึงต้องสรุปผลการศึกษาจากการศึกษาคุ่มเพียงแค่หลังเดียวเท่านั้นดังนี้

ผังพื้นที่และการใช้งาน

มีการแบ่งห้องเป็นสัดส่วนตามความจำเป็นในการใช้งาน แยกเรือนหลักและเรือนรองออกจากกัน อย่างชัดเจนสร้างโรงครัวแยกออกไปจากตัวเรือน

รูปแบบสถาปัตยกรรม

โครงสร้างและวิธีการที่ใช้ในการสร้างแม้ว่าจะมีกรรมวิธีแบบสมัยใหม่เข้าไปผสมปนเปื้อนเนื่องมาจากการบูรณะซ่อมแซมแต่ยังคงสภาพที่สามารถทำให้เห็นว่าคุ่มแห่งนี้แต่เดิมมีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนา

งานประดับตกแต่ง

คุ่มบ้านทุ่งเสี้ยวถือได้ว่าเป็นคุ่มที่แทบจะไม่มีประดับตกแต่งใดๆ เลย มีเพียงการทำช่องแสงและช่องระบายอากาศอย่างเรียบง่ายบริเวณหน้าต่างและเหนือบานประตูเท่านั้น เมื่อนำมาพิจารณาดูแล้วสันนิษฐานว่าทำขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยมากกว่าในด้านความสวยงาม

เมื่อมองภาพรวมของคุ่มบ้านทุ่งเสี้ยวแล้วจะพบว่าถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้แข็งแรง ทนทาน กว้างขวาง และเน้นประโยชน์ในด้านการใช้งานยกตัวอย่างเช่นการทำชานด้านหน้าและชานเล่นที่ค่อนข้างกว้าง จะเห็นได้ว่าพื้นที่เอนกประสงค์ถูกให้ความสำคัญมากกว่าพื้นที่ส่วนตัวและมีรูปแบบที่เรียบง่ายไม่ค่อยประดับตกแต่ง สาเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะคุ่มหลังนี้ไม่ใช่คุ่มที่เจ้าแก้วนารัฐอยู่อาศัยอย่างถาวร แต่มาอยู่เพียงชั่วคราวในช่วงที่เดินทางมาเพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตและตรวจเยี่ยมประชาชนเท่านั้นจึงเน้นในด้านการใช้งานเป็นหลัก และแม้มีรูปแบบตามเรือนพื้นถิ่นแบบล้านนาในด้านโครงสร้างและผังพื้นที่ แต่การตกแต่งและใช้งานบางส่วนมีอิทธิพลจากเรือนไม้สมัยใหม่เข้ามาปะปนด้วย เช่น การตีผนังแบบซ้อนเกล็ด บานเกล็ดไม้และลูกกรงช่องแสงเหนือประตู อันเนื่องคุ่มบ้านทุ่งเสี้ยวสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2470 ซึ่งเป็นช่วงที่การสร้างเรือนไม้แบบสมัยใหม่แพร่หลายอย่างกว้างขวางแล้วในล้านนาจึงทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างการสร้างเรือนไม้แบบพื้นถิ่นล้านนาและรูปแบบของการสร้างเรือนไม้สมัยใหม่

แม้ว่าจะมีการนำวิธีการสร้างเรือนไม้สมัยใหม่เข้ามาผสมผสานในขั้นตอนการสร้างเรือนและมีร่องรอยของการบูรณะซ่อมแซมหลายครั้งแต่คุ่มหลังนี้ก็ยังคงถือว่าคงรูปแบบอันเป็นลักษณะเด่นของเรือนไม้พื้นถิ่นแบบล้านนาไว้อย่างชัดเจน ได้แก่ วิธีการก่อสร้างเรือนเครื่องสับแบบล้านนา

การทำพื้นต่างระดับที่เรียกว่าชานและเต็น และการได้ถุนของเรือนที่ไม่ได้สูงจนสามารถเข้าไปอยู่อาศัยได้ ดังนั้นคุ่มบ้านทุ่งเสี้ยว จังหวัดเชียงใหม่ จึงถือได้ว่าเป็นคุ่มที่สร้างขึ้นในระยะหลังแต่เป็นคุ่มเพียงหลังเดียวในการศึกษาครั้งนี้ที่ยังถือได้ว่าเป็นเรือนพื้นถิ่นแบบล้านนาอยู่

2. กลุ่มที่ 2 คุ่มที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกโดยตรงจากชาวตะวันตกที่อยู่อาศัยในล้านนา

คุ่มที่มีลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมในกลุ่มที่ 2 มีอยู่ทั้งหมด 2 หลัง ได้แก่

- คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้ามหาอินทร์) จังหวัดเชียงใหม่
- คุ่มเจ้ายอดเรือน จังหวัดลำพูน

คุ่มในกลุ่มที่ 2 มีลักษณะทางด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมหลายประการที่ใกล้เคียงกัน และมีรูปแบบที่คล้ายกันกับบ้านพักอาศัยของชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่อาศัยในล้านนา อย่างไรก็ตาม คุ่มทั้ง 2 หลัง มีลักษณะปลีกย่อยบางประการที่แตกต่างกัน โดยแบ่งการวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

2.1. คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้ามหาอินทร์) จังหวัดเชียงใหม่

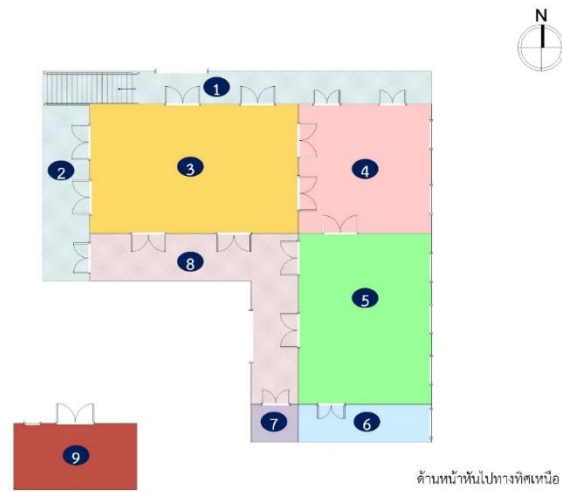
1) ผังพื้นและการใช้งาน

คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้ามหาอินทร์) เป็นเรือนที่พักอาศัยขนาดใหญ่ 2 ชั้นผังรูปตัว L โครงสร้างของเรือนเป็นแบบครึ่งปูนครึ่งไม้ โดยชั้นล่างเป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูนทาดด้วยสีชาวยุโรป ชานด้านหน้ามีการทำซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างวงโค้งเหมือนสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียล ชั้นบนเป็นเรือนเครื่องใหม่แบบล้านนา⁸² แบ่งเป็นขนาดใหญ่ 3 ห้องและมีระเบียงอยู่โดยรอบ

เนื่องจากอยู่ภายใต้การดูแลของศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตัวเรือนจึงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ภายในได้ถูกปรับเพื่อจัดนิทรรศการให้ความรู้มีการบูรณะซ่อมแซมและรีอส่วนต่อเติมบางส่วนออกไป และไม่ได้มีบันทึกหน้าทีการใช้งานของแต่ละห้องในแต่ละช่วงเวลาไว้ จึงทำให้ไม่สามารถระบุได้ว่าแต่ละห้องของคุ่มหลังนี้มีหน้าที่การใช้งานอย่างไรบ้าง

⁸² วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่ (เชียงใหม่: ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา, 2547, 31.

ชั้นล่าง

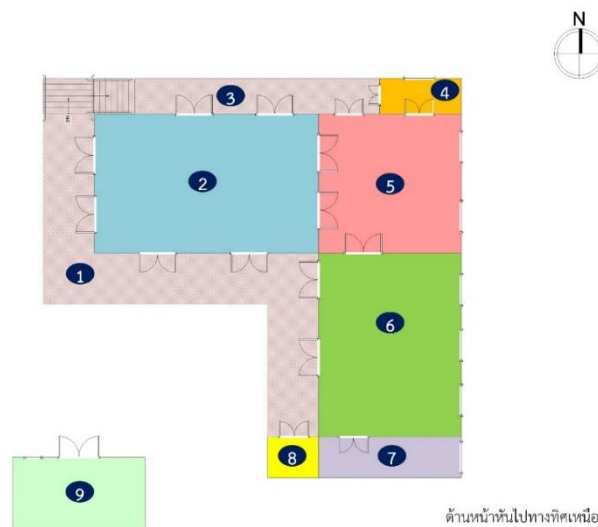

หน้าที่การใช้งาน

1. ระเบียงด้านหน้า
2. ระเบียงด้านข้าง
3. ห้องโถง 1
4. ห้องโถง 2
5. ห้องโถง 3
6. ห้องเก็บของ
7. ห้องเก็บของ
8. ระเบียงด้านหลัง
9. โรงครัว

ภาพที่ 21 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นล่างคฤหาสน์เจ้าบุรีรัตน์ (เจ้ามหาอินทร์) จังหวัดเชียงใหม่

ชั้นบน

หน้าที่การใช้งาน

1. ระเบียงเชื่อมกับบันได
2. ห้องโถง
3. ระเบียงด้านหน้า
4. ห้องพระ
5. ห้องนอน
6. ห้องโถง
7. ห้องเก็บของ
8. ห้องเก็บของ
9. โรงครัว

ภาพที่ 22 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นบนคฤหาสน์เจ้าบุรีรัตน์ (เจ้ามหาอินทร์) จังหวัดเชียงใหม่

2) รูปแบบสถาปัตยกรรม

ส่วนฐานราก

ในคราวแรกสร้างสันนิษฐานว่าฐานรากของอาคารเป็นดินเรียงพื้นด้วยอิฐและปูพื้นซีเมนต์ทับลงไปภายหลัง⁸³

เสาและการปูพื้น

อาคารชั้นล่าง

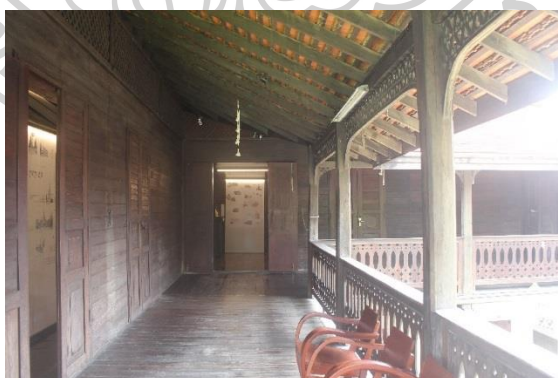
โครงสร้างตัวเรือนชั้นล่างทั้งหมดก่ออิฐถือปูนทาด้วยสีขาวยรองรับเรือนไม้ชั้นบน

อาคารชั้นบน

ชั้นบนมีลักษณะโครงสร้างแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนา พื้นปูด้วยไม้สักวางตีชิดทั้งในส่วนของห้องพักอาศัยและระเบียงรอบตัวเรือน ลักษณะของการวางไม้ไม่สม่าเสมอ แสดงให้เห็นถึงลักษณะงานของช่างฝีมือในสมัยนั้นที่ยังไม่มีเครื่องมืออย่างในปัจจุบัน⁸⁴

ภาพที่ 23 เสาและการปูพื้นบริเวณชั้นล่าง

ภาพที่ 24 เสาและการปูพื้นบริเวณชั้นบน

⁸³ ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่), คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่)] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน.

ฝาผนัง

อาคารชั้นล่าง

ก่อผนังหนาขนาด 40 ซม. รองรับน้ำหนักของตัวเรือนชั้นบนทั้งหมด มีเพียงประตูและหน้าต่างที่ทำจากไม้ ทิศเหนือของอาคารทำระเบียงยาวไปจนสุดอาคารทางด้านทิศตะวันตก รูปแบบของระเบียงทำเป็นซุ้มวงโค้ง (Arch) แสดงให้เห็นถึงรูปแบบศิลปกรรมของตะวันตกในช่วงการค้าไม้ในล้านนา⁸⁵

อาคารชั้นบน

ผนังทำจากไม้สักมีลักษณะแบบโครงคร่าวตั้งรับน้ำหนักการวางไม้แฉนวนอนทั่วทั้งตัวเรือนชั้นบน⁸⁶

ประตูและหน้าต่าง

ประตู

บานประตูทำเป็นบานคู่ ใ้ไม้เป็นบานเกล็ดเข้าไม้ด้วยบังใบ⁸⁷ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก⁸⁸

ภาพที่ 25 รูปแบบของบานประตู

⁸⁵ ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่), คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่)] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน

⁸⁷ ส่วนของไม้ที่ยื่นออกมาจากประตูและหน้าต่างเพื่อให้ลึกลง ช่วยบังคับทิศทางในการเปิด/ปิดประตูหน้าต่าง และช่วยกันลมฝนเข้ามาในบ้าน

⁸⁸ ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่), คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่)] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

หน้าต่าง

บานหน้าต่างเป็นบานเปิดคู่ ภายในทำลูกกรงเหล็กกันไว้⁸⁹

ภาพที่ 26 รูปแบบของบานหน้าต่าง

หลังคา

ตีไม้ปิดโครงสร้างเหนือเรือนชั้นบนเป็นแนวโค้งขึ้นจากคอสองภายในตัวเรือนเป็นฝ้าเพดาน ในส่วนของหลังคามีลักษณะเป็นหลังคาคลุมแบบมะนิลา⁹⁰ คลุมตั้งแต่พื้นที่ตัวเรือนไปจนถึงระเบียง ทางด้านทิศตะวันตกของอาคารมีการใช้วิธีการวางไม้แบบทแยงเพื่อรับน้ำหนักของโครงสร้างหลังคา วัสดุที่ใช้สร้างหลังคาแต่เดิมใช้กระเบื้องดินขอ ซึ่งเป็นวัสดุที่ใช้กันทั่วไปในการก่อสร้างเรือนพื้นถิ่นในล้านนา⁹¹

ภาพที่ 27 กระเบื้องหลังคาในปัจจุบัน

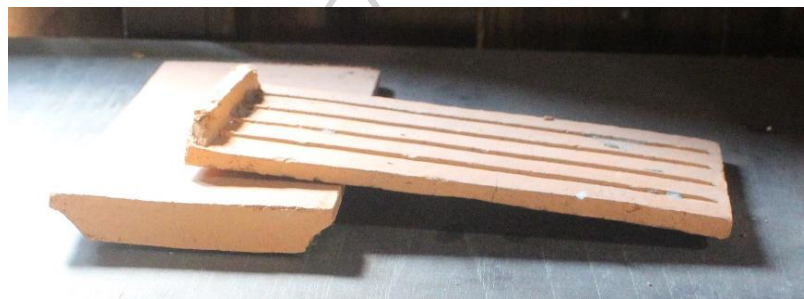
⁸⁹ ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คຸ່ມເຈົ້າບຸຣີຣິຕ໌ (ເຈົ້ານ້ອຍมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่), คຸ່ມເຈົ້າບຸຣີຣິຕ໌ [ແຜ່ນປ້າຍให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คຸ່ມເຈົ້າບຸຣີຣິຕ໌ (ເຈົ້ານ້ອຍมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่)] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

⁹⁰ เรือนหลังคาบ้านหยา และเปิดจั่วด้านหน้า ได้รับอิทธิพลจากเรือนในกรุงมณิลา ประเทศฟิลิปปินส์

⁹¹ เรืองเดียวกัน.

ภาพที่ 28 กระเบื้องดินขอที่ใช้ตั้งแต่คราวแรกสร้างจนถึงปี พ.ศ. 2547

ภาพที่ 29 กระเบื้องดินขอที่ใช้ในปี พ.ศ. 2548 จนถึงปัจจุบัน

3) งานประดับตกแต่ง

หน้าจั่ว

ด้านทิศเหนือ : ประดับตกแต่งเป็นรูปสามเหลี่ยมแบบเรียบบ้าง

ด้านทิศตะวันออก : ทำเป็นช่องวงกลมและวางไขว้กันเพื่อเป็นช่องระบายอากาศ

ภาพที่ 30 หน้าจั่วทางด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 31 หน้าจั่วทางด้านทิศตะวันออก

บานประตู

ตกแต่งส่วนบนของบานประตูโดยการวางไม้เป็นบานเกล็ด

ระเบียงชั้นบน

ราวะระเบียงฉลุไม้เป็นรูปกลีบดอกซึ่งพอเห็นได้ทั่วไปในเรือนไม้ล้านนา ชุ่มโค้งหรือรวงผึ้ง ระหว่างเสาตรงระเบียงฉลุไม้เป็นลายประจายามราชวัตร⁹²

ภาพที่ 32 ลายฉลุมุขีระหว่างเสา

ภาพที่ 33 ลายฉลุชุ่มโค้งระหว่างเสา

⁹² ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คຸ່ມเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่), คຸ່ມเจ้าบุรีรัตน์ [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คຸ່ມเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่)] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

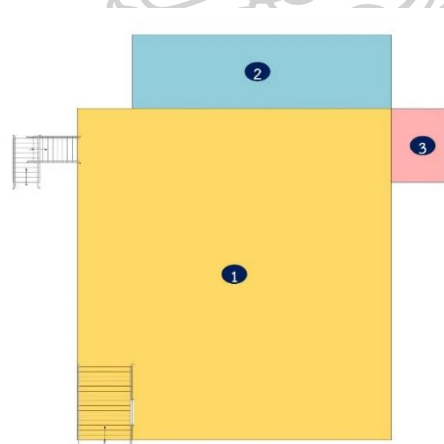
2.2. คຸ່ມเจ้ายอตเรือน จังหวัดลำพูน

1) ผังพื้นและการใช้งาน

คຸ່มเจ้ายอตเรือน จังหวัดลำพูน เป็นเรือนไม้สักขนาดกลางยกใต้ถุนสูง ฐานรากเป็นคอนกรีตและเสาตຳนล่างเป็นคอนกรีตฉาบด้วยซีเมนต์ มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานและโครงสร้างภายในตัวเรือนหลายครั้งได้แก่ การย้ายห้องครัวจากบนเรือนไปใช้โรงครัวนอกตัวเรือน การขยายห้องนั่งเล่นโดยการเคลื่อนย้ายฝาผนังระหว่างห้องนั่งเล่นและห้องรับประทานอาหาร การต่อเติมห้องน้ำ ห้องเตรียมอาหารและห้องเขียนแบบ⁹³

แม้ว่าคຸ່มหลังนี้จะมิขนาดไม่ใหญ่สักเท่าไรแต่ก็สามารถแบ่งสัดส่วนการใช้งานของแต่ละห้องได้อย่างลงตัว ภายในตัวเรือนบริเวณใต้ถุนสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนได้แก่ ใต้ถุนโล่งรองรับเรือนส่วนหน้า ใต้ถุนโล่งรองรับเรือนส่วนหลัง ใต้ถุนโล่งรองรับส่วนที่เป็นห้องน้ำ โดยในปัจจุบันบริเวณบริเวณใต้ถุนโล่งรองรับเรือนส่วนหน้าได้แบ่งพื้นที่บางส่วนเพื่อดัดแปลงเป็นห้องเขียนแบบ ส่วนบนเรือนประกอบด้วย 8 ส่วน ได้แก่ ห้องรับแขก ห้องนอนใหญ่ ห้องนอนเล็ก 2 ห้อง ห้องโถงกลาง (ห้องรับประทานอาหาร) ห้องนั่งเล่น ซานเล่นเชื่อมระหว่างเรือนหลักและเรือนรอง ห้องที่ต่อเติมขึ้นมาเพื่อใช้เป็นห้องน้ำและห้องเตรียมอาหาร ห้องเก็บของ

ชั้นบน

ด้านหน้าหันไปทางทิศใต้

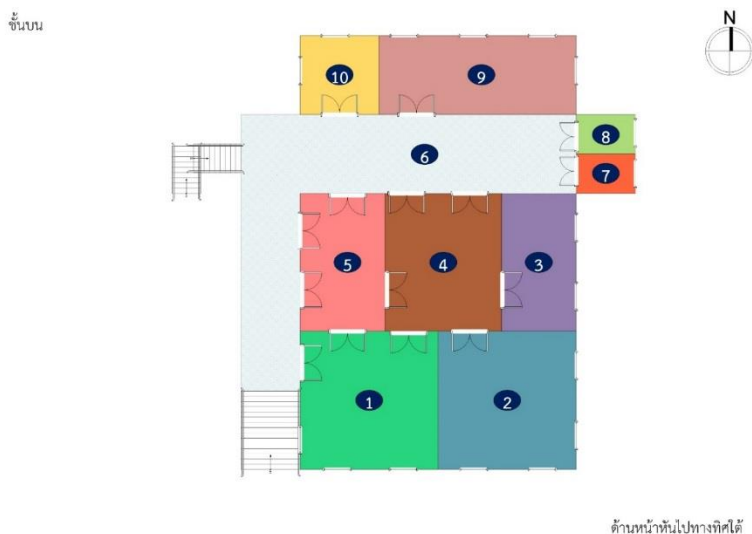
หน้าที่การใช้งาน

1. ใต้ถุนโล่งรองรับเรือนส่วนหน้า
2. ใต้ถุนโล่งรองรับเรือนส่วนหลัง
3. ใต้ถุนโล่งรองรับส่วนที่เป็นห้องน้ำ

ภาพที่ 34 ภาพแสดงผังพื้นชั้นล่างคຸ່มเจ้ายอตเรือน จังหวัดลำพูน

⁹³ วิฑูรย์ เหลือยรุ่งเรือง, บ้านโบราณเมืองลำพูน เอกสารโครงการ “บ้านสวย ลำพูนเมืองน่าอยู่” (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546, 22-23.

ภาพที่ 35 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นบนคும்เจ้ายอดเรือน จังหวัดลำพูน

หน้าที่การใช้งาน

1. ห้องรับแขก
2. ห้องนอนเจ้ายอดเรือน
3. ห้องนอนเล็กใช้สำหรับเป็นห้องนอนของหลานๆ
4. ห้องโถงกลาง (รับประทานอาหาร)
5. ห้องนั่งเล่น
6. ซานเชื่อมระหว่างตัวเรือนด้านหน้าและด้านหลัง
- 7.-8. ห้องที่ต่อเติมขึ้นมาเพื่อเป็นห้องน้ำและห้องเตรียมอาหาร
9. ห้องนอนหลายๆ ของเจ้ายอดเรือน
10. ห้องเก็บของ

2) รูปแบบสถาปัตยกรรม

ส่วนฐานราก

คும்เจ้ายอดเรือนมีลักษณะเป็นเรือนไม้ใต้ถุนสูง บริเวณใต้ถุนในส่วนของฐานรากทำจากคอนกรีตและเสาทำจากคอนกรีตฉาบด้วยซีเมนต์ รองรับน้ำหนักของเรือนชั้นบน⁹⁴

⁹⁴ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, บ้านโบราณเมืองลำพูน : เอกสารโครงการ "บ้านสวย ลำพูนเมืองน่าอยู่" (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546), 21.

ภาพที่ 36 บริเวณใต้ถุน

เสาและการปูพื้น

ชั้นบนใช้เสาไม้สักเนื้อแข็งตีประกบด้วยผนังแบบไม้แป้นฝาแนวนอนทั้งด้านในและด้านนอกตัวเรือน พื้นปูโดยใช้แผ่นไม้สักขนาดใหญ่ปูตามแนวของตัวเรือน⁹⁵

ภาพที่ 37 โครงสร้างและการปูพื้นภายในเรือน

⁹⁵ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, บ้านโบราณเมืองลำพูน : เอกสารโครงการ "บ้านสวย ลำพูนเมืองน่าอยู่" (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546), 21.

ฝาผนัง

ผนังใช้ไม้แป้นฝาตินอนซ้อนเกล็ดรอบตัวเรือนชั้นบนทั้งหมด มีการทำช่วงคอสองเป็นช่องแสงตีไม้ระแนงเพื่อระบายอากาศและช่วยให้ภายในเรือนได้รับแสงสว่างจากภายนอก ระยะห่างของผนังตั้งแต่พื้นจนถึงเพดานค่อนข้างสูงแบบเรือนตะวันตก⁹⁶

หลังคา

โครงคร่าวหลังคาสร้างจากไม้สักเนื้อแข็ง ทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของตัวเรือนมีการเปิดจั่วด้านข้างแบบเรือนมะนิลา⁹⁷

ภาพที่ 38 หลังคาไม้สักเนื้อแข็ง

3) งานประดับตกแต่ง

หลังคาและหน้าจั่ว

หน้าจั่วของคุ่มเจ้ายอดเรือนไม่มีการประดับตกแต่ง แต่บริเวณมุมยอดจั่วและมุมชายคา มีการประดับด้วยสร้อย ซึ่งเป็นรูปการประดับหลังที่ปรากฏอยู่ที่เรือนเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (พุทธวงษ์ ณ เชียงใหม่) อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน และปรากฏทั่วไปในเรือนไม้ของผู้มีฐานะในจังหวัดลำพูน ลักษณะดังกล่าวสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากการลดรูปการประดับตกแต่งเรือนขนมปังขิงของชาวตะวันตก

⁹⁶ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, บ้านโบราณเมืองลำพูน : เอกสารโครงการ "บ้านสวย ลำพูนเมืองน่าอยู่" (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546), 21.

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 39 สรในประดับบริเวณมุมยอดจั่วและชายคา

ภาพที่ 40 สรในประดับบริเวณมุมยอดจั่วและชายคา

บานประตูและบานหน้าต่าง

บานประตูเป็นแบบบานคู่ไม้ได้มีการประดับตกแต่งลวดลาย บานหน้าต่างเป็นบานคู่กันด้วยซี่ลูกกรงแบบเรียบง่าย

สรุปผลจากการวิเคราะห์คุ่มที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกโดยตรงจากชาวตะวันตกที่มายังล้านนา

ผังพื้นที่และการใช้งาน

จากการศึกษารูปแบบผังพื้นที่และหน้าที่ใช้งานของเรือนกลุ่มนี้ในส่วนของคุ่มที่มีการบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับหน้าที่การใช้งานของแต่ละส่วนไว้ได้แก่ คุ่มเจ้าราชบุตร (เจ้ามหาอินทร์) มีรูปแบบผังพื้นที่และหน้าที่การใช้งานเป็นอาคาร 2 ชั้น ชั้นล่างก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว ชั้นบนเป็นเรือนเครื่องไม้ โดยชั้นล่างใช้งานเป็นพื้นที่อเนกประสงค์เช่นโรงรับแขก ห้องเก็บของ ห้องรับประทานอาหาร และพื้นที่ทำกิจกรรมของครอบครัว ชั้นบนใช้เป็นพื้นที่ส่วนบุคคลของเจ้าของเรือนซึ่งบางครั้งอาจใช้รับรองแขกพิเศษด้วย ไม่นิยมทำชานและเดินแล้วแต่ทำเป็นระเบียบรอบๆ ตัวเรือนชั้นบนแทน ส่วนโรงครัวจะแยกออกไปเป็นเรือนขนาดเล็กอีกหลังหนึ่งในบริเวณที่ไม่ห่างจากตัวเรือน

ส่วนคุ่มเจ้ายอดเรือนหากศึกษาแค่เพียงผังพื้นและหน้าที่การใช้งานจะพบว่ามีลักษณะเหมือนเรือนพื้นถิ่นล้านนาทั่วไปเป็นเรือนไม้ใต้ถุนสูงมีการแบ่งเรือนออกเป็นเรือนหลักและเรือนรอง โดยมีชานเป็นตัวเชื่อม แต่ห้องถูกแบ่งหน้าที่การใช้งานตามความสะดวกของเจ้าของเรือน อย่างไรก็ตามคุ่มหลังนี้ไม่สามารถนำไปจัดอยู่ในกลุ่มคุ่มที่มีลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนาได้ เนื่องจากมีการประดับตกแต่งตัวเรือนด้วยสรโน

รูปแบบสถาปัตยกรรม

เมื่อพิจารณาจากรูปแบบสถาปัตยกรรมของคุ่มทั้ง 2 หลังจะพบว่ามีลักษณะที่เหมือนกันคือบริเวณฐานล่างของตัวเรือนไม่มีมืองค์ประกอบที่ทำจากไม้แล้ว แต่ใช้คอนกรีตรองรับตัวเรือนแทน ซึ่งเป็นลักษณะที่ปรากฏให้เห็นในบ้านพักของชาวตะวันตกที่เข้ามาอยู่อาศัยในล้านนา ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2430-2500 ยกตัวอย่างเช่น บ้านพักผู้จัดการ บริษัทบริติชอินเดียน หรือสถานีรถไฟนครลำปางที่สร้างขึ้นราวปีพ.ศ. 2458-2459⁹⁸ ในขณะที่ชั้นบนของเรือนยังคงลักษณะแบบล้านนา แม้ว่าคุ่มทั้ง 2 หลังจะใช้เสาคอนกรีตรองรับตัวเรือนเช่นเดียวกัน แต่คุ่มทั้ง 2 หลังก็มีรูปแบบสถาปัตยกรรมมีลักษณะที่แตกต่างกันค่อนข้างมาก โดยคุ่มเจ้าราชบุตร (เจ้ามหาอินทร์) นั้นมีการทำระเบียงรอบตัวเรือนทั้งหมดเช่นเดียวกับเรือนพักอาศัยของชาวตะวันตกในล้านนา ส่วนคุ่มเจ้ายอดเรือนซึ่งสร้างภายหลังยังคงทำชานและเดิน แบบเรือนพักอาศัยของชาวล้านนา

อย่างไรก็ตามทั้งคุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) และคุ่มเจ้ายอดเรือนก็ยังถือได้ว่ามีลักษณะของเรือนพื้นถิ่นแบบล้านนาอยู่มากโดยเฉพาะคุ่มเจ้ายอดเรือน ที่มีมืองค์ประกอบหลายอย่างทั้งในแง่ของรูปแบบและการใช้งาน ใกล้เคียงกับเรือนพื้นถิ่นล้านนาเป็นอย่างมาก และคุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) ตัวเรือนชั้นสองแม้ว่าจะมีการทำระเบียงและจัดวางห้องแบบเรือนของชาวตะวันตก แต่ในแง่ของงานช่างก็ยังคงเป็นแบบล้านนา

งานประดับตกแต่ง

ในส่วนของงานประดับตกแต่งพบว่า คุ่มทั้ง 2 หลัง มีการงานประดับตกแต่งค่อนข้างน้อยและเรียบง่าย คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) ชั้นล่างมีเพียงการตกแต่งบานประตูด้วยการทำเป็นบานเกล็ดเท่านั้น ส่วนชั้นบนมีการฉลุไม้บริเวณราวระเบียงเป็นรูปกลีบดอก และซุ้มโค้งระหว่างเสาบริเวณระเบียงเป็นลายประจายามราชวัตรเท่านั้น ส่วนคุ่มเจ้ายอดเรือนการประดับตกแต่งที่โดดเด่นก็มีเพียงสรโนบริเวณมุมจั่วและมุมหลังคาเท่านั้น

⁹⁸ วารสารเมืองโบราณ, เกร็ดประวัติศาสตร์ สถานีรถไฟนครลำปาง, เข้าถึงเมื่อ 28 มีนาคม 2564, เข้าถึงได้จาก <http://www.muangboranjournal.com/post/Nakhon-Lampang-railway-station>

จากการศึกษาคุ้มเจ้าราชบุตร (มหาอินทร์) จังหวัดเชียงใหม่ และคุ้มเจ้ายอดเรือน จังหวัดลำพูน ทั้งในด้านของผังพื้นที่และการใช้งาน รูปแบบสถาปัตยกรรม และงานประดับตกแต่ง พบว่าเรือนทั้งสองได้รับอิทธิพลจากชาวตะวันตกที่เข้ามาอยู่อาศัยในล้านนาโดยตรง ซึ่งมีลักษณะที่โดดเด่น ได้แก่ การใช้ซีเมนต์และคอนกรีตเป็นฐานรากรองรับตัวเรือน แต่ยังคงรูปแบบเรือนไม้พื้นถิ่นแบบล้านนาในบริเวณชั้นบน ซึ่งเป็นส่วนของการพักอาศัย และมีการตกแต่งตัวเรือนด้วยลายไม้ฉลุเพียงเล็กน้อย เน้นความแข็งแรงคงทนและเรียบง่าย

3. กลุ่มที่ 3 คุ้มที่ได้รับอิทธิพลเรือนไม้แบบตะวันตกจากกรุงเทพฯ

คุ้มที่มีลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมในกลุ่มที่ 3 มีอยู่ทั้งหมด 4 หลัง ได้แก่

- คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่
- คุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่
- คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) จังหวัดน่าน
- คุ้มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) จังหวัดเชียงใหม่

คุ้มในกลุ่มที่ 3 จำนวน 3 หลัง ได้แก่ คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่ คุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่ และคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) จังหวัดน่าน มีลักษณะเด่นคือเป็นเรือนไม้ที่ประดับตกแต่งด้วยลายไม้ฉลุแบบขนมปังขิง หรือที่มักจะเรียกกันว่า เรือนขนมปังขิง ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในช่วงรัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลที่ 6 และแพร่ขยายเป็นวงกว้างอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะในกลุ่มชนชั้นสูงและผู้มีฐานะ⁹⁹

คุ้มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) จังหวัดเชียงใหม่ แม้ว่าจะไม่ได้มีการประดับตกแต่งเรือนด้วยลายไม้ฉลุแบบขนมปังขิง แต่ก็มีลักษณะทางด้านรูปแบบศิลปกรรมบางประการที่ชวนให้นึกถึงเรือนไม้แบบกรุงเทพฯ คุ้มหลังนี้จึงได้ถูกนำมาศึกษาร่วมในกลุ่มที่ 3 นี้ด้วย

3.1. คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่

1) ผังพื้นที่และการใช้งาน

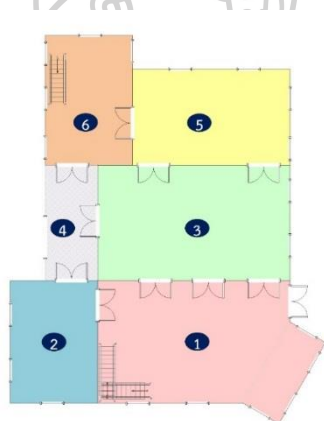
คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะเป็นเรือน 2 ชั้น แบบครึ่งอิฐครึ่งไม้ โดยชั้นล่างประกอบด้วยเสาก่ออิฐขนาดใหญ่ฉาบปูนเรียบและผนังฉาบปูนที่บิดาด้วยสีขาว ส่วนชั้นบนทำจากโครงสร้างไม้มีการสร้างระเบียงโดยรอบตัวเรือน

⁹⁹ ภูชัย กวมทรัพย์, ลายไม้ฉลุแบบขนมปังขิง สุนทรียภาพแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2560), 7.

เนื่องจากคุ่มหลังนี้อยู่ในพื้นที่ภายใต้การดูแลของโรงงานยาสูบกระทรวงการคลัง จังหวัดเชียงใหม่ ไม่สามารถเข้าชมภายในตัวเรือนได้ จากการศึกษาพบว่าบริเวณภายในเรือน มีการบูรณะซ่อมแซม ปรับพื้นที่และรูปแบบการใช้งานหลายครั้งเพื่อให้สอดคล้องต่อการใช้งานของผู้ครอบครองในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่ช่วงปีพ.ศ.2490-2545¹⁰⁰ อย่างไรก็ตามก่อนการดัดแปลงตัวเรือนครั้งใหญ่ในปีพ.ศ.2490 ได้มีการบันทึกหน้าที่การใช้งานในส่วนต่างๆ ไว้ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ผู้ศึกษาจะนำมาใช้อ้างอิงในการศึกษาครั้งนี้

จากข้อมูลดังกล่าวได้บันทึกไว้ว่าบริเวณชั้นล่างประกอบด้วย 6 ส่วนได้แก่ ห้องโถงทางเข้า และห้องรับแขก ห้องเก็บเครื่องดนตรี ห้องพักผ่อนและทานอาหาร ระเบียงทางเข้าเรือน ห้องแต่งตัว และห้องแต่งตัวธิดา ห้องบันได ส่วนชั้นบนประกอบด้วย 6 ส่วนเช่นกัน ได้แก่ ห้องรับแขกพิเศษ ห้องนอนรอง ห้องโถง ห้องนอนใหญ่ ห้องพระ ระเบียง นอกจากนี้บริเวณรอบตัวเรือน ยังมีสิ่งก่อสร้างอื่นๆ เช่น ซานไม้ยกสูงเพื่อใช้เป็นลานพื้นที่เอนกประสงค์ เรือนห้องแถวสำหรับผู้รับใช้ และแม่นม ยุ้งฉางไม้สักขนาดใหญ่ เรือนครัว ห้องอาบน้ำ ห้องส้วม ที่จอดรถลากเทียมม้า¹⁰¹

ชั้นล่าง

ด้านหน้าหันไปทางทิศใต้

หน้าที่การใช้งาน

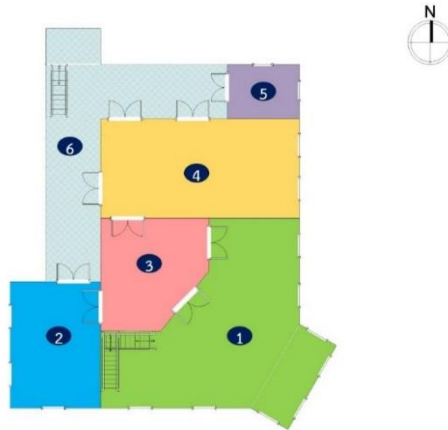
1. ห้องโถงทางเข้าและรับแขก
2. ห้องเก็บของเครื่องดนตรี
3. ห้องพักผ่อนและทานอาหาร
4. ระเบียงทางเข้าอาคาร
5. ห้องแต่งตัวและห้องแต่งตัวธิดา
6. ห้องบันได

ภาพที่ 41 ภาพแสดงผังพื้นชั้นล่างคุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่

¹⁰⁰ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง ณ เชียงใหม่) โรงงานยาสูบกระทรวงการคลัง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่: หจก. จรัสธุรกิจการพิมพ์, 2555), 27-33.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, 23-26.

ชั้นบน

หน้าที่การใช้งาน

1. ห้องรับแขกพิเศษ
2. ห้องนอนรอง
3. ห้องโถง
4. ห้องนอนใหญ่
5. ห้องพระ
6. ระเบียง

ด้านบนหันไปทางทิศใต้

ภาพที่ 42 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นบนคฤหาสน์เจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่

2) รูปแบบสถาปัตยกรรม

คฤหาสน์เจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่

ส่วนฐานราก

ชั้นล่าง

โครงสร้างชั้นล่างของคฤหาสน์เจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง) เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ทาด้วยสีขาวย ใช้เสาก่ออิฐหนาฉาบปูนเรียบรองรับน้ำหนักของเรือนไม้ชั้นบน

เสาและการปูพื้น

ชั้นล่าง

เสาก่อจากอิฐฉาบปูนเรียบ

ชั้นบน

เรือนชั้นบนทั้งหมดเป็นเรือนไม้ปูด้วยพื้นไม้¹⁰² และสร้างระเบียงไว้บริเวณทิศตะวันตกของตัวเรือน

ภาพที่ 43 ด้านหลังของคฤหาสน์เจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่ แสดงให้เห็นภาพรวมของโครงสร้างตัวอาคาร

¹⁰² วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คฤหาสน์เจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง ณ เชียงใหม่) โรงงานยาสูบกระทรวงการคลัง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่: หจก. จรัสธุรกิจการพิมพ์, 2555), 50.

ผนังชั้นล่าง

ผนังก่ออิฐถือปูนทาสีขาว

ชั้นบน

เรือนไม้ชั้นสองบริเวณผนังด้านหน้าส่วนบนติดหน้าต่างบานคู่แบบบานเกล็ด และส่วนล่างมีการฉลุไม้เลียนแบบราวระเบียงทั่วทั้งบริเวณ ตั้งแต่ช่วงกลางของตัวเรือนไปจนถึงด้านหลัง และพื้นที่ที่เหลือทั้งหมดตีไม้แป้นฝาเป็นแนวนอนยาวไปตามแนวเสาตั้งของตัวเรือน ช่วงของผนังตั้งแต่พื้นจนถึงคอสองและเพดานค่อนข้างสูงซึ่งช่วยในเรื่องของการระบายอากาศและถ่ายเทความร้อน

ภาพที่ 44 รูปแบบของผนังที่แตกต่างกันทั้งสามส่วน

หลังคา

ลักษณะของหลังคาเป็นทรงปั้นหย่าเปิดจั่วคลุมทั่วทั้งบริเวณของตัวเรือนและระเบียง มุงด้วยกระเบื้องดินขอ ซึ่งของเดิมได้ถูกรื้อไปแล้วในการบูรณะเมื่อปี พ.ศ. 2501 ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน เป็นกระเบื้องชุดใหม่ที่ซ่อมแซมในช่วงปี พ.ศ. 2542- 2545¹⁰³

ภาพที่ 45 รูปแบบและวัสดุมุงหลังคา

¹⁰³ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คຸ້ມเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง ณ เชียงใหม่) โรงงานยาสูบกระทรวงการคลัง , พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่: หจก. จรัสธุรกิจการพิมพ์, 2555), 50.

3) งานประดับตกแต่ง

คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่

หน้าจั่วและมุมจั่วหลังคา

หน้าจั่วและมุมจั่วหลังคาถือได้ว่าเป็นงานประดับตกแต่งที่โดดเด่นมากของอาคารคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง) เนื่องจากมีการฉลุลึบหน้าจั่วและประดับตกแต่งด้วยลวดลายแบบขนมปังขิง บริเวณมุมจั่วหลังคายังมีการตกแต่งด้วยสร้อย ซึ่งมีความสูงประมาณ 3 เมตร¹⁰⁴ นอกจากนี้บริเวณหน้าจั่วของอาคารมีประดับตกแต่งด้วยไม้ฉลุเป็นรูปพญานาค และระบूपี่ที่สร้างอาคารเสร็จไว้อย่างชัดเจน

ภาพที่ 46 หน้าจั่วและมุมจั่วหลังคา

ภาพที่ 47 ลายประดับตกแต่งบริเวณหน้าจั่ว

¹⁰⁴ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง ณ เชียงใหม่) โรงงานยาสูบกระทรวงการคลัง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่: หจก. จรัสธุรกิจการพิมพ์, 2555), 50.

บ้านประตูและบานหน้าต่าง

บริเวณชั้นล่างทั้งบานหน้าต่างปละบานประตูทำเป็นบานคู่ช่วงกลางบานทำเป็นบานเกล็ด ชั้นบนมีลักษณะเดียวกันกับชั้นล่าง แต่เพิ่มในส่วนของปลายฉลุไม้บริเวณช่องลมเหนือบานประตูและบานหน้าต่างเข้ามา

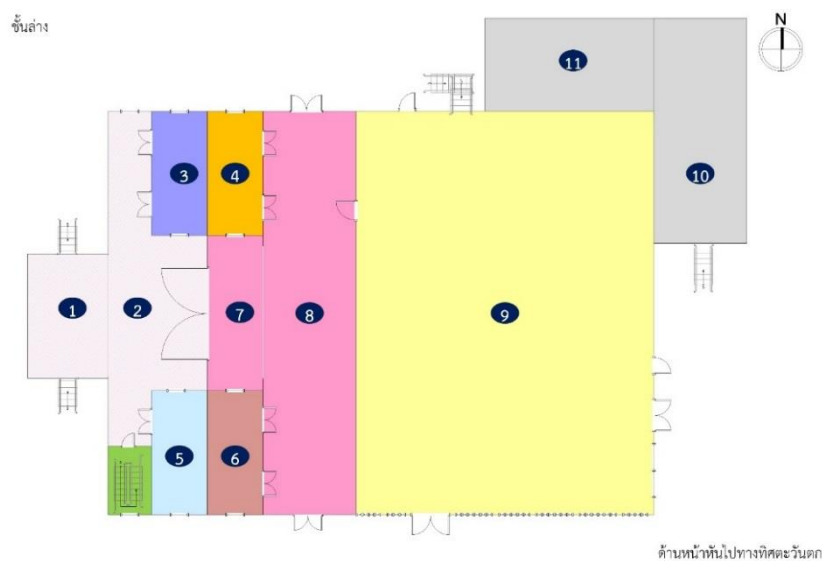

ภาพที่ 48 บ้านประตูและบานหน้าต่างบริเวณชั้นล่าง

3.2. คุ่มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่

1) ผังพื้นและการใช้งาน

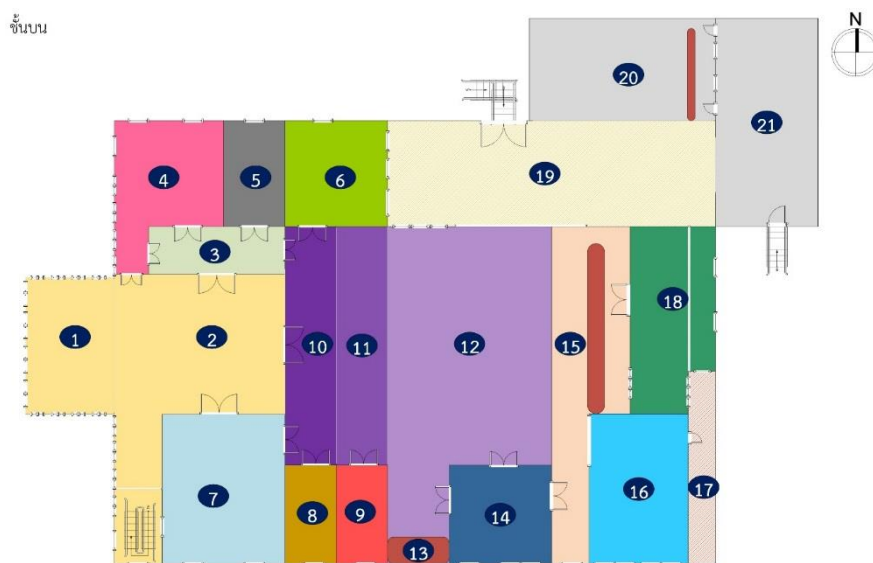
คุ่มวงศ์บุรีได้รับการดูแลและบูรณะซ่อมแซมเป็นอย่างดีมาตลอดโดยทายาทตระกูลวงศ์บุรี และในปัจจุบันได้ถูกปรับเปลี่ยนสภาพเพื่อใช้ในเชิงพาณิชย์จึงเป็นเรือนที่มีสภาพสมบูรณ์ดี สร้างจากไม้สักทอง 2 ชั้น ตัวเรือนแบ่งเป็น 2 ส่วนคือเรือนหลักและเรือนรองซึ่งเชื่อมต่อกันด้วยชานแล่น คุ่มหลังนี้ถือได้ว่าเป็นเรือนพักอาศัยที่มีขนาดใหญ่มาก ผังของเรือนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีมุขยื่นและแต่เดิมบริเวณหลังเรือนทางด้านขวาจะอยู่ติดกับยุงข้าว ซึ่งในปัจจุบันได้ดัดแปลงเป็นศาลานั่งพักผ่อน แม้ว่าจะได้รับการดูแลเป็นอย่างดีแต่ตัวเรือนและหน้าที่การใช้งานถูกดัดแปลงไปค่อนข้างมาก เพื่อให้ตอบสนองต่อการใช้งานของผู้ดูแลในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามในส่วนที่ถูกดัดแปลงเป็นพิพิธภัณฑ์มีชีวิตคุ่มวงศ์บุรีก็ยังคงมีการจัดแสดงสิ่งของเครื่องใช้และจัดห้องต่างๆ ให้ใกล้เคียงกับในสมัยที่คุ่มยังถูกใช้เป็นที่พักอาศัยอยู่ ในการศึกษารูปแบบหน้าที่การใช้งานและผังพื้นของคุ่มวงศ์บุรีจึงอ้างอิงจากการจัดแสดงในปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ภาพที่ 49 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่

หน้าที่การใช้งาน

1. มุขของคุ้มทำเป็นทางเดินเข้าสู่ตัวคุ้ม
2. ระเบียงเชื่อมระหว่างมุขและส่วนอื่นของคุ้ม
3. ห้องจัดแสดงและให้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับอาคารประวัติศาสตร์ในเมืองแพร่
4. ห้องจัดแสดงเกี่ยวกับกิจการป่าไม้และการค้า ของป่าในเมืองแพร่
5. ร้านขายของชำร่วย
6. ห้องจัดแสดงเกี่ยวกับการแต่งกายพื้นถิ่น
7. ทางเชื่อม
8. ชานเป็นตัวเชื่อมระหว่างตัวคุ้มส่วนด้านหน้าและส่วนด้านหลัง
9. บริเวณใต้ถุนบ้านที่เดิมเคยเปิดโล่ง แต่ในปัจจุบันได้มีการปรับปรุงติดกระจกให้เป็นห้องกว้างสำหรับเก็บของ
- 10.- 11. ส่วนรองรับศาลาบริเวณชั้นบนที่แต่เดิมเคยเป็นยั้งข้าว

ด้านหน้าหันไปทางทิศตะวันตก

ภาพที่ 50 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นบนคู้มวงศบุรี จังหวัดแพร่

หน้าที่การใช้งาน

1. พื้นที่ส่วนที่เป็นมุขของคู้ม
2. ห้องโถงสำหรับต้อนรับแขก
3. ทางเดินเชื่อมไปยังห้องอื่นๆ
4. ห้องนอนของเจ้าพ่อพรหม (หลวงพงษ์พิบูลย์)
5. ห้องผีครู
6. ห้องทำงานหลวงพงษ์พิบูลย์
7. ห้องนอนแม่เจ้าบัวถา
8. ห้องที่มีการตีลูกกรงเหล็กไว้ตรงประตู แต่เดิมเคยเป็นห้องเก็บสมบัติและทรัพย์สินมีค่าปัจจุบันเป็นห้องพระ
9. ห้องบูชาบรรพบุรุษ
10. ชานเล่นเชื่อมห้องต่างๆ เข้าหากัน
11. เติ้นมีบริเวณกว้างขวางเพื่อเป็นพื้นที่รับประทานอาหารร่วมกันระหว่างคนในครอบครัว
12. พื้นที่ต่างระดับที่เรียกว่าชมทำหน้าที่เป็นชานเชื่อมตัวคู้มส่วนหน้าและส่วนหลังเข้าด้วยกัน
13. อี้นน้ำ
14. ห้องเก็บของ
15. พื้นที่โล่งมีการเคาน์เตอร์และวางโต๊ะรับประทานอาหารเพื่อรองรับการใช้งานในปัจจุบัน
16. ห้องสำหรับพักผ่อน
17. ระเบียงหลังคู้ม
18. ห้องเก็บของและเตรียมอาหาร
19. ชานเล่นเชื่อมต่อระหว่างตัวคู้มกับตู้ข้าว (ยั้งฉาง)
- 20.-21. ในอดีตเคยเป็นยั้งฉางแต่ในปัจจุบันได้มีการปรับเปลี่ยนให้เป็นสาขาสำหรับนั่งพักผ่อน

2) รูปแบบสถาปัตยกรรม

ส่วนฐานราก

ฐานรากของเรือนมีการนำไม้ท่อนซุงเนื้อแข็งขนาดใหญ่มาวางเรียงต่อกันแล้วทำการก่ออิฐทาปูนทับลงไป¹⁰⁵

เสาและการปูพื้น

ชั้นล่าง

โครงสร้างชั้นล่างของคุ้มวงศ์บุรีมีลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างพื้นที่เรือนหลักและพื้นที่เรือนรอง โดยมีข้อแตกต่างคือพื้นที่ส่วนหน้ามีตั้งเสาไม้และนำไม้มาทำเป็นผนังกันแบ่งเป็นห้องๆ ในขณะที่พื้นที่ส่วนหลังเป็นโครงสร้างเรือนไม้ใต้ถุนโล่ง

ภาพที่ 51 เรือนหลักบริเวณชั้นล่าง

ภาพที่ 52 ทางเชื่อมระหว่างเรือนหลักและเรือนรอง

¹⁰⁵ สหยศ ศรีพนา วงศ์บุรี, ประวัติคุ้มวงศ์บุรี [แผนป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์มีชีวิตคุ้มวงศ์บุรี] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

ชั้นบน

บริเวณชั้นบนของคุ้มวงศ์บุรีใช้เสาไม้เป็นโครงสร้างหลักและปูพื้นด้วยพื้นไม้ มีการทำเต็นท์และชานแบบเรือนพื้นดินล้านนา

ในการสร้างเรือนหลังนี้ใช้วิธีการสร้างที่เรียกว่าการเข้าลิ้นสลักไม้¹⁰⁶ ซึ่งเป็นวิธีเดียวกันกับที่ใช้ในการสร้างเรือนเครื่องสับของภาคกลาง¹⁰⁷

ภาพที่ 53 โครงสร้างเรือนชั้นบน

ผนัง

ผนังชั้นล่างบริเวณส่วนหน้าและผนังชั้นบนมีลักษณะที่เหมือนกันคือมีการตั้งเค้าโครงเสาแนวตั้งและวางผนังไม้ซ้อนกันขึ้นไปในแนวนอน

ภาพที่ 54 ผนังชั้นล่างของเรือน

¹⁰⁶ กรรมวิธีการต่อไม้ของช่างไทยโบราณ ซึ่งไม่มีการใช้ตะปูแต่ใช้วิธีการตอปลิ่มไม้แทน

¹⁰⁷ สหยศ ศรีพนา วงศ์บุรี, ประวัติคุ้มวงศ์บุรี [แผนป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์มีชีวิตคุ้มวงศ์บุรี] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

ภาพที่ 55 ผนังชั้นบนของเรือน

หลังคา

รูปแบบของหลังคาเป็นอาคารทรงปั้นหยาคลุมตัวเรือนทุกด้าน ส่วนบริเวณของมุขเป็นทรงหลังคาเป็นจั่ว ในคราวแรกสร้างใช้กระเบื้องไม้แป้นเกล็ด ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นสังกะสี และได้เปลี่ยนเป็นกระเบื้องว่าวจนถึงปัจจุบัน¹⁰⁸

ภาพที่ 56 กระเบื้องหลังคาในปัจจุบัน

¹⁰⁸ สหยศ ศรีพนา วงศ์บุรี, ประวัติคุ้มวงศ์บุรี [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์มีชีวิตคุ้มวงศ์บุรี] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

3) งานประดับตกแต่ง

หน้าจั่ว มุมจั่ว และหลังคา

คุ้มวงศ์บุรีมีการตกแต่งหลังคาในหลายจุด ได้แก่ เสาสรไนประดับมุมหน้าจั่ว เสาไม้กลึงฉลุลายพันธุ์พฤกษา เครือเถาและดอกไม้ สันหลังคาประดับด้วยลายหยูอี้¹⁰⁹ กรอบหน้าจั่วฉลุเป็นลายพันธุ์พฤกษา ก้านขด ใบเทศ ดอกมะขาม ดอกสา ซึ่งเป็นลวดลายที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในล้านนา หน้าจั่วประดับด้วยลายดอกพุดตาน ตกแต่งชายคาด้วยลายฉลุน้ำย้อย¹¹⁰

ภาพที่ 57 หน้าจั่วบริเวณมุขของเรือน

ภาพที่ 58 ลวดลายภายในกรอบหน้าจั่ว

ภาพที่ 59 ลวดลายประดับสันหลังคา

¹⁰⁹ ลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากจีนเป็นสัญลักษณ์ของการมีอายุยืนและสุขภาพดี

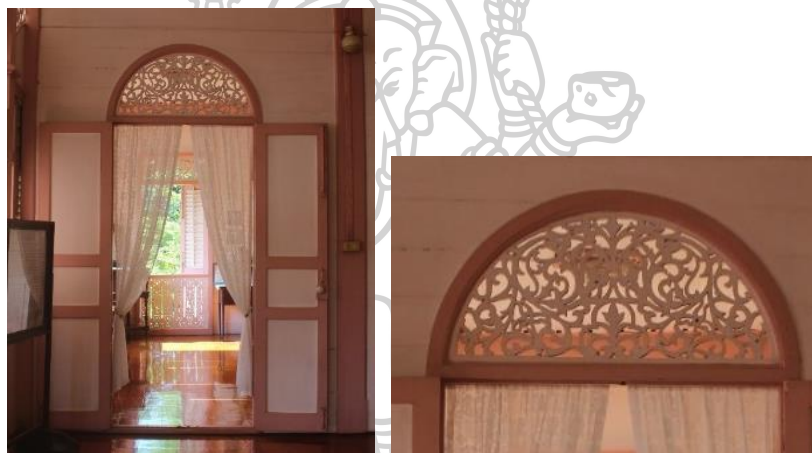
¹¹⁰ ศรีณย์ ศรีธวัชพงศ์ และเทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร, “รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาขนมปังขิง กรณีศึกษาคุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่,” *สารศาสตร์* 2561, 2 (กรกฎาคม 2561): 208-218.

ตัวเรือน

ตัวเรือนภายนอกทาสีขาวและสีชมพู ภายในอาคารในแต่ละห้องจะทาสีแตกต่างกันออกไป เช่น สีชมพู สีขาว สีฟ้า และสีเขียว

บานประตูและบานหน้าต่าง

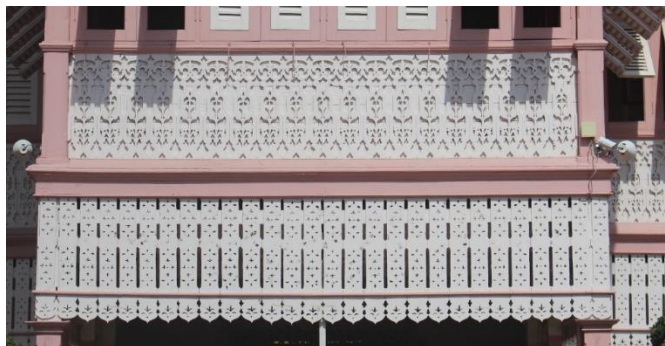
เหนือบานประตูและบานหน้าต่างมีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายพันธุ์พฤกษาและก้านขด บานประตูเป็นบานไม้คู่ทาสีเพียงอย่างเดียวไม่มีลวดลายประดับตกแต่ง บานหน้าต่าง มี 2 แบบ แบบแรกตรงส่วน मुखและด้านหน้าของเรือนทำหน้าต่างบานเกล็ดเล็กๆ แบบเปิดขึ้นเรียงต่อกันหลายบาน ส่วนอื่นของเรือนจะใช้หน้าต่างไม้บานคู่เป็นบานเกล็ดครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งเป็นบานไม้เรียบๆ

ภาพที่ 60 บานประตูและลวดลายประดับเหนือบานประตู

ราวระเบียงและกันสาด

ราวระเบียงของคุ้มวงศ์บุรีจะอยู่บริเวณด้านหน้าของตัวเรือนและหน้าต่างทุกบานภายในเรือน โดยฉลุเป็นรูปลายพันธุ์พฤกษาและดอกไม้ ส่วนกันสาดของชั้นล่างจะอยู่บริเวณด้านหน้าของเรือน ทั้งแถวข้างล่างราวระเบียง

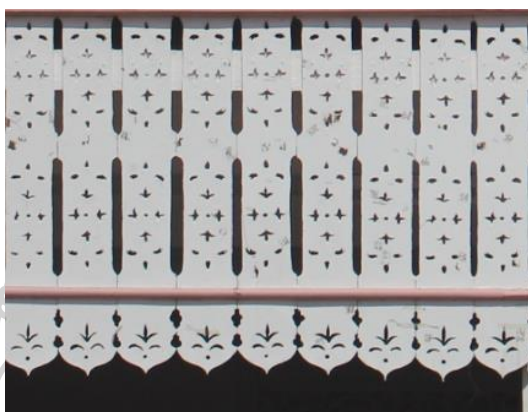

ภาพที่ 61 ลวดลายไม้ฉลุราวระเบียงและกันสาด

ภาพที่ 62 ลวดลายไม้ฉลุวาระเปียง

ภาพที่ 63 ลวดลายไม้ฉลุกันสาด

3.3. คຸ່ມเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) จังหวัดน่าน

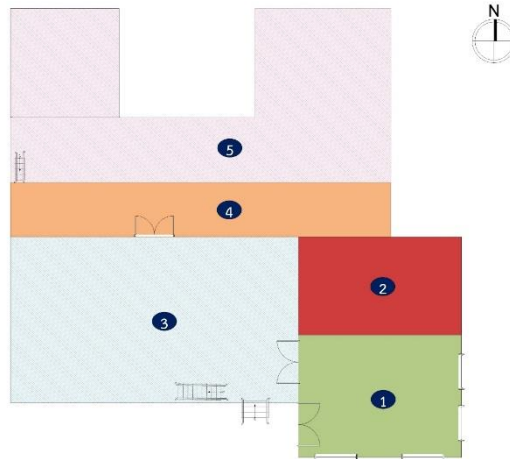
1) ผังพื้นและการใช้งาน

คຸ່มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ถือได้ว่าเป็นคຸ່มหนึ่งในไม่กี่แห่งที่มีการรักษาสภาพเดิมไว้ได้มากที่สุด และมีการบูรณะซ่อมแซมน้อยมาก เนื่องจากเจ้าสมปรารถนาต้องการที่จะรักษาสภาพโดยทั่วไปของคຸ່มให้อยู่ในสภาพใกล้เคียงกับคราวแรกสร้างมากที่สุด เพื่ออนุรักษ์ไว้ให้ผู้ที่สนใจได้เข้ามาเยี่ยมชมและค้นคว้าข้อมูล อีกทั้งงบประมาณที่ใช้ในการดูแลรักษาเป็นทุนส่วนตัวของครอบครัวเจ้าสมปรารถนา จึงทำให้การบูรณะซ่อมแซมเป็นไปเพื่อรักษาสภาพของคຸ່มให้คงอยู่ต่อไปได้ในสภาพที่ไม่ผุพังจนเกินไปเท่านั้น

ลักษณะของเรือนหลังนี้เป็นอาคารไม้ 2 ชั้น โดยชั้นล่างแต่เดิมเป็นใต้ถุนเปิดโล่งและชั้นบนจะแบ่งเป็นห้องสำหรับพักอาศัยและทำกิจกรรมต่างๆ สร้างจากไม้สักทั้งหลัง ลักษณะเป็นรูปตัว U แต่ทางด้านปีกซ้ายของคຸ່มมีส่วนที่ยื่นออกมาเป็นมุข มีบันไดขึ้นไปยังชั้นบน 2 ตำแหน่ง ได้แก่บริเวณหน้าบ้านที่เชื่อมต่อกับใต้ถุนและบริเวณข้างบ้านทางด้านขวา ทำระเบียงล้อมรอบห้องโถงต่อยาวไปจนถึงชานแดดและชานเล่นเพื่อเป็นทางเชื่อมไปยังห้องต่างๆ โดยทางโล่งเหล่านี้จะถูกกั้นในส่วนริมไว้ด้วยงานไม้แกะสลักซึ่งทำเลียนแบบลูกกรง

แม้ว่าจะไม่ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรว่าแต่เดิมหน้าที่การใช้งานของแต่ละส่วนในคຸ້ມแห่งนี้เป็นอย่างไร แต่เนื่องด้วยสภาพภายในของตัวเรือนที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากเท่าไรนัก พร้อมทั้งศึกษาจากตัวเรือนในปัจจุบันซึ่งยังมีการใช้งานอยู่ จึงทำให้สามารถสรุปได้ ดังต่อไปนี้

ชั้นล่าง

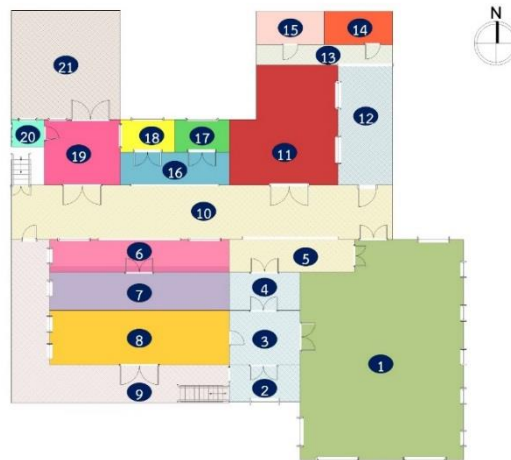
หน้าที่การใช้งาน

1. ห้องเก็บของ
2. พื้นที่ปิดทึบ
3. ใต้ถุนบ้าน
4. ห้องเก็บของ
5. ใต้ถุนบ้าน

ด้านหน้าหันไปทางทิศใต้

ภาพที่ 64 ภาพแสดงผังพื้นที่บริเวณชั้นล่างของคຸ້ມเจ้าราชบุตร จังหวัดน่าน

ชั้นบน

ด้านหน้าหันไปทางทิศใต้

ภาพที่ 65 ภาพแสดงผังพื้นที่บริเวณชั้นบนของคຸ້ມเจ้าราชบุตร จังหวัดน่าน

หน้าที่การใช้งาน

1. บริเวณห้องพักอาศัย	6. ห้องโถงกลางบ้าน	14. ห้องน้ำ
2. หมายเลข 2,3,4 คือโถงทางเดินและพื้นที่เก็บของ	7. ระเบียง	15. ห้องน้ำ
3. ชานร่ม	8. ชานแดด	16. (16,17,18) ห้องเก็บของ
4. ชานร่ม	11. ห้องพักอาศัย	19. เรือนครัว
5. ห้องทานอาหาร	12. ชานเล่น	20. เตาไฟ
	13. ชานเล่น	21. ระเบียงโล่ง

2) รูปแบบสถาปัตยกรรม

ส่วนฐานราก

ฐานรากของเรือนทั้งในส่วนที่กั้นเป็นห้องและบริเวณใต้ถุนโล่งเทพื้นซีเมนต์ทั้งหมด โดยยกระดับขึ้นให้สูงกว่าพื้นดินเล็กน้อย

เสาและการปูพื้น

ชั้นล่าง

พื้นทั้งหมดของชั้นล่างเป็นพื้นซีเมนต์มาแต่เดิมและได้มีการเสริมซีเมนต์เพิ่มเข้าไปอีก เพื่อความคงทนของเรือน¹¹¹ ใช้เสาไม้สูงและคานรองรับน้ำหนักของตัวเรือนชั้นบน

ชั้นบน

ปูพื้นด้วยแผ่นไม้สักขนาดใหญ่วางตามแนวเสาและคานชั้นล่าง วางเสาไม้สูงเพื่อรับน้ำหนักของเพดานและหลังคา ตรงระเบียงมีการตั้งเสาเป็นช่วงเว้นระยะเพื่อรองรับชายคา

ภาพที่ 66 แสดงให้เห็นการเสริมปูนซีเมนต์และพื้นคอนกรีต

ภาพที่ 67 เสาและการปูพื้นบริเวณชั้นบน

¹¹¹ สัมภาษณ์ เจ้าสมปรารถนา ณ น่าน, หลานสาวเจ้าราชบุตร (เจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน) และเป็นเจ้าของคุ่มเจ้าราชบุตร เมื่อน่าน ในปัจจุบัน, 13 ตุลาคม 2561.

ผนัง

ผนังทั้งชั้นบนและชั้นล่างวางโครงเสาในแนวตั้ง แล้วใช้แผ่นไม้สักขนาดใหญ่ตีแนวนอนเรียงขึ้นไปตามแนวเสา ด้านนอกเรือนทาด้วยสีเขียวทั้งชั้นบนและชั้นล่าง ภายในเรือนทาสีเขียว แต่เพียงบางส่วนเท่านั้น พื้นที่ส่วนใหญ่ปล่อยให้ผิวของไม้ตามธรรมชาติไม่ได้มีการทาสี ชั้นบนระยะระหว่างผนังจนถึงเพดานสูงมาก

ภาพที่ 68 ผนังด้านนอกเรือนชั้นบนและชั้นล่าง

ภาพที่ 69 ผนังด้านในเรือนชั้นล่าง

ภาพที่ 70 ผนังด้านในเรือนชั้นบน

ภาพที่ 71 ผนังด้านนอกเรือนชั้นบน

หลังคา

หลังคามุงด้วยกระเบื้องแป้นเกล็ดโดยฝั่งขวาของคຸ້ມมีลักษณะหลังคาปั้นหย่า ส่วนอีกด้านจะเปิดด้านหน้าลักษณะคล้ายหน้าจั่วแต่เป็นสี่เหลี่ยมแบบที่เรียกว่าหลังคาหัวตัด¹¹² ซึ่งตรงกับตำแหน่งของมุขที่ยื่นออกมาจากตัวคຸ້ມ

¹¹² น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2555), 293.

ภาพที่ 72 รูปแบบหลังคาหัวตัด

3) งานประดับตกแต่ง

หน้าจั่ว มุมจั่ว และหลังคา

กลางหน้าจั่วของคุ้มเจ้าราชบุตร จังหวัดน่าน ฉลุเป็นภาพพญานาคสองตัวหัวหน้าเข้าหาดอกไม้ และบริเวณรอบๆ ตกแต่งด้วยลวดลายพันธุ์พฤกษา ถัดลงมาตรงแถบด้านล่างของหน้าจั่วเป็นภาพพันธุ์พฤกษาและภาพของราชสีห์ มีการทำเชิงชายเล็กๆ ติดอยู่ที่วหลังคาฉลุเป็นรูปดอกไม้

ภาพที่ 73 ลวดลายประดับบริเวณหน้าจั่วหัวตัด

ภาพที่ 74 ลวดลายประดับเชิงชาย

ตัวเรือน

ภายนอกเรือนทาศีด้วยสีเขียวอ่อนและสีขาวและภายในเรือนทาศีเขียวเฉพาะบริเวณฝ้าหลังคา แต่ส่วนด้านหลังตั้งแต่บริเวณชานแดดจะปล่อยให้ไม้ตามปกติ บริเวณชั้นบนมีการทำช่องลมหรือคอสองเพื่อระบายอากาศ

ช่องลม/คอสอง

ประดับตกแต่งด้วยไม้ฉลุลายพันธุ์พฤกษา ดอกไม้ และก้านขด

ภาพที่ 75 ลวดลายประดับช่องลม

บานประตูและบานหน้าต่าง

บานประตูและบานหน้าต่างทำจากไม้ มีลักษณะเป็นบานคู่ตีลูกฟัก มีรูปแบบที่เรียบง่าย ไม่ได้ประดับตกแต่งลวดลาย หน้าต่างบางคู่มีการประดับตกแต่งกระจกไว้เหนือบาน

ภาพที่ 76 รูปแบบของบานหน้าต่างชั้นล่าง

ภาพที่ 77 รูปแบบของบานหน้าต่างชั้นบน ซึ่งเหนือบานหน้าต่างประดับตกแต่งด้วยแผ่นกระจก

รวาระเปียง

รวาระเปียงอยู่บริเวณระเบียงชั้นบนของเรือนฉลุเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษาและก้านขด

ภาพที่ 78 ลวดลายฉลุรวาระเปียง

3.4. คຸ້ມเจ้าราชาบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) จังหวัดเชียงใหม่

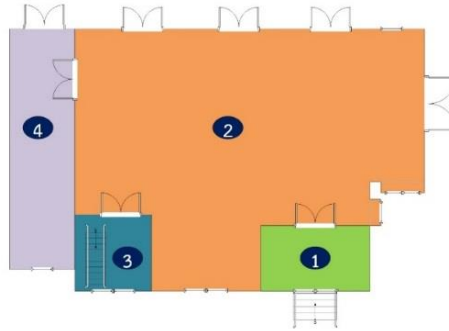
1) ผังพื้นและการใช้งาน

จากการเก็บข้อมูลคຸ້มทั้งหมดในการศึกษานี้พบว่าคຸ້มเจ้าราชาบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) เป็นคຸ້มที่มีลักษณะที่แตกต่างจากคຸ້มแห่งอื่นเป็นอย่างมาก โดยมีลักษณะเด่นคือการใช้เรือนเครื่องไม้ขนาดใหญ่ 2 ชั้นเป็นเรือนหลักเพื่อทำชวงกลางบ้านซึ่งล้อมรอบด้วยเรือนไม้หลังเล็กเรียงต่อกันในผังสี่เหลี่ยม เนื่องจากในปัจจุบันบริเวณพื้นที่ของคຸ້มหลังนี้และพื้นที่โดยรอบได้ถูกปรับปรุงเพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับสอนภาษาต่างประเทศของสถาบัน AUA Language Center ทำให้ไม่สามารถเข้าไปสำรวจพื้นที่ภายในได้ นอกจากนี้การดัดแปลงรูปแบบการใช้งานของพื้นที่ยังส่งผลให้ไม่สามารถระบุหน้าที่การใช้งานของแต่ละส่วนในตัวเรือนได้ อย่างไรก็ตามผังพื้นของคຸ້มหลังนี้ได้มีผู้ที่ทำการศึกษาไว้แล้ว¹¹³ ในการศึกษาครั้งนี้จึงได้นำข้อมูลดังกล่าวมาประกอบและสรุปออกมาเป็นรูปแบบผังพื้นดังต่อไปนี้

¹¹³ ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ, เรือนล้านนาและลวดลายประดับอาคารประเภทคຸ້ม และที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ในเขตภาคเหนือ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่: ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา, 2562), 89.

ผังพื้นที่ภายในอาคาร

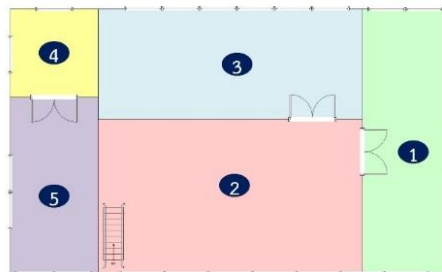
ชั้นล่าง

ด้านหน้าหันไปทางทิศตะวันออก

ภาพที่ 79 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่)

ชั้นบน

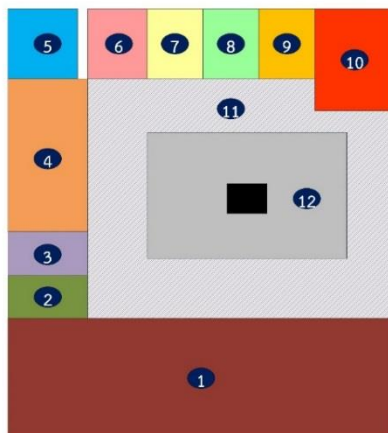

ด้านหน้าหันไปทางทิศตะวันออก

ภาพที่ 80 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นบนคุ้มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่)

ผังพื้นแสดงบริเวณโดยรอบของคุ้ม

ภาพแสดงบริเวณพื้นที่ทั้งหมด

ด้านหน้าหันไปทางทิศตะวันออก

ภาพที่ 81 ภาพแสดงผังพื้นบริเวณโดยรอบคุ้มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) จังหวัดเชียงใหม่

หน้าที่การใช้งาน

1. อาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) ถูกดัดแปลงเป็นห้องสำนักงานของสถาบัน AUA Language Center
- 2.-10. ห้องต่างๆ ที่ถูกดัดแปลงเป็นห้องเรียน ห้องประชุม และห้องเอนกประสงค์
11. ชานรั่ม
12. ช่วงกลางบ้าน

2) รูปแบบสถาปัตยกรรม

ส่วนฐานราก

ฐานของตัวเรือนมีการยกพื้นขึ้นสูงกว่าระดับผิวหน้าดินโดยใช้คอนกรีตและมีการก่ออิฐเปิดช่องระบายอากาศในส่วนของฐานเรือน¹¹⁴

¹¹⁴ ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่). การจัดการองค์ความรู้สถาปัตยกรรมล้านนา ด้านที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นถิ่นสู่สากล. เข้าถึงเมื่อ 14 มีนาคม 2564. เข้าถึงได้จาก <https://www.lanna-arch.net/lak/>

ภาพที่ 82 ส่วนฐานของเรือนที่ก่อด้วยอิฐและคอนกรีต

เสาและการปูพื้น

เสาและการปูพื้นใช้ไม้ทั้งหลัง เสารองรับโครงสร้างของเรือนทั้งชั้นล่าง และชั้นบน และทำเสาตั้งรองรับส่วนของชายคา

ผนัง

ตั้งเสาไม้ในแนวตั้งเพื่อยึดแผ่นไม้ทำเป็นผนังวางในแนวนอนเรียงยาวไปขึ้นไปตามแนวของเรือน

ภาพที่ 83 รูปแบบของผนัง

ที่มา ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่). การจัดการองค์ความรู้สถาปัตยกรรมล้านนา ด้านที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นถิ่นสู่สากล. เข้าถึงเมื่อ 14 มีนาคม 2564. เข้าถึงได้จาก <https://www.lanna-arch.net/lak/>

หลังคา

หลังคาจั่วคลุมปิดชั้นบนแบบ Gambrel roof และมีส่วนหักของเส้นหลังคาซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมในฝรั่งเศส¹¹⁵ และไม่มีส่วนของหน้าจั่วหันมาทางด้านหน้า ในปัจจุบันวัสดุที่ใช้มุงหลังคาเรือนหลักเป็นกระเบื้องซีเมนต์หางว่าว¹¹⁶ แต่เมื่อพิจารณาจากหลังคาของกลุ่มเรือนรอบๆ ชวงบ้านจะพบว่ามุงด้วยกระเบื้องไม้แป้นเกล็ด จึงอาจเป็นไปได้ว่าแต่เดิมหลังคาของเรือนทุกหลังในบริเวณคุ้มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) ใช้กระเบื้องไม้แป้นเกล็ดทั้งหมด

ภาพที่ 84 กระเบื้องหลังคาในปัจจุบัน

ภาพที่ 85 กระเบื้องหลังคาของเรือนหลังเล็กรอบชวงบ้าน

ที่มา ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่). การจัดการองค์ความรู้สถาปัตยกรรมล้านนา ด้านที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นถิ่นสู่สากล. เข้าถึงเมื่อ 14 มีนาคม 2564. เข้าถึงได้จาก <https://www.lanna-arch.net/lak/>

¹¹⁵ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง ณ เชียงใหม่) โรงงานยาสูบกระทรวงการคลัง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่: หจก. จรัสธุรกิจการพิมพ์, 2555), 45.

¹¹⁶ ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่). การจัดการองค์ความรู้สถาปัตยกรรมล้านนา ด้านที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นถิ่นสู่สากล. เข้าถึงเมื่อ 14 มีนาคม 2564. เข้าถึงได้จาก <https://www.lanna-arch.net/lak/>

3) งานประดับตกแต่ง

บานประตูและบานหน้าต่าง

บานประตูและบานหน้าต่างตีลูกฟักและทำบานเกล็ดไม้ เหนือบานหน้าต่างประดับด้วยกระจกลดทลายสีเหลี่ยมข้าวหลามตัด¹¹⁷

ภาพที่ 86 รูปแบบบานหน้าต่าง

สรุปผลจากการวิเคราะห์คุ่มที่ได้รับอิทธิพลเรือนไม้แบบตะวันตกจากกรุงเทพฯ ผังพื้นและการใช้งาน

จากการศึกษาผังพื้นของคุ่มที่ได้รับอิทธิพลเรือนไม้แบบตะวันตกจากกรุงเทพฯ ทั้ง 4 หลัง พบว่าคุ่มจำนวน 2 หลัง ได้แก่ คุ่มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) และคุ่มวงศ์บุรี มีลักษณะผังพื้นที่เหมือนกันกับเรือนพื้นถิ่นล้านนาขนาดใหญ่ กล่าวคือมีการสร้างเรือนโดยเป็นออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ เรือนหลักและเรือนรอง แม้ว่าจะมีการกันห้องในส่วนของพื้นที่ชั้นล่างบางส่วน แต่จะไม่ใช้งานเป็นที่พักอาศัย เนื่องจากคติความเชื่อเรื่องการใช้งานพื้นที่ใต้ถุนถือว่าอัปมงคล¹¹⁸ พื้นที่ดังกล่าวจึงมักจะถูกดัดแปลงไปใช้เป็นห้องทำงาน และห้องเก็บของแทน ลักษณะผังพื้นของคุ่มทั้ง 2 หลังที่เป็นลักษณะอันมีเอกลักษณ์ของเรือนพื้นถิ่นล้านนาคือการเชื่อมเรือนหลักและเรือนรองด้วยชาน

¹¹⁷ ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่). การจัดการองค์ความรู้สถาปัตยกรรมล้านนา ด้านที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นถิ่นสู่สากล. เข้าถึงเมื่อ 14 มีนาคม 2564. เข้าถึงได้จาก <https://www.lanna-arch.net/lak/>

¹¹⁸ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525) (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), 83.

นอกจากมีการทำซานเพื่อเชื่อมต่อพื้นที่ของเรือนเข้าด้วยกันแล้ว ยังมีการทำพื้นที่ต่างระดับที่เรียกว่า เต็นท์อีกด้วย กลุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง) จะมีลักษณะผังพื้นที่แตกต่างจากกลุ่ม 2 หลัง ก่อนหน้าคือ ไม่มีการทำซานและเต็นท์แล้ว แต่มีการทำระเบียงและมีการใช้งานห้องชั้นล่างเป็นพื้นที่พักอาศัยแบบเรือนของชาวตะวันตก

ส่วนกลุ่มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) แม้ว่าจะไม่สามารถศึกษาหน้าที่การใช้งานในแต่ละห้องได้ แต่ก็ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีลักษณะผังพื้นที่แปลกที่สุดจากทั้ง 4 หลัง คือ มีการทำช่องไว้บริเวณกลางบ้าน ลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏอยู่ในผังพื้นที่ของคู่มือเจ้าล้านนาที่ยังพอมีหลักฐานให้ศึกษาหลังใดเลย ซึ่งลักษณะการสร้างช่องไว้กลางบ้านเช่นนี้ ชวนให้นึกถึงการสร้างเรือนไทยของทางภาคกลาง นอกจากนี้สันนิษฐานได้ว่าในครั้งเมื่อคู่มือหลังนี้ยังถูกใช้เป็นที่พักอาศัยของเจ้านายล้านนา มีผู้พักอาศัยอยู่ในคู่มือหลังนี้เป็นจำนวนมาก จึงสร้างเรือนหลังเล็กล้อมต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมและเว้นพื้นที่กลางบ้านไว้เพื่อเป็นลานอเนกประสงค์ในการทำกิจกรรมร่วมกัน

รูปแบบสถาปัตยกรรม

คู่มือในกลุ่มนี้ทั้ง 4 หลัง เป็นเรือนไม้ทั้งหมด แต่เป็นเรือนไม้ที่มีการใช้ฐานแบบก่ออิฐและใช้พื้นซีเมนต์ช่วยรองรับน้ำหนักของตัวเรือน ซึ่งถือได้ว่าเป็นงานช่างในยุคที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกแล้ว ในส่วนของตัวเรือนไม้จะใช้ไม้สักขนาดใหญ่ปูพื้น ตั้งเค้าโครงเสาแบบแนวตั้งและตีผนังตามแนวนอน ช่วงระหว่างผนังและเพดานค่อนข้างสูง นิยมทำช่องลมเพื่อรับแสงจากนอกตัวเรือน และช่วยระบายอากาศ รูปแบบของหลังคาคู่มือทั้ง 3 หลัง ยกเว้นคู่มือเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) ทำเป็นทรงปั้นหยาเปิดหน้าจั่ว วัสดุที่ใช้ในการมุงหลังคามีหลากหลาย ได้แก่ กระเบื้องว่าว กระเบื้องดินขอ และกระเบื้องไม้แป้นเกล็ด

งานประดับตกแต่ง

คู่มือ 3 หลังในกลุ่มนี้ได้แก่ คู่มือเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง ณ เชียงใหม่) คู่มือเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) และคู่มือวงศ์บุรี มีการตกแต่งตัวเรือนด้วยลวดลายฉลุไม้ในหลายตำแหน่ง ยกตัวอย่างเช่น หน้าจั่ว จั่วหลังคา สันหลังคา เเชิงชาย ราวระเบียง และช่องลม โดยจะใช้ลวดลายพันธุ์พฤกษา ดอกไม้ และก้านขด ซึ่งเป็นรูปแบบเดียวกับเรือนไม้แบบขนมปังที่สร้างในกรุงเทพฯ ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน เรือนในกลุ่มนี้มักจะทาด้วยโทนสีสดใส เช่น เขียว ฟ้า หรือชมพู แม้ว่าคู่มือเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) จะไม่ได้มีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายแบบเรือนขนมปังขิงเช่นเดียวกับคู่มืออีก 3 หลังในกลุ่มเดียวกัน แต่ด้วยรูปแบบที่มีความโดดเด่นและการทำช่องกลางบ้านที่ชวนให้นึกถึงเรือนไทยภาคกลางจึงสันนิษฐานในเบื้องต้นว่าคู่มือหลังนี้

น่าจะสร้างโดยการผสมผสานระหว่างงานศิลปกรรมของเรือนไทยภาคกลางและเรือนพักอาศัยของชาวตะวันตก

จากการศึกษาคุ่มทั้ง 4 หลัง ที่ได้รับอิทธิพลการเรือนไม้แบบตะวันตกจากกรุงเทพฯ พบว่าคุ่มเหล่านี้ แม้ว่าจะมีรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก แต่ก็ถูกสร้างขึ้นโดยผสมผสานระหว่างความเชื่อของชาวล้านนาลงไปด้วย เช่น การไม่ใช้พื้นที่ชั้นล่าง การทำชานและเต็น การสร้างห้องพระและห้องผี เพื่อให้คุ่มมีรูปแบบสวยงามตามสมัยนิยมให้สมกับฐานะของเจ้าของเรือนและตอบสนองต่อการพักอาศัยของชาวล้านนา

4. กลุ่มที่ 4 คุ่มที่มีรูปแบบเป็นอาคารทรงตึกแบบภาคกลาง (กรุงเทพฯ)

คุ่มที่มีลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมในกลุ่มที่ 4 มีอยู่ทั้งหมด 3 หลัง ได้แก่

- คุ่มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่
- หอคำหลวง จังหวัดน่าน
- คุ่มเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ จังหวัดลำพูน

คุ่มทั้ง 3 หลังเป็นเรือนพักอาศัยแบบทรงตึกก่ออิฐถือปูนที่เน้นความแข็งแรงคงทน และแบ่งหน้าที่การใช้งานของแต่ละห้องออกเป็นสัดส่วนอย่างชัดเจน แต่ยังคงมีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายไม้ฉลุ ถือได้ว่าเป็นอาคารพักอาศัยของเจ้านายล้านนาในช่วงก่อนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การสร้างบ้านเรือนสมัยใหม่อย่างในปัจจุบัน

4.1. คุ่มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่

1) ผังพื้นที่และการใช้งาน

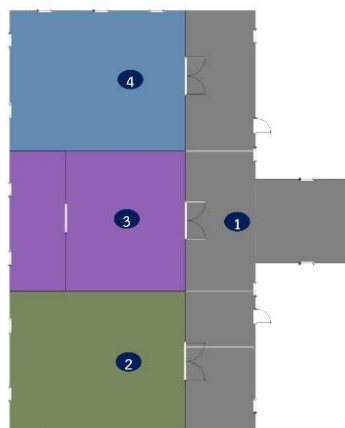
คุ่มเจ้าหลวงเมืองแพร่ อาคารทรงตึกก่ออิฐถือปูนลักษณะผังของอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีมุขยื่นออกมาด้านหน้าซึ่งมุขจะยื่นออกมาด้านหน้าเล็กน้อย อาคารมีทั้งหมด 3 ชั้น ได้แก่ ชั้นล่าง ชั้นบน และชั้นใต้ดินที่ยกสูงจากพื้นประมาณ 2 เมตร ใช้สำหรับเป็นที่คุ่มขงนักโทษ แต่เดิมบริเวณมุขของคุ่มมีบันไดสองด้านเชื่อมจากชั้นล่างภายนอกอาคารขึ้นไปสู่ภายในอาคารชั้นบน ซึ่งในปัจจุบันในถูกรื้อถอนไปแล้ว¹¹⁹ องค์ประกอบของคุ่มเจ้าหลวงหลังนี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนไปหลายส่วนเนื่องด้วยเหตุผลด้านความแข็งแรงคงทน¹²⁰ ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในหัวข้อรูปแบบสถาปัตยกรรมหน้าที่การใช้งานของแต่ละส่วนถูกแบ่งออกเป็นสัดส่วนอย่างชัดเจน โดยชั้นล่างใช้เป็นพื้นที่อเนกประสงค์

¹¹⁹ สำนักงานคุ่มเจ้าหลวงเมืองแพร่, คุ่มเจ้าหลวงเมืองแพร่ [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์คุ่มเจ้าหลวงเมืองแพร่] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน.

สำหรับรับแขก และทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว ได้แก่ ห้องป่าวไพร่ ห้องจัดเลี้ยงรองรับแขก และรับประทานอาหาร ส่วนชั้นบนเป็นพื้นที่ส่วนตัว ประกอบด้วย ห้องนอน ห้องนอนแขก และห้องพระ

ชั้นใต้ดิน

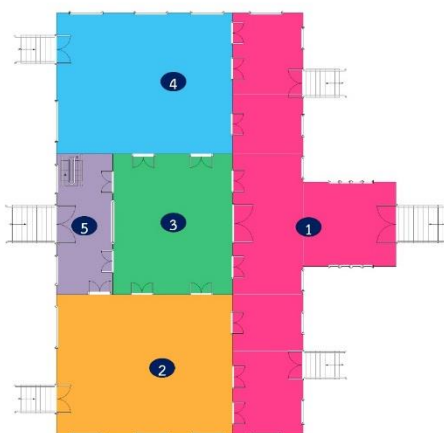
หน้าที่การใช้งาน

1. ทางเดินเชื่อมไปแต่ละห้อง
2. สันนิษฐานว่าเคยเป็นห้องกักขังผู้ถูกจับกุมเพื่อรอการไต่สวนและลงอาญา
3. สันนิษฐานว่าเคยเป็นที่อยู่ของบ่าวไพร่
4. สันนิษฐานว่าเป็นห้องเก็บของ¹²¹

ด้านหน้าหันไปทางทิศตะวันออก

ภาพที่ 87 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นใต้ดินคุ้มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่

ชั้นล่าง

ด้านหน้าหันไปทางทิศตะวันออก

ภาพที่ 88 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่

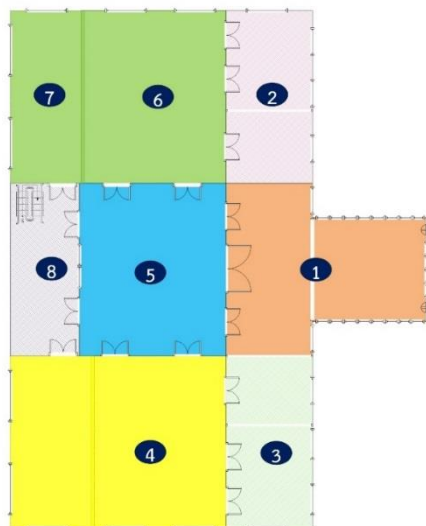
หน้าที่การใช้งาน

1. ทางเดินจากด้านเชื่อมไปยังห้องต่างๆ
2. ห้องบ่าวไพร่คอยรับใช้งาน ปัจจุบันจัดแสดงของที่มีผู้มอบไว้ ณ คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่
3. ห้องรับรองและจัดเลี้ยง ปัจจุบันแสดงการจัดโต๊ะสำหรับงานเลี้ยง
4. ห้องรับประทานอาหาร สำหรับเจ้าหลวงเมืองแพร่และครอบครัว

¹²¹ สำนักงานคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่, คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดง พิพิธภัณฑฯคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

5. ทางเดินออกสู่ด้านหลังคும்และบันไดสำหรับขึ้นไปชั้น 2¹²²

ชั้นบน

ด้านหน้าหันไปทางทิศตะวันออก

ภาพที่ 89 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นบนคும்เจ้าหลวง จังหวัดแพร่

หน้าที่การใช้งาน

1. ที่พักของแขกก่อนเข้าเฝ้าเจ้าหลวงเมืองแพร่
2. ห้องพระปัจจุบันประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและเป็นห้องเกียรติยศของคும்เจ้าหลวงเมืองแพร่
3. ระเบียบเอนกประสงค์
4. ห้องนอน บุตร ธิดา ของเจ้าหลวงเมืองแพร่
5. ห้องรับรองแขกอย่างเป็นทางการ
6. ห้องนอนเจ้าหลวงเมืองแพร่
7. ห้องนอนแม่เจ้าบัวไหล
8. ระเบียบด้านหลังมีบันไดเชื่อมต่อระหว่างชั้น 1 และชั้น 2¹²³

¹²² สำนักงานคும்เจ้าหลวงเมืองแพร่, คும்เจ้าหลวงเมืองแพร่ [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดง พิพิธภัณฑสถานคும்เจ้าหลวงเมืองแพร่] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

¹²³ เรื่องเดียวกัน.

2) รูปแบบสถาปัตยกรรม

ส่วนฐานราก

อาคารคุ้มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่ ไม่มีการฝังเสาเข็ม แต่ใช้สร้างส่วนฐานรากของคุ้ม โดยการใช้ซุงท่อนใหญ่ที่มีแก่นไม้แดงและไม้เนื้อแข็งรองรับเสาของอาคาร¹²⁴ และมีการทำชั้นใต้ดินเป็นที่คุมขังนักโทษ และเป็นที่พักอาศัยของบ่าวไพร่

เสาและการปูพื้น

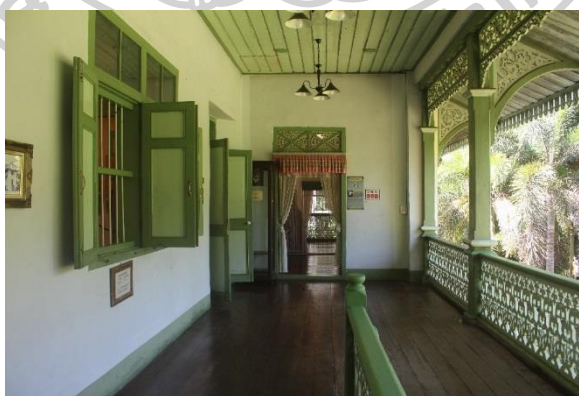
เสาในอาคารใช้เสาปูนซีเมนต์ทั้งหมด การปูพื้นทั้งชั้นล่างและชั้นบนปูด้วยพื้นไม้ โดยใช้ไม้สักแผ่นใหญ่ปูยาวตามแนวพื้นของอาคาร

ภาพที่ 90 การปูพื้นด้วยไม้ บริเวณพื้นมีช่องสำหรับส่งของ

ผนัง

ผนังของอาคารคุ้มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทั้งภายนอกและภายใน อาคารทาภายนอกอาคารด้วยสีขาวและสีเขียวอ่อน มีเพียงห้องโถงกลางบริเวณชั้นบนที่ทาสีชมพู

ภาพที่ 91 ผนังของอาคารบริเวณระเบียงชั้นบน

¹²⁴ สำนักงานคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่, คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดง พิพิธภัณฑ์คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

ภาพที่ 92 สีของผนังห้องโถงกลางชั้นบน

หลังคา

หลังคาเป็นทรงปั้นหยา และเปิดจั่วบริเวณมุขของอาคาร แต่เดิมวัสดุที่ใช้มุงหลังคาคือ กระจับปี่ไม้แป้นเกล็ด ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นกระเบื้องว่าวและใช้มาจนถึงปัจจุบัน¹²⁵

ภาพที่ 93 กระเบื้องหลังคาในปัจจุบัน

¹²⁵ ข่ายลูกหลานเมืองแพร่, “คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่,” *กรมโยธาและผังเมือง* 2558, 45 (กันยายน 2558): 33-36.

3) งานประดับตกแต่ง

หน้าจั่วและมุมจั่วหลังคา

ประดับตกแต่งกรอบหน้าจั่วและเสากลึง¹²⁶ ด้วยการฉลุไม้เป็นลายก้านขดและลายดอกไม้ มีการฉลุไม้เชิงชาย และส่วนของคันทวยเป็นลายก้านขดเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 94 ลายฉลุบริเวณกรอบหน้าจั่วและเสากลึง

ภาพที่ 95 ลายฉลุบริเวณเชิงชาย

ภาพที่ 96 ลายฉลุบริเวณคันทวย

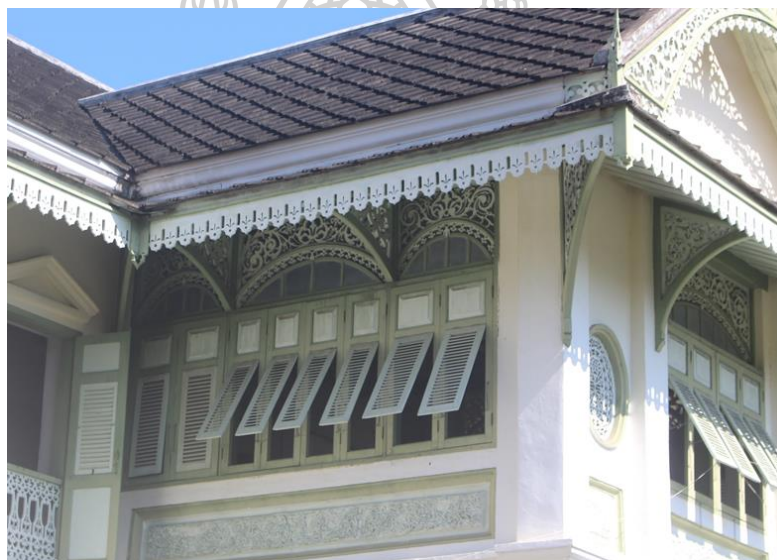
¹²⁶ เครื่องประดับหลังคาเรือนไม้ มีลักษณะเป็นเสาแท่งหัวแหลม นิยมประดับไว้บริเวณหน้าจั่วของหลังคา

บานประตูและบานหน้าต่าง

บานประตูเป็นบานคู่ทำจากไม้มีรูปแบบเรียบง่าย เหนือบานประตูมีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นทรงครึ่งวงกลมและเหนือบานประตูภายในเรือนจะทำเป็นช่องแสงฉลุเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษาและก้านขด บานหน้าต่างมีหลายรูปแบบ รายละเอียด ดังนี้

1) หน้าต่างบริเวณมุข

ชั้นล่างทำเป็นหน้าต่างบานเกล็ดไม้แบบเปิดขึ้นเรียงกันถี่ด้านซ้ายและด้านขวาด้านละ 4 บาน เหนือบานประดับตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้น ชั้นบนทำหน้าต่างในรูปแบบเดียวกันติดด้านหน้า 4 บาน ด้านซ้ายและด้านขวาด้านละ 8 บาน เหนือบานตกแต่งด้วยกระจกใสและไม้ฉลุลายก้านขดตามลำดับ

ภาพที่ 97 หน้าต่างบริเวณมุข

ภาพที่ 98 ลวดลายเหนือกรอบหน้าต่างบริเวณมุข

2) หน้าต่างชั้นล่าง

หน้าต่างบานไม้เปิดคู่แบบลูกฟักติดลูกกรง บานไม้ไม่มีการประดับตกแต่งลวดลาย
เหนือบานประตูประดับด้วยปูนปั้น บางบานมีการติดลูกกรงข้างนอกโดยครึ่งล่างเป็นลูกกรง
และครึ่งบนฉลุไม้เป็นรูปวงกลมมีลายพันธุ์พฤกษาล้อมรอบ ส่วนในวงกลมฉลุเป็นตัวหนังสือจีน

ภาพที่ 99 บานหน้าต่างชั้นล่าง

3) หน้าต่างชั้นบน

หน้าต่างไม้บานคู่ช่วงกลางหน้าต่างทำเป็นบานเกล็ดกันด้วยราวระเบียงฉลุลวดลายพันธุ์
พฤกษาและลายกำนขต เหนือบานหน้าต่างตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นทรงสามเหลี่ยม

ภาพที่ 100 บานหน้าต่างชั้นบน

4) ช่องแสงรูปวงรีบริเวณมุข

ฉลุเป็นรูปวงซ้อนกันในวงกลมแต่ละชั้นประกอบไปด้วยลวดลายดอกไม้และก้านขด

ภาพที่ 101 ตำแหน่งของช่องแสงบริเวณมุข

ภาพที่ 102 ลวดลายไม้ฉลุ

ราวระเบียงและราวบันได

ฉลุไม้เป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา ก้านขด ดอกไม้ และดอกบัว

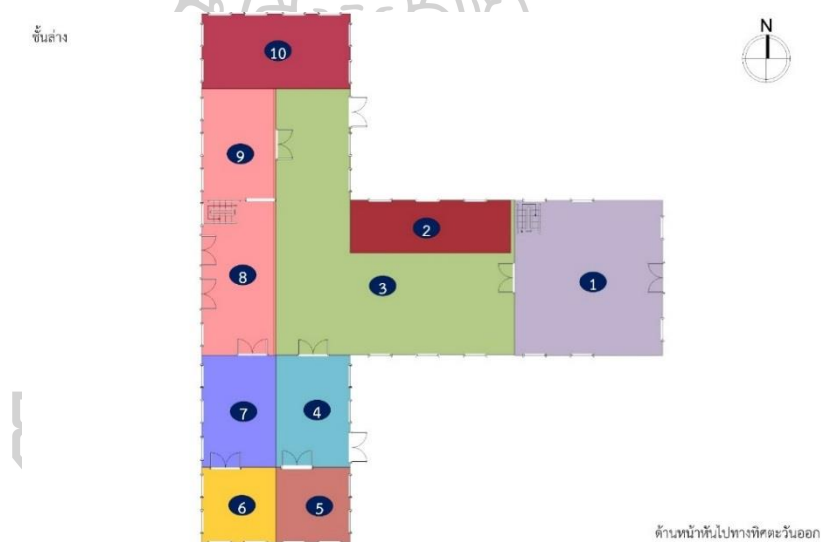
ภาพที่ 103 ลวดลายไม้ฉลुरาวระเบียง

4.2. หอคำหลวง จังหวัดน่าน

1) ผังพื้นและการใช้งาน

หอคำหลวงเมืองน่านแบบอาคารที่สร้างขึ้นโดยได้รับแรงบันดาลใจมาจากคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่¹²⁷ ซึ่งสร้างก่อนหน้าเป็นเวลา 11 ปี อาคารหลังนี้มีลักษณะเป็นอาคารตึกก่ออิฐถือปูน มีทั้งหมด 2 ชั้น ในปัจจุบันชั้นล่างปูพื้นด้วยกระเบื้องส่วนชั้นบนยังเป็นพื้นไม้ อาคารเป็นรูปตัว T หรือทรงตรีมุข แต่เดิมบริเวณมุขจะมีบันไดเชื่อมจากตัวอาคารภายนอกไปสู่ภายในหอคำชั้นสอง เช่นเดียวกับคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ แต่ในปัจจุบันได้รื้อออกไปแล้ว¹²⁸

ภายในอาคารบริเวณชั้นล่างกันเป็นห้องหลายห้องแต่ไม่ได้มีการบันทึกอย่างชัดเจนถึงหน้าที่การใช้งานของแต่ละห้อง ชั้นบนประกอบด้วยพื้นที่สาธารณะ และพื้นที่ส่วนตัว ได้แก่ ห้องรับแขก ห้องรับประทานอาหาร ห้องนอน และห้องเก็บสมบัติมีค่า¹²⁹

ภาพที่ 104 ภาพแสดงผังพื้นชั้นล่างหอคำหลวง จังหวัดน่าน

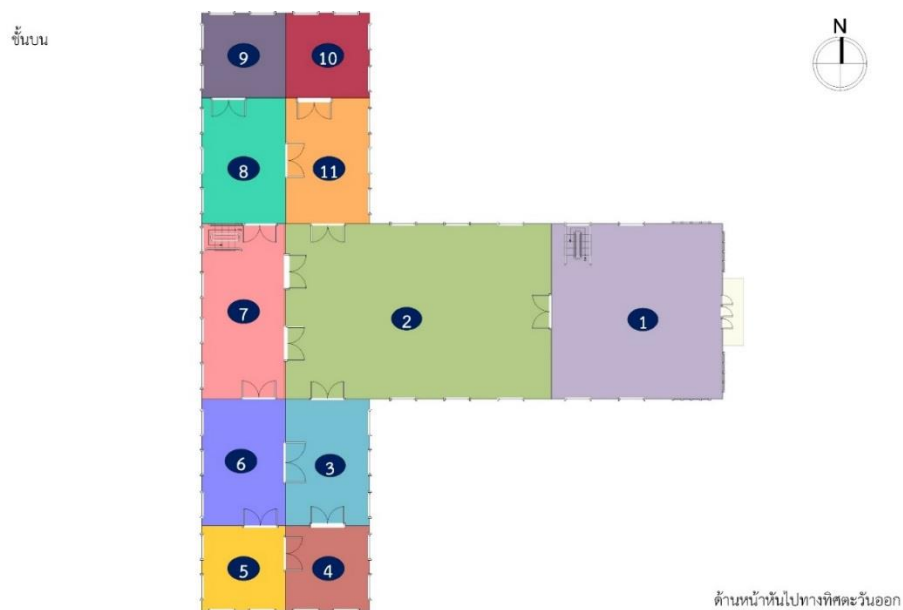
หน้าที่การใช้งาน

มีห้องจำนวนหลายห้องแต่ไม่ปรากฏหลักฐานที่ได้ระบุไว้ว่าเป็นห้องอะไรบ้าง ส่วนหมายเลข 2 และหมายเลข 10 เป็นพื้นที่ปิดทึบ

¹²⁷ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),

¹²⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹²⁹ เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 105 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นบนหอคำหลวง จังหวัดน่าน

หน้าที่การใช้งาน¹³⁰

1. โถงหน้าบันได รับรองแขกก่อนเข้าเฝ้า
2. ห้องรับแขก ห้องประชุม นั่งกับพื้นมีพรมปู มีหมอนอิง
3. ห้องบรรทมของพระเจ้าสุริยพงษ์ฯ (เจ้าผู้ครองนคร)
4. ห้องคลังเก็บของมีค่า
5. ห้องแม่เจ้ายอดมโนรา (น้องพระเจ้าสุริยพงษ์ฯ)
6. ห้องเสวย (นั่งเสวยมีขันโตก)
7. ห้องโถงโล่ง
- 8.-9. ห้องรองสนม
10. ห้องเจ้าเมฆวดี (หลานพระเจ้าสุริยพงษ์ฯ)
11. ห้องสนมใน

¹³⁰ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

2) รูปแบบสถาปัตยกรรม

ส่วนฐานราก

แต่เดิมฐานรากของอาคารเป็นไม้และก่ออิฐหยาบที่ขุดลงไปเพื่อความแข็งแรงคงทนของอาคาร

เสาและการปูพื้น

เสาของอาคารใช้เสาซีเมนต์เป็นโครงหลักในการรองรับน้ำหนักของอาคาร พื้นของอาคาร ทั้งชั้นล่างและชั้นบนเป็นพื้นไม้ ปัจจุบันพื้นชั้นล่างมีการรีไซเคิลไม้เก่าและปูกระเบื้องแทน แต่ชั้นบนยังเป็นพื้นไม้อยู่¹³¹

ภาพที่ 106 ภายในอาคารชั้นบน

ผนัง

อาคารทรงตึกก่ออิฐถือปูน มีการบูรณะซ่อมแซมอาคารอยู่หลายครั้ง จนกระทั่งการบูรณะครั้งใหญ่ในช่วงปีพ.ศ.2558 - ปีพ.ศ.2561 ที่ได้มีการขุดสีเพื่อหาสีเดิมของตัวอาคารภายนอก และได้พบว่าตัวอาคารเดิมเป็นสีเหลืองออกครีมๆ แบบเปลือกไข่สลับกับการประดับตกแต่งส่วนประกอบของอาคารด้วยสีแดงจึงนำไปสู่การทำสีอาคารด้วยสีเหลืองครีมและสีแดง¹³² เพื่อปรับให้ใกล้เคียงกับสีเดิมของอาคารมากที่สุด ส่วนในอาคารทาสีขาว

¹³¹ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

¹³² เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 107 สีนั่งของอาคารหอคำหลวงเมืองน่าน

หลังคา

หลังคามีลักษณะเป็นหลังคาซ้อนชั้นเปิดหน้าจั่ว แต่เดิมมุงด้วยกระเบื้องไม้แป้นเกล็ด¹³³ ต่อมาได้เปลี่ยนไปใช้กระเบื้องลอนสีเขียว จนกระทั่งในการบูรณะเมื่อปีพ.ศ.2558-พ.ศ.2561 ได้เปลี่ยนมาใช้กระเบื้องสีน้ำตาลและทำเครื่องไม้ประดับหลังคาเพื่อให้เป็นไปตามรูปแบบดั้งเดิมของตัวอาคาร¹³⁴

ภาพที่ 108 หลังคาหอคำหลวง จังหวัดน่านในปัจจุบัน

¹³³ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่านและโบราณวัตถุชิ้นสำคัญ (น่าน: องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน, 2547), 2.

¹³⁴ เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 109 วัสดุมุงหลังคาในปัจจุบัน

3) งานประดับตกแต่ง

หน้าจั่วและมุมจั่วหลังคา

รูปแบบของหลังทำเป็นหลังคาชั้นซ้อนมีการประดับหลังคาด้วยเครื่องหลังคา ได้แก่ ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และบราลี เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นที่ประทับของเจ้าหลวงเมืองน่าน ภาพบริเวณหน้าจั่วทั้ง 3 ด้านเป็นรูปโคอุศุภราชสัญลักษณ์ประจำนครน่านประดับด้วยลายพญานาคสองตัว¹³⁵ ซึ่งเป็นลวดลายที่ทำขึ้นใหม่โดยพยายามที่จะทำให้ใกล้เคียงกับของเดิมในคราวแรกสร้างมากที่สุด

ภาพที่ 110 ลายบริเวณหน้าจั่ว

¹³⁵ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),.

ภาพที่ 111 องค์ประกอบของเครื่องหลังคา

ภาพที่ 112 ลายไม้ฉลุบริเวณเชิงชายและคันทวย

บานประตูและบานหน้าต่าง

บานประตูและบานหน้าต่างของคุ่มหลังนี้ แต่ละบานมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- 1) ประตูทางเข้าบริเวณชั้นล่าง ทำจากบานไม้ ตกแต่งซุ้มประตูทางเข้าด้วยลวดลายปูนปั้น

ภาพที่ 113 ซุ้มประตูทางเข้าอาคาร

2) ประตูในตัวอาคารเป็นประตูไม้บานคู่ลูกฟัก ไม่ได้ประดับตกแต่งลวดลาย เหนือบานประตู มีการฉลุไม้เป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา ผีเสื้อ และก้านขด

ภาพที่ 114 บานประตูภายในอาคาร

ภาพที่ 115 ลวดลายบริเวณกรอบเหนือบานประตู

3) บานหน้าต่างต่างชั้นล่าง เป็นไม้คู่แบบลูกฟัก ไม่มีการประดับตกแต่งลวดลาย เหนือกรอบหน้าต่างประดับด้วยลายปูนปั้นรูปสามเหลี่ยม

ภาพที่ 116 บานหน้าต่างชั้นล่างและชั้นบน

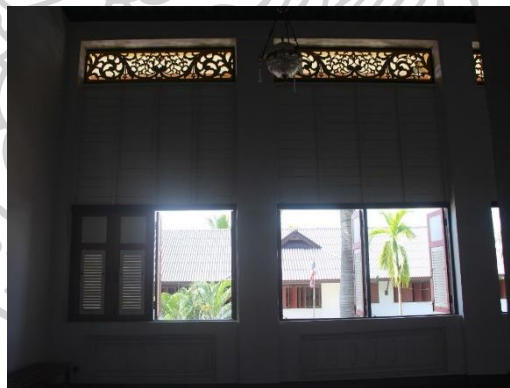
4) บ้านหน้าต่างชั้นบน บ้านไม้คู่แบบลูกฟัก ประดับตกแต่งด้วยกันสาดและราวระเบียง
ฉลุไม้เป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา

ภาพที่ 117 บ้านหน้าต่างชั้นบน

ช่องลม/คอสอง

ช่องลมเหนือกรอบหน้าต่างด้านหลังอาคารเป็นไม้ฉลุลวดลายก้านขด

ภาพที่ 118 ตำแหน่งของช่องลม

ภาพที่ 119 ลวดลายไม้ฉลุบริเวณช่องลม

4.3. คຸ່ມเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ จังหวัดลำพูน

1) ผังพื้นที่และการใช้งาน

คຸ່มเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์เป็นพื้นที่ส่วนบุคคลซึ่งเจ้าวิฑูรย์ ณ ลำพูน ทายาทเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์และทายาทคนอื่น อาศัยอยู่ทำให้ไม่สามารถเข้าไปลงพื้นที่ทำการสำรวจภายในคຸ່มได้ ด้วยเหตุนี้จึงได้ศึกษาข้อมูลภายในบริเวณของคຸ່มหลังจากหนังสือและแหล่งข้อมูลอื่นแทน โดยใช้อินเทอร์เน็ตเรื่องคຸ່มเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ จังหวัดลำพูน เป็นหลัก วิดีทัศน์นี้ถ่ายทำขึ้นเพื่อใช้ในงานช่วงพันปี จังหวัดลำพูน ภายในวิดีโอมีเนื้อหาเกี่ยวกับการสำรวจบริเวณโดยรอบคຸ່มและภายในอาคารคຸ່มอย่างละเอียด ดำเนินรายการโดยคุณณัฏฐิณี ชติยะวรา ซึ่งได้ทำการสำรวจคຸ່มเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ไปพร้อมๆ กับสัมภาษณ์เจ้าวิฑูรย์ ณ ลำพูน และคุณเจษฎ์ วิรพงษ์ ทาโสด ทายาทของเจ้าหลวงจักรคำฯ ที่ยังอาศัยอยู่ในคຸ່มหลังนี้ จากในวิดีโอจะได้อ่านรายละเอียดโดยสรุปของคຸ່มเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ดังนี้

บริเวณภายในตัวอาคาร

ชั้นใต้ดิน : เป็นชั้นใต้ดินเพดานต่ำใช้สำหรับเก็บของเท่านั้นไม่ได้ใช้เป็นสถานที่คຸ່มขังแบบคຸ່มเจ้าหลวงเมืองแพร่

ชั้น 1 : ส่วนใหญ่เป็นห้องขนาดใหญ่ประกอบด้วยห้องรับแขกและห้องต่างๆ อีก 2-3 ห้อง

ชั้น 2 : ห้องโถงกลางและประตูทางเข้าห้องนอน ประกอบด้วยห้องนอนขนาดใหญ่ 1 ห้อง และขนาดเล็ก 2 ห้อง ในชั้น 2 นี้จะโคมซึ่งมีบันไดเชื่อมไปยังชั้น 3

ชั้น 3 : มีลักษณะเป็นห้องใต้หลังคาที่เอาไว้เก็บเครื่องเงินและข้าวของเครื่องใช้ประจำตัวของเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ บริเวณด้านข้างทั้งสองฝั่งเป็นมุขแปดเหลี่ยมประดับด้วยกระจกสีสามารถเข้าไปนั่งพักผ่อนได้ ส่วนบริเวณใต้หลังคาที่ตรงกับหน้าบ้านสามารถมองเห็นตัวอักษร จ.ค. ได้ หลังคาด้านหลังของคຸ່มทำเป็นปล่องมีหน้าต่างสามารถขึ้นไปอยู่และเปิดดูภายนอกได้ นอกจากนี้ยังมีทางเดินเชื่อมไปยังส่วนที่เป็นคาน้ำ¹³⁶

บริเวณรอบอาคาร

- อาคารโรงชั้ยบริเวณด้านซ้ายของคຸ່มแต่เดิมเคยใช้เป็นสถานที่ต้อนรับแขกและตั้งโกศของเจ้าจักรคำขจรศักดิ์หลังจากพิราลัย

- มีประตูสามด้านคือน้ำคຸ່ม ด้านซ้าย และด้านขวา ปัจจุบันใช้เพียงประตูทางด้านขวาเท่านั้น

¹³⁶ ณัฏฐิณี ชติยะวรา. คຸ່มเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ ผู้ครองนครลำพูน องค์ที่ 10. [วิดีโอ]. เข้าถึงเมื่อ 28 กันยายน 2562. เข้าถึงได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=TZ6wW8RmPMM&t=458s>

- บ่อน้ำขนาดเล็ก 2 บ่อ สำหรับใช้อุปโภคบริโภค
- บ่อน้ำขนาดใหญ่ 1 บ่อ
- ด้านหลังค้อมมีโรงครัวและห้องรับประทานอาหารขนาดใหญ่
- แทงค์น้ำโบราณขนาดใหญ่
- โรงรถโบราณหลังคากระเบื้องดินขอ¹³⁷

ในหนังสือเรื่อง เรื่องเล่าจากค้อมเจ้าหญิงแขกแก้ว ณ ลำพูน เขียนโดย วรเทวี (ณ ลำพูน) ชลวณิช ทายาทเชื้อสายเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ ซึ่งได้ฟังเรื่องเล่ามาจากเจ้าแสงอรุณว่า บนตึกใหญ่ของค้อมหลวงแห่งนี้มีห้องอยู่หลายห้องดังนี้

ชั้นล่าง

- ห้องรับแขก
- ห้องทานอาหาร
- ห้องทำงานเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์
- ห้องเจ้าตั๋ย ธัญชยานนท์

ชั้นบน

- ห้องนอนเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ 1 ห้อง
- ห้องเจ้าส่วนบุญ 1 ห้อง
- ห้องเจ้าภาณี 1 ห้อง
- ห้องพระ
- ห้องขนาดเล็กที่ใช้เป็นห้องแต่งตัวและเก็บเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ประจำวันของเจ้าส่วนบุญ 1 ห้อง
- ห้องเก็บเครื่องใช้สอยที่เป็นเครื่องเงินเครื่องกระเบื้องและเครื่องแก้วราคาแพง 1 ห้อง¹³⁸

ส่วนห้องว่างห้องอื่นๆ อีกจำนวนหลายห้องเจ้าหลวงจักรคำฯ เก็บไว้เป็นที่พักสำหรับบุตรและธิดาที่มาจากเชียงใหม่ นอกจากนี้บริเวณหลังตึกใหญ่ยังมีเรือนไม้ชั้นเดียวที่เรียกกันว่าเรือนเตาไฟ

¹³⁷ ณรัสมิน ชติยะวรา. ค้อมเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ ผู้ครองนครลำพูน องค์ที่ 10. [วีดิทัศน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กันยายน 2562. เข้าถึงได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=TZ6wW8RmPMM&t=458s>

¹³⁸ วรเทวี (ณ ลำพูน) ชลวณิช, เรื่องเล่าจากค้อมเจ้าหญิงแขกแก้ว ณ ลำพูน (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2559), 145.

ซึ่งเจ้ายอดเรือนใช้เป็นที่พักอาศัยจนกระทั่งเจ้าหลวงจักรคำฯ พิราลัย ส่วนหม่อมคนอื่นๆ ก็จะไปพักอาศัยเรือนไม้หลังเล็กๆ ที่ปลูกอยู่ในบริเวณพื้นที่ของคุ้มหลวง¹³⁹

แม้ว่าข้อมูลที่ได้มาจะไม่สามารถสรุปได้ว่าห้องในตึกคุ้มมีทั้งหมดกี่ห้อง หน้าที่การใช้งาน แต่ละห้องมีอะไรบ้าง และมีรูปแบบของผังอาคารเป็นอย่างไร แต่จากข้อมูลดังกล่าวก็ทำให้สามารถสรุปภาพรวมของหน้าที่การใช้งานของห้องภายในคุ้มอย่างคร่าวๆ ได้ว่า ชั้นล่างจะเป็นส่วนที่ใช้งาน ในลักษณะที่ไม่เป็นส่วนตัวเท่าไร ได้แก่ ห้องรับแขก ห้องรับประทานอาหาร ห้องทำงาน เป็นต้น ส่วนชั้นสองและชั้นสาม (ชั้นใต้หลังคา) จะมีลักษณะที่เป็นพื้นที่ส่วนตัว ได้แก่ ห้องนอน ห้องเก็บของใช้ส่วนตัว และห้องเก็บทรัพย์สินมีค่า

2) รูปแบบสถาปัตยกรรม

ส่วนฐานราก

ฐานรากและโครงสร้างของอาคารเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก

เสาและการปูพื้น

ใช้เสาแบบคอนกรีตเสริมเหล็กพื้นปูด้วยไม้แผ่นขนาดใหญ่ขัดเรียบ

ตัวเรือน

อาคารหลังนี้ทำเป็นทรงปราสาทสไตล์เยอรมันและสวีเดน (ด้านหน้าทางเข้าอาคารทำเป็น หอคอยแปดเหลี่ยม สูง 3 ชั้น ประกอบทางด้านซ้ายและด้านขวา หลังคาของหอคอยทำเป็นยอดโดม แหวม ส่วนตรงกลางมีการทำซุ้มทางเข้าเป็นเสากลมรับซุ้มวงโค้ง (Arch)¹⁴⁰

ผนัง

ผนังก่ออิฐฉาบปูนเรียบภายนอกทาสีเหลืองครีมเข้ม ต่อมาได้มีการทาสีอาคารหลังนี้ ใหม่ในช่วงปีพ.ศ.2544¹⁴¹ แต่ทาเพียงแค่ด้านหน้าเท่านั้น โดยจะสังเกตเห็นได้ว่าสีดั้งเดิมของอาคาร จะเป็นสีเหลืองครีมที่เข้มกว่าสีใหม่ที่ทาทับไปภายหลัง¹⁴² ส่วนด้านในของอาคารทาสีขาว

¹³⁹ วรเทวี (ณ ลำพูน) ชลวณิช, เรื่องเล่าจากคุ้มเจ้าหญิงแขกแก้ว ณ ลำพูน (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2559), 145.

¹⁴⁰ วิฑูรย์ เหล็กยวรงค์เรือง, บ้านโบราณเมืองลำพูน เอกสารโครงการ “บ้านสวย ลำพูนเมืองน่าอยู่” (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546), 18.

¹⁴¹ วิฑูรย์ เหล็กยวรงค์เรือง, คุ้มหลวงลำพูนของเจ้าผู้ครองลำพูนองค์สุดท้ายยังมีให้เห็น. เข้าถึงเมื่อ 30 กันยายน 2562. เข้าถึงได้จาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/laws-ins/2009/08/15/entry-1>

¹⁴² ณรัสมิณ ขัติยะวรา. คุ้มเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ ผู้ครองนครลำพูน องค์ที่ 10. [วิดีโอ]. เข้าถึงเมื่อ 28 กันยายน 2562. เข้าถึงได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=TZ6wW8RmPMM&t=458s>

ภาพที่ 120 ภาพรวมของอาคารคุ้มเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์

ภาพที่ 121 คุ้มเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ในขณะที่ยังไม่ได้ทำการทาสีใหม่

ที่มา : วชิระ เรื่องพรวิสุทธิ. คุ้มหลวงลำพูนของเจ้าผู้ครองลำพูนองค์สุดท้ายยังมีให้เห็น. เข้าถึงเมื่อ 30 กันยายน 2562. เข้าถึงได้จาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/laws-ins/2009/08/15/entry-1>

หลังคา

หลังคาทรงปั้นหยาเปิดจั่วมุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์

ภาพที่ 122 กระเบื้องซีเมนต์มุงหลังคา

3) งานประดับตกแต่ง

หน้าจั่ว

หน้าจั่วคும்เจ้าจักรคำขจรศักดิ์ทำเป็นรูปตัวอักษร “จค” ซึ่งย่อมาจาก จักรคำขจรศักดิ์ ล้อมรอบด้วยรูปจักรซึ่งมาจากชื่อของเจ้าหลวง เหนืออักษร จค มีรูปโอม และทางด้านซ้ายและด้านขวาประกบด้วยรูปช้าง ตัวอักษร “จค” ที่ปรากฏบริเวณหน้าจั่วมีลักษณะพิเศษคือหากมองจากภายในของอาคารซึ่งเป็นห้องใต้หลังคา ก็จะมองเห็นเป็นตัวอักษร “จค” เช่นเดียวกับมองจากด้านหน้าอาคาร¹⁴³

ภาพที่ 123 ลวดลายประดับตกแต่งหน้าจั่ว

หอคอยแปดเหลี่ยม

ชั้นบนสุดของหอคอยแปดเหลี่ยมมีการประดับตกแต่งด้วยกระจกลี เมื่อมองจากภายในอาคารบริเวณหอคอยจะเห็นแสงแดดกระทบกับกระจกลีเป็นเงาสวยงาม¹⁴⁴

บานประตูและบานหน้าต่าง

บานประตูและบานหน้าต่างเป็นบานไม้เปิดคู่แบบเรียบๆ ไม่ได้มีการตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นหรือลวดลายไม้ฉลุ

¹⁴³ ณรัสมิน ชติยะวรา. คும்เจ้าจักรคำขจรศักดิ์ ผู้ครองนครลำพูน องค์ที่ 10. [วิทยทัศน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กันยายน 2562. เข้าถึงได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=TZ6wW8RmPMM&t=458s>

¹⁴⁴ เรื่องเดียวกัน.

สรุปผลจากการวิเคราะห์คุ่มที่มีรูปแบบเป็นอาคารทรงตึกแบบภาคกลาง (กรุงเทพฯ)

ผังพื้นและการใช้งาน

จากการศึกษาคุ่มทั้ง 3 หลังในกลุ่มนี้ จะพบว่าผังพื้นและหน้าที่การใช้งานของอาคารแบบทรงตึกไม่ได้ยึดคติการสร้างเรือน หรือองค์ประกอบทางด้านสถาปัตยกรรมแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนาแล้ว รูปแบบที่เห็นได้ชัดคือคุ่มในกลุ่มนี้ไม่มีการสร้างเรือนใต้ถุนสูง พื้นที่ทั้งหมดทั้งชั้นล่างและชั้นบนถูกใช้งานเป็นที่พักอาศัยทั้งหมด อย่างไรก็ตามคุ่มทรงตึกแต่ละหลังก็มีลักษณะผังพื้นเฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไป เช่นคุ่มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่ ที่มีการสร้างห้องใต้ดินเพื่อใช้เป็นที่พักของช่างนักโทษ คุ่มเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ที่สูงถึงสามชั้น และมีห้องใต้ดินเพดานต่ำที่สร้างขึ้นเพื่อเก็บของเท่านั้น ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้คุ่มช่างนักโทษแต่อย่างใด

รูปแบบสถาปัตยกรรม

รูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมของคุ่มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่ และหอคำหลวงเมืองน่าน มีลักษณะหลายอย่างที่ใกล้เคียงกัน เนื่องจากมีบันทึกไว้ว่าหอคำหลวงเมืองน่าน สร้างขึ้นโดยได้รับแรงบันดาลใจจากคุ่มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่¹⁴⁵ ซึ่งมีอายุในการสร้างห่างกันถึง 11 ปี อาคารทั้งสองหลังมีรูปทรงของอาคารเป็นตัว T หรือทรงตรีมุข การทำมุขไว้ตรงกลางนี้มีข้อสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากการสร้างเรือนแบบตะวันตก เนื่องจากชาวตะวันตกนิยมใช้พื้นที่บริเวณด้านหน้าของอาคารเป็นที่เทียบรถม้า¹⁴⁶ ซึ่งเมื่อศึกษาจากภาพถ่ายเก่าพบว่าอาคารทั้งสองเคยมีบันไดที่เชื่อมบริเวณภายนอกอาคารชั้นล่างขึ้นสูงบริเวณมุขของอาคารชั้นบนข้อสันนิษฐานนี้จึงมีความเป็นไปได้อยู่มากทีเดียว

แม้ว่าโครงสร้างของคุ่มในกลุ่มนี้จะเป็นอาคารแบบก่ออิฐถือปูนเทศคอนกรีตใช้ซีเมนต์เป็นองค์ประกอบหลักในการสร้างอาคาร แต่องค์ประกอบย่อยๆ ก็ยังใช้ไม้อยู่มากทีเดียวโดยเฉพาะโครงหลังคาและลวดลายประดับตกแต่งส่วนใหญ่ยังคงเป็นลายไม้ฉลุอยู่ หลังคาของคุ่มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่ และหอคำหลวงเมืองน่าน เป็นหลังคาแบบเดียวกันคือหลังคาทรงปั้นหยา และมีการเปิดหน้าจั่ว ใช้กระเบื้องไม้แป้นเกล็ด คุ่มเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ จังหวัดลำพูน ก็มีรูปแบบหลังคาเช่นเดียวกันกับทั้งสองหลัง แต่เป็นอาคารที่พักอาศัยรุ่นหลังที่เริ่มใช้กระเบื้องซีเมนต์แล้ว อย่างไรก็ตามแม้ว่าหอคำหลวงเมืองน่านจะมีลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมที่ใกล้เคียงกับคุ่มเจ้าหลวงเมืองน่านแต่ก็มีข้อแตกต่างอยู่บ้างเช่นกัน เช่น หอคำหลวงเมืองน่านมีส่วนของมุขที่ยาวกว่า ซึ่งน่าจะ

¹⁴⁵ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน [แผนป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน] (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

¹⁴⁶ ศรีณย์ ศรีธวัชพงศ์ และเทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร, “รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาชนมั้งขิง กรณีศึกษาคุ่มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่,” สารศาสตร์ 2561, 2 (กรกฎาคม 2561): 208-218

เกี่ยวข้องกับวิธีการของช่างในเวลานั้นๆ นอกจากนี้หอคำหลวงเมืองน่านยังใช้หลังแบบเรือนชั้นซ้อนสองชั้นมีการประดับด้วยเครื่องหลังคา ซ้อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงสภาพภาพเจ้าหลวงของเจ้าของเรือนได้เป็นอย่างดี

งานประดับตกแต่ง

คุ้มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่ และคุ้มเจ้าหลวงเมืองน่าน แม้ว่าจะรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมเป็นอาคารทรงตึกแล้ว แต่ก็ยังคงประดับตกแต่งตัวอาคารด้วยลวดลายไม้ฉลุเช่นเดียวกับเรือนไม้ขนมปังจิง โดยมักจะฉลุเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา ดอกไม้ และก้านขด ในบริเวณ เหนือบานหน้า เหนือบานประตู หน้าจั่ว จั่วหลังคา คันทวย ช่องแสง ช่องลม และราวระเบียงราวบันได้ อย่างไรก็ตามอาคารทั้งสองหลังได้มีการใช้ลายปูนปั้นเข้ามาประดับตกแต่งอาคารร่วมด้วย ส่วนคุ้มเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ จังหวัดลำพูนนั้นเป็นอาคารเรือนพักอาศัยในรุ่นหลัง ซึ่งไม่มีการตกแต่งด้วยลวดลายแบบขนมปังจิงแล้ว มีเพียงการทำสีอาคาร ตกแต่งหน้าจั่วด้วยลวดลายที่มีความหมายอย่างชัดเจน และประดับกระจกสีในบางบริเวณเท่านั้น

จากการศึกษาคุ้มทั้ง 3 หลังในกลุ่มนี้จะพบว่า มีรูปแบบทางด้านศิลปกรรมที่เริ่มคลี่คลายออกมาจากเรือนไม้พื้นถิ่นล้านนาอย่างชัดเจน และเป็นรูปแบบที่ใกล้เคียงกับอาคารที่พักอาศัยสมัยใหม่มากยิ่งขึ้นเน้นความแข็งแรงคงทน และตอบสนองต่อการใช้งานของผู้พักอาศัย

วิเคราะห์รูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมของคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา

การศึกษาคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนาในบทนี้ได้ศึกษาโดยแบ่งคุ้มเจ้านายล้านนาออกเป็น 4 กลุ่ม ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 คุ้มที่มีลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนา

คุ้มที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้มีเพียงหลังเดียวคือ คุ้มบ้านทุ่งเสี้ยว จังหวัดเชียงใหม่ คุ้มหลังนี้มีรูปแบบทางศิลปกรรมและวิธีการก่อสร้างแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนา กล่าวคือ เป็นเรือนไม้ใต้ถุนสูง แบ่งเรือนออกเป็นเรือนหลักและเรือนรองมีการทำชานและเต็นในบริเวณตัวเรือน โครงสร้างเสาและการเข้าไม้ใช้วิธีการแบบเรือนล้านนา แต่ก็มีการใช้วิธีการช่างแบบสมัยใหม่ เช่นการตีฝ้าผนังแบบดินอนซ้อนเกล็ด เนื่องจากเป็นเรือนที่สร้างในปี พ.ศ. 2470 ซึ่งเป็นช่วงที่ในล้านนามีการสร้างเรือนแบบตะวันตกอย่างแพร่หลายแล้ว เหตุผลที่ทำให้เรือนหลังนี้ยังคงเป็นเรือนแบบพื้นถิ่นล้านนา อาจเป็นไปได้ว่าคุ้มหลังนี้สร้างขึ้นในพื้นที่ห่างไกลและเจ้าแก้วนวรรฐผู้เป็นเจ้าของเรือนจะเดินทางมาพักในบางช่วงเวลาเป็นการชั่วคราวเท่านั้นไม่ได้ใช้เป็นเรือนพักอาศัยหลัก

กลุ่มที่ 2 คຸ່ມที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกโดยตรงจากชาวตะวันตกที่มายังล้านนา

คຸ່ມในกลุ่มนี้มีรูปแบบทางด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์คือใช้โครงสร้างของเสาคอนกรีตและการก่ออิฐเป็นส่วนสำคัญของฐานอาคารในการรองรับน้ำหนักของเรือนไม้ชั้นบน คຸ່มที่นำมาศึกษาในกลุ่มนี้ คือ คຸ່มเจ้าราชบุตร (เจ้ามหาอินทร์ ณ เชียงใหม่) และคຸ່มเจ้ายอดเรือน ซึ่งทั้ง 2 หลัง มีผังพื้นและหน้าที่การใช้งานพื้นที่ในคຸ່มค่อนข้างแตกต่างกันอยู่พอสมควร คຸ່มเจ้านายในกลุ่มนี้มีการประดับตกแต่งตัวเรือนค่อนข้างน้อยและเรียบง่าย

กลุ่มที่ 3 คຸ່มที่ได้รับอิทธิพลเรือนไม้แบบตะวันตกจากกรุงเทพฯ

คຸ່มในกลุ่มนี้ศึกษาอยู่ทั้งหมด 4 หลัง ได้แก่ คຸ່มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่ คຸ່มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่ คຸ່มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) จังหวัดน่าน และคຸ່มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) จังหวัดเชียงใหม่ รูปแบบทางผังพื้น หน้าที่การใช้งาน และรูปแบบศิลปกรรมของคຸ່มในกลุ่มนี้จะมีลักษณะแบบผสมผสานระหว่างคติความเชื่อในการสร้างเรือนของล้านนาและรูปแบบการสร้างเรือนจากภาคกลาง (กรุงเทพฯ) กล่าวคือรูปแบบทางศิลปกรรมเน้นไปทางตะวันตก แต่ยังแฝงด้วยคติความเชื่อและงานช่างของล้านนาอยู่ คຸ່มจำนวน 3 หลังข้างต้น ยกเว้นคຸ່มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเรือนที่มีการฉลุไม้ประดับตกแต่งแบบขนมปังขิง ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมในสมัยรัชกาลที่ 5

กลุ่มที่ 4 คຸ່มที่มีรูปแบบเป็นอาคารทรงตึกแบบภาคกลาง (กรุงเทพฯ)

คຸ່มที่มีรูปแบบเป็นอาคารทรงตึกมีอยู่ 3 หลัง ได้แก่ คຸ່มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่ หอคำหลวงเมืองน่าน และคຸ່มเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ จังหวัดลำพูน คຸ່มในกลุ่มนี้ใช้โครงสร้างของอาคารก่ออิฐถือปูนและพื้นคอนกรีตเป็นหลัก ยังคงมีการใช้ไม้ในส่วนอื่นๆ ของอาคารอยู่บ้าง เช่น พื้นอาคาร บานประตู บานหน้าต่าง และลวดลายประดับตกแต่ง อาคารเหล่านี้สร้างขึ้นโดยห่างไกลจากคติการสร้างเรือนไม้พื้นถิ่นแบบล้านนามากทีเดียว โดยเน้นความแข็งแรงคงทนและหน้าที่การใช้งานที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้อยู่อาศัยมากกว่า ส่วนลายประดับตกแต่งนั้น คຸ່มเจ้าหลวงจังหวัดแพร่ และหอคำหลวงเมืองน่านยังตกแต่งด้วยลายไม้ฉลุอยู่มากพอสมควร แต่คຸ່มเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ที่เป็นอาคารรุ่นหลัง ซึ่งสร้างเป็นทรงปราสาทแบบตะวันตกนั้นไม่มีการตกแต่งด้วยลวดลายไม้ฉลุแล้ว

จากการศึกษาคຸ່มเจ้านายในล้านนาทั้ง 4 กลุ่ม พบว่าคຸ່มในแต่ละกลุ่มล้วนมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงรสนิยมในแต่ละสมัยของชนชั้นสูงในล้านนา รวมทั้งอิทธิพลจากภายนอกที่เข้ามายังล้านนา อย่างไรก็ตามคຸ່มทั้งหมดที่ได้ทำการศึกษาก็ยังมีลักษณะบางประการที่ใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะในด้านของคติความเชื่อในการสร้างเรือน ที่แม้ว่าจะสร้างเรือนสมัยใหม่

ตามแบบตะวันตกก็ยังคงแฝงไปด้วยความเชื่อของชาวล้านนา เช่นการสร้างห้องพระและไม่ใช่พื้นที่ชั้นล่างเป็นที่พักอาศัย ซึ่งเรือนพักอาศัยที่เรียกว่าคุ้มนี้ถือได้ว่ามีความสำคัญต่อการศึกษา ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรม ของล้านนาในอดีต

บทที่ 4

บริบททางด้านประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อรูปแบบศิลปกรรมคัมเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา

จากการศึกษาหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์พบว่าบริบททางด้านประวัติศาสตร์นั้นมีส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อรูปแบบศิลปกรรมของคัมเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนาเป็นอย่างยิ่ง โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. การตกเป็นประเทศราชของสยาม

การปกครองอาณาจักรล้านนาในฐานะประเทศราชนั้น รัฐบาลกลางมีการดำเนินนโยบายให้เชียงใหม่เป็นหัวเมืองหน้าด่านฝ่ายเหนือที่เข้มแข็งและเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนามาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น¹⁴⁷ ในช่วงแรกนโยบายในการปกครองล้านนาค่อนข้างที่จะให้อิสระแก่ท้องถิ่นในการปกครองตนเอง รวมถึงให้สิทธิ์กลุ่มเจ้านายในล้านนา ทั้งในการเลือกเจ้าหลวง การแต่งตั้งเจ้านายตำแหน่งสำคัญ โดยรัฐบาลกลางมีหน้าที่ในการแต่งตั้งและถอดถอนจากรายชื่อที่กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือเสนอไปเท่านั้นด้วย¹⁴⁸ เนื่องจากรัฐบาลกลางของกรุงเทพฯ รู้ดีว่าล้านนาเคยเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่และมีอิสระมาแต่เดิม¹⁴⁹

แม้ว่ารัฐบาลกลางของกรุงเทพฯ จะให้อิสระในการปกครองตนเองแก่เชียงใหม่และเมืองอื่นๆ ในล้านนา แต่ก็ได้ดำเนินนโยบายในการควบคุมล้านนาทางอ้อม ซึ่งวิธีการสำคัญที่สุดที่ทางรัฐบาลกลางใช้คือการแต่งตั้งตำแหน่งเจ้าชั้น 5 อันถือว่าเป็นตำแหน่งที่สูงที่สุดในบรรดาเจ้านายฝ่ายเหนือ และมีความสำคัญต่อการเมืองการปกครองมาก ในการแต่งตั้งตำแหน่งเจ้าชั้น 5 เจ้าที่ได้รับตำแหน่งจะต้องเดินทางไปรับการแต่งตั้งตำแหน่งที่กรุงเทพฯ โดยพระมหากษัตริย์จะเป็นผู้พระราชทานตำแหน่งและเครื่องยศให้¹⁵⁰

นอกจากนี้ยังมีพิธีการอื่นๆ ที่เจ้านายฝ่ายเหนือต้องปฏิบัติเพื่อแสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ในกรุงเทพฯ ยกตัวอย่างเช่น พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัจจาที่ต้องกระทำปีละ 2 ครั้ง หรือเมื่อมีการผลิตเปลี่ยนแผ่นดิน เจ้าหลวงและเจ้านายที่เป็นบุตรหลานจะต้องเดินทางไปกรุงเทพฯ เพื่อร่วมในพิธีพระบรมศพและเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์องค์ใหม่ นอกจากนี้รัฐบาลยังสามารถเรียกตัว

¹⁴⁷ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, 2555), 357.

¹⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, 353-356.

¹⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, 353.

¹⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, 359-360.

เจ้านายฝ่ายเหนือมาสอบสวนได้โดยทันทีเมื่อเกิดกรณีพิพาทที่รุนแรงขึ้น ส่วนวิธีการควบคุมอื่นก็ได้แก่ การส่วย การเกณฑ์สิ่งของ และการส่งเครื่องราชบรรณาการ¹⁵¹ เป็นต้น

วิธีการที่รัฐบาลกลางใช้ในการควบคุมหัวเมืองประเทศราชล้านนานี้ ส่งผลให้เจ้านายฝ่ายเหนือได้มีโอกาสเดินทางไปยังกรุงเทพฯ เพื่อเข้าร่วมพิธีการสำคัญของรัฐบาลกลาง ทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือได้เห็นรูปแบบสถาปัตยกรรมอาคาร เรือนที่พักอาศัยของพระบรมวงศานุวงศ์ในกรุงเทพฯ จึงอาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือได้รับแรงบันดาลใจจากรูปแบบของอาคารบ้านเรือนเหล่านั้นนำมาสร้างเป็นคุ้มที่พักอาศัยของตนเอง

นอกจากเจ้านายฝ่ายเหนือที่มีโอกาสได้ไปพบเห็นพระราชวัง พระตำหนักของเชื้อพระวงศ์ในกรุงเทพฯ แล้ว ก็ยังมีเจ้านายฝ่ายเหนืออีกกลุ่มหนึ่งที่มีโอกาสได้ไปใช้ชีวิตยังกรุงเทพฯ เช่น พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ที่ได้เดินทางไปเข้าถวายตัวรับราชการฝ่ายในของราชสำนักสยามในฐานะเจ้าจอมในพ.ศ. 2429 ในขณะที่พระชันษาเพียง 13 ปี ทรงประทับอยู่ที่กรุงเทพฯ จนถึงพ.ศ. 2457 รวมเป็นเวลาประมาณ 28 ปี จึงได้ขอพระบรมราชานุญาตเสด็จกลับมาประทับที่เชียงใหม่¹⁵² เมื่อเสด็จกลับมาแล้วได้โปรดให้สร้างพระตำหนักดารารัศมีขึ้นที่ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ในช่วงปีพ.ศ. 2470 - 2475¹⁵³ โดยพระตำหนักหลังนี้มีรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมใกล้เคียงกับเรือนที่พักอาศัยของพระบรมวงศานุวงศ์ในกรุงเทพฯ ซึ่งสร้างขึ้นในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน

ดังนั้นจึงสันนิษฐานได้ว่า การที่ล้านนาตกเป็นเมืองประเทศราชของกรุงเทพฯ ทำให้กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือต้องเดินทางไปยังกรุงเทพฯ เพื่อเข้าร่วมพิธี งานราชการ และภารกิจต่างๆ อันมีผลเกี่ยวเนื่องต่อความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาและกรุงเทพฯ เมื่อเดินทางไปยังกรุงเทพฯ เจ้านายฝ่ายเหนือจึงได้เห็นพระราชวัง พระตำหนักของพระบรมวงศานุวงศ์ ส่งผลให้ได้เจ้านายฝ่ายเหนือได้รับอิทธิพลในการสร้างเรือนที่พักอาศัยอย่างเรือนที่พักอาศัยของพระบรมวงศานุวงศ์ในกรุงเทพฯ โดยเกิดขึ้นจากความชื่นชอบส่วนบุคคลหรืออาจมีนัยยะทางการเมืองในแง่ของการแสดงความทันสมัย แสดงความทัดเทียมต่อกรุงเทพฯ หรือ แสดงออกต่อการยอมรับกรุงเทพฯ ซึ่งในรายละเอียดเหล่านี้จะทำการศึกษาในบทต่อไป

¹⁵¹ สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, 2555), 360-364.

¹⁵² บัณฑิต จุลาสัย, “จากพระตำหนักมาเป็นพิพิธภัณฑดารารัศมี,” **ศิลปวัฒนธรรม** ปีที่ 21, 7 (พฤษภาคม 2543) : 112-118.

¹⁵³ บัณฑิต จุลาสัย, “การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน พิพิธภัณฑพระตำหนักดารารัศมี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,” **อาษา**, ฉ.2 2544) : 26-29.

2 บทบาทของชาวตะวันตกในล้านนาและกระแสความนิยมตะวันตกในสยามในช่วงปี พ.ศ. 2400 เป็นต้นไป

ในปลายสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (พ.ศ. 2399-2413) ถือได้ว่าเป็นช่วงแรก ที่ชาวตะวันตกเริ่มเดินทางเข้ามาในล้านนา¹⁵⁴ ชาวตะวันตกที่ถือได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกในการนำคริสต์ ศาสนามาเผยแพร่ในล้านนา คือศาสนาจารย์เดเนียล แมคคิลวารี มิชชันนารีคณะอเมริกาเพรสไบทีเรียนและครอบครัว ซึ่งได้เดินทางมาถึงเชียงใหม่ในวันที่ 3 เมษายน พ.ศ.2410 โดยในช่วงแรกที่ท่าน ได้เดินทางมาที่เชียงใหม่ นั้น การใช้ชีวิตในล้านนาและการเผยแพร่ศาสนาเป็นไปได้โดยไม่ราบรื่นนัก เนื่องจากในเชียงใหม่ไม่เคยมีมิชชันนารีเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนามาก่อนจึงทำให้ศาสนาจารย์ เดเนียล แมคคิลวารียังไม่สามารถหาวิธีที่จะสอนคริสต์ศาสนาเพื่อให้คนในล้านนาสามารถที่จะเข้าใจได้¹⁵⁵ อย่างไรก็ตามท่านก็ได้รับอนุญาตให้ก่อตั้งคริสตจักรที่ 1 เชียงใหม่ และสร้างโบสถ์แห่งแรก ในเชียงใหม่บริเวณริมแม่น้ำปิง¹⁵⁶

ไม่ใช่แค่เพียงงานด้านศาสนาแต่กลุ่มมิชชันนารีชาวตะวันตกยังผลักดันให้เกิดการพัฒนา ทางด้านการแพทย์และการศึกษาในล้านนา ด้านการแพทย์นั้นกลุ่มมิชชันนารีเป็นกลุ่มแรกในล้านนา ที่นำวิทยาการที่ทันสมัยของตะวันตกมาใช้รักษาผู้ป่วย ในปีพ.ศ.2415 มีการจัดตั้งศาลาโอสถอยู่บริเวณ ข้างคุ้มเจ้าแก้วนครรัฐ และได้ขยายเป็นโรงพยาบาลอเมริกันมิชชันนารี โดยโรงพยาบาลแห่งนี้เป็นส่วน หนึ่งที่ทำให้เกิดโรงพยาบาลแมคคอร์มิคขึ้น ไม่เฉพาะแค่เพียงในเชียงใหม่เท่านั้น แต่กลุ่มมิชชันนารี ได้ผลักดันให้เกิดการพัฒนาทางการแพทย์ในเมืองอื่นๆ ของล้านนาด้วย เช่นการจัดตั้งโรงพยาบาล แวนเซนตุร์วอร์ด ที่ลำปางในปีพ.ศ.2428¹⁵⁷

ด้านของการศึกษาในเชียงใหม่ นั้น ในช่วงปีพ.ศ.2418 นางโซเฟีย บรัดเลย์ แมคคิลวารี ภรรยาของศาสนาจารย์เดเนียล แมคคิลวารี ได้ทำการสอนหนังสือให้แก่เด็กผู้หญิงที่บ้านพักของ ตนเอง โดยสอนในเรื่องของงานบ้านงานเรือนและพระคัมภีร์ และได้พัฒนาเป็นโรงเรียนสตรีอเมริกัน ในปีพ.ศ. 2422 จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2452 พระราชชายาเจ้าดารารัศมีได้เสด็จเยี่ยมโรงเรียนแห่งนี้¹⁵⁸

¹⁵⁴ สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, 2555), 546.

¹⁵⁵ เดเนียล แมคคิลวารี, **กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว : อัตชีวประวัติของ ศาสนาจารย์เดเนียล แมคคิลวารี ดี.ดี.**, พิมพ์ครั้งที่ 2, แปลและเรียบเรียงโดย จิตรภรณ์ ตันรัตนกุล (กรุงเทพฯ: มติชน, 2544), 85-89.

¹⁵⁶ สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, 2555), 546.

¹⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, 547-548.

¹⁵⁸ โรงเรียนดาราวิทยาลัย. **ประวัติโรงเรียนดาราวิทยาลัย.** เข้าถึงเมื่อ 20 ธันวาคม 2561.

พระองค์มีความสนใจในโรงเรียนสตรีและยินดีให้ชื่อของโรงเรียนว่าโรงเรียนพระราชชายา¹⁵⁹ ซึ่งได้กลายมาเป็นโรงเรียนดาราวิทยาลัยในปัจจุบัน

โรงเรียนปรีณสรอยแยลส์วิทยาลัยก็เป็นโรงเรียนอีกหนึ่งแห่งที่ก่อตั้งโดยมิชชันนารี เริ่มแรกนั้นโรงเรียนแห่งนี้เกิดขึ้นมาจากความตั้งใจของศาสนาจารย์เดวิด กอร์มเลย์ คอลลินส์ที่ต้องการที่จะเปิดโรงเรียนแบบตะวันตกสำหรับเด็กชายขึ้น โดยขอใช้พื้นที่บริเวณวัดร้างย่านวังสิงห์คำทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง ซึ่งได้เปิดโรงเรียนขึ้นในพ.ศ.2430 เรียกว่าโรงเรียนชายวังสิงห์คำ ต่อมาในปีพ.ศ.2439 ศาสนาจารย์ ดร.วิลเลียม แฮร์ริสได้รับการแต่งตั้งเป็นครูใหญ่ของโรงเรียนแทนศาสนาจารย์เดวิด กอร์มเลย์ คอลลินส์ที่ซึ่งลาออกไปทำกิจการเกี่ยวกับโรงพิมพ์ ศาสนาจารย์ ดร.วิลเลียม แฮร์ริส ได้พัฒนาโรงเรียนและรวบรวมเงินจำนวนหนึ่งเพื่อซื้อที่ดินบริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง เนื่องจากพื้นที่เดิมคับแคบเกินไป ในวันที่ 2 มกราคม พ.ศ.2449 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในขณะนั้นยังทรงเป็นสยามมกุฎราชกุมาร ได้เดินทางมาวางศิลาฤกษ์อาคารบัทเลอร์และพระราชทานนามโรงเรียนแห่งนี้ว่า The Prince Royal's College หรือ โรงเรียนปรีณสรอยแยลส์วิทยาลัยในปัจจุบัน¹⁶⁰

นอกจากโรงเรียนทั้ง 2 แห่งที่ก่อตั้งโดยกลุ่มมิชชันนารีอเมริกันโปรสไปที่เรียบร้อยแล้ว ในเชียงใหม่ยังมีโรงเรียนอื่นๆ ซึ่งก่อตั้งโดยกลุ่มมิชชันนารีคาทอลิกได้แก่ โรงเรียนพระหฤทัย โรงเรียนเรยีนา และโรงเรียนมงฟอร์ตวิทยาลัย ส่วนในลำปางโรงเรียนที่ก่อตั้งโดยมิชชันนารี ได้แก่ โรงเรียนวิชชานารี และโรงเรียนเคนเน็ตแมคเคนซี¹⁶¹

การที่มิชชันนารีชาวตะวันตกเข้ามามีบทบาททั้งในด้านศาสนา การศึกษา และการแพทย์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการเข้ามาของอิทธิพลอาคารเรือนที่พักอาศัยแบบตะวันตก เนื่องจากเมื่อกลุ่มมิชชันนารีเข้ามาพักอาศัยอยู่ในลำปางจำเป็นต้องสร้างเรือนที่พักอาศัย โดยเรือนที่พักอาศัยของกลุ่มมิชชันนารีเหล่านี้อาจสร้างขึ้นตามรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ยกตัวอย่างเช่น อาคารบ้านเขียว อาคารหลังแรกของโรงเรียนดารา สร้างขึ้นในปีพ.ศ. 2465 ซึ่งในยุคแรกได้มีการใช้

¹⁵⁹ เดเนียด แมคคิลวารี่, **กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว : อัตชีวประวัติของ ศาสนาจารย์เดเนียด แมคคิลวารี่ ดี.ดี.**, พิมพ์ครั้งที่ 2, แปลและเรียบเรียงโดย จิตรภรณ์ ดันรัตน์กุล (กรุงเทพฯ: มติชน, 2544), 453.

¹⁶⁰ โรงเรียนปรีณสรอยแยลส์วิทยาลัย. **ประวัติความเป็นมาโรงเรียนปรีณสรอยแยลส์วิทยาลัย.** เข้าถึงเมื่อ 20 ธันวาคม 2561. เข้าถึงได้จาก <https://www.prc.ac.th/about.php?id=1&page=history>

¹⁶¹ สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, 2555), 548.

เพื่อเป็นบ้านพักของมิชชันนารีและสอนหนังสือให้นักเรียน¹⁶² นอกจากนี้ที่โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์ วิทยาลัย ก็มีอาคารอนุรักษ์ซึ่งมีลักษณะแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ได้แก่ อาคารบ้านแฮร์ริส อาคารนิลสัน เฮย์ส¹⁶³ เป็นต้น ดังนั้นจึงสันนิษฐานในเบื้องต้นได้ว่าอาคารบ้านเรือนที่กลุ่มมิชชันนารีชาวตะวันตกสร้างขึ้นเพื่อใช้งานนั้นส่งอิทธิพลให้กับรูปแบบของสถาปัตยกรรมคัมเจ้านายในล้านนา

3. การติดต่อค้าขายระหว่างล้านนากับผู้คนจากดินแดนอื่นๆ

ในปีพ.ศ.2427 ถือได้ว่าเป็นช่วงที่ล้านนามีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ รูปแบบการค้ามีการขยายตัวและทำการค้าในแง่ของการแข่งขันกันทางด้านธุรกิจมากกว่าช่วงก่อนหน้าที่มักจะทำการค้าแบบพอยังชีพ เนื่องจากการเข้ามาทำกิจการเกี่ยวกับป่าไม้ของชาวตะวันตก การค้ากับพม่าและกรุงเทพฯ รวมไปถึงการเข้ามาจับบทบาททางด้านเศรษฐกิจของชาวจีนในล้านนา¹⁶⁴

การเข้ามาทำกิจการทางด้านป่าไม้ในล้านนาเริ่มขึ้นประมาณปีพ.ศ.2383 ในช่วงแรกผู้ที่เข้ามาทำกิจการป่าไม้คือชาวพม่าและมอญซึ่งเดินทางเข้ามาฝากตัวกับเจ้านายในล้านนาและทำการเข้าที่เพื่อทำกิจการป่าไม้ในเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน ต่อมาในปีพ.ศ.2432 เป็นต้นมา ได้มีบริษัทของชาวตะวันตกเข้ามาทำกิจการป่าไม้ในล้านนา ได้แก่ บริษัทบริติชบอร์เนียว จำกัด บริษัทบอมเบย์เบอร์มา และบริษัทสยามฟอเรสต์¹⁶⁵ กิจการป่าไม้นำมาซึ่งการเข้ามาอยู่อาศัยของผู้คนต่างถิ่นไม่ว่าจะเป็นชาวตะวันตกที่ถูกส่งมาเพื่อทำงานในบริษัท หรือคนงานที่ทำงานเป็นแรงงานให้บริษัทเหล่านี้ที่โดยส่วนใหญ่มักจะเป็นชาวมุ ไทยใหญ่ และกระเหรี่ยง¹⁶⁶

ชาวตะวันตกที่เข้ามาอยู่อาศัยในล้านนาเพื่อเข้ามาทำกิจการป่าไม้ของบริษัทเหล่านี้ได้มีการสร้างบ้านพักอาศัยของตนเองขึ้น ซึ่งอาคารเหล่านี้มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก ยกตัวอย่างเช่น บ้านพักของบริษัทบริติชบอร์เนียว ที่ออกแบบโดยนายหลุย ที.โนเวนส์ มีทั้งหมด 3 หลังด้วยกัน ได้แก่ บ้านพักหมายเลข 4 เบนนิवास บ้านพักหมายเลข 6 เบนนิवास และบ้านพักผู้จัดการ

¹⁶² โรงเรียนดาราวิทยาลัย. **อาคารสถานที่**. เข้าถึงเมื่อ 20 ธันวาคม 2561. เข้าถึงได้จาก <https://sites.google.com/a/web1.dara.ac.th/dara-academy-chiangmai/keiyw-kab-rongreiyin/khxmul-rongreiyin/xakhar-sthan-thi>

¹⁶³ โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย. **อาคาร-สถานที่**. เข้าถึงเมื่อ 20 ธันวาคม 2561. เข้าถึงได้จาก <https://www.prc.ac.th/about.php?id=1&page=building>

¹⁶⁴ สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, 2555), 522.

¹⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, 523.

¹⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, 525.

บริษัทบริติชบอร์เนียว อาคารบ้านพักเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นระหว่างปีพ.ศ. 2419-2430¹⁶⁷ อันเป็นช่วงเวลาที่รูปแบบสถาปัตยกรรมของคัมเจ้านายในล้านนาเริ่มเปลี่ยนจากแบบเรือนพื้นดินในภาคเหนือเป็นแบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น ดังนั้นอาจสันนิษฐานได้ว่าอาคารบ้านเรือนของชาวตะวันตกที่เข้ามาทำกิจการในล้านนาส่งอิทธิพลศิลปกรรมแบบตะวันตกให้กับคัมเจ้านายฝ่ายเหนือ

นอกจากชาวตะวันตกแล้วคนอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทต่อเศรษฐกิจและการค้าในล้านนาเป็นอย่างมากในช่วงประมาณปีพ.ศ. 2427 เป็นต้นมาคือกลุ่มชาวจีนซึ่งได้เข้ามามีบทบาททางการค้าทั้งในด้าน การค้าทางเรือ เจ้าภาษี นายอากร ธุรกิจเงินกู้ การค้าปลีก¹⁶⁸ อย่างไรก็ตามชาวจีนที่เข้ามาอยู่อาศัยในล้านนาไม่ได้มีแค่เพียงกลุ่มพ่อค้าเท่านั้น แต่ยังมีชาวจีนที่เข้ามาเป็นช่างในล้านนา ดังปรากฏในขั้นตอนการสร้างพระตำหนักดารารัถย์ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ว่ามีการใช้ช่างสีไม้ชาวจีนจากกรุงเทพฯ เพื่อมาทำงานที่ต้องใช้ความละเอียดอ่อน เช่น ประตู หน้าต่าง ตู้ โต๊ะเตียง ให้กับตำหนักที่จะใช้ประทับชั่วคราวระหว่างรอพระตำหนักดารารัถย์สร้างเสร็จ¹⁶⁹ จึงเป็นไปได้ว่าในการสร้างคัมอาจมีการใช้ช่างชาวต่างชาติเช่นชาวจีน หรือชาวพม่า อันเป็นเชื้อชาติที่เข้ามาอยู่อาศัยในล้านนาเป็นจำนวนมาก¹⁷⁰ การใช้ช่างชาวต่างชาติอาจส่งผลต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของคัมเช่น เทคนิคในการใช้ไม้ เทคนิคในการลงสี และเทคนิคในการสลักลวดลายประดับ คล้ายคลึงกับกรณีการเข้ามาของรูปแบบศิลปะตะวันตกโดยช่างยิวจากอาณานิคมอินโดจีนภายใต้ฝรั่งเศสในระยะเวลาเดียวกัน

ดังนั้นการติดต่อค้าขายระหว่างล้านนากับผู้คนที่เดินทางมาจากต่างถิ่น จึงเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความหลากหลายทางเชื้อชาติ ภาษา และศาสนาในล้านนา สิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและผสมผสานทางศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งการรับเอาอิทธิพลทางด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมจากดินแดนภายนอกของกลุ่มเจ้านายในล้านนา จนปรากฏเป็นรูปแบบที่หลากหลายของเรือนหรือคัมอันเป็นที่พักอาศัยของกลุ่มเจ้านายตำแหน่งสูงในล้านนา

¹⁶⁷ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, *คัมเจ้าครองนครเชียงใหม่และ คัมเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์)* (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554), 37.

¹⁶⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, 2555), 531.

¹⁶⁹ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, *พิพิธภัณฑ์พระตำหนักดารารัถย์*, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558), 3.

¹⁷⁰ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, 2555), 526.

สรุปบริบททางด้านประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อรูปแบบศิลปกรรมคัมเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา

จากการศึกษาบริบททางด้านประวัติศาสตร์พบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2430 – 2490 ซึ่งเป็นช่วงเกิดการสร้างคัมเจ้านายล้านนาที่ได้รับรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกนั้น ในล้านนาเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก ทั้งจากกรุงเทพฯ ที่เข้ามามีบทบาทในล้านนาอย่างเบ็ดเสร็จ การเดินทางเข้ามาเผยแพร่ศาสนาและทำกิจการค้าไม้ของชาวตะวันตก และการเข้ามาของชนชาติอื่นๆ

การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ล้วนมีผลต่อรูปแบบงานศิลปกรรมในล้านนาช่วงนั้นทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามการสร้างเรือนไม้ขนาดใหญ่ตกแต่งอย่างประณีตสวยงามจำเป็นที่จะต้องใช้เงินจำนวนมากในการสร้าง การสร้างเรือนพักอาศัยในลักษณะเช่นนี้จึงจำกัดอยู่เพียงแคในกลุ่มของชนชั้นสูงเท่านั้น ด้วยเหตุนี้คัมเจ้านายล้านนาจึงถือได้ว่าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงรสนิยมของชนชั้นสูงในล้านนาในช่วงเวลาหนึ่ง อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ชนชั้นนำใช้แสดงถึงความทันสมัยและความทัดเทียม เพื่อรับแรงกระแทกจากปัจจัยภายนอกที่ถาโถมเข้ามายังล้านนา

ด้วยเหตุนี้คัมเจ้านายล้านนาที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันจึงถือได้ว่าเป็นงานศิลปกรรมที่มีคุณค่าทั้งในด้านของประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยอธิบายบริบททางด้านประวัติศาสตร์ผ่านศิลปะและสถาปัตยกรรม

บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

คุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา เป็นเรือนพักอาศัยที่แสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ และรสนิยมของชนชั้นนำในล้านนา ถือได้ว่าเป็นงานศิลปกรรมที่มีคุณค่าและควรค่าแก่การอนุรักษ์ โดยเฉพาะคุ้มเจ้านายที่ได้รับอิทธิพลแบบตะวันตก แม้ว่าจะเป็นงานสถาปัตยกรรมที่ได้รับความนิยมแค่เพียงช่วงหนึ่ง แต่ก็แฝงไปด้วยความหมายทางด้านประวัติศาสตร์และนัยยะทางการเมืองของล้านนาในสมัยนั้น

แม้ว่าคุ้มที่เจ้านายล้านนาที่สร้างในช่วงปี พ.ศ. 2430-2490 จะดูเหมือนว่าถูกสร้างขึ้น โดยได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ไม่ว่าจะจากบ้านเรือนของชาวตะวันตกที่เข้ามาอยู่อาศัยในล้านนา หรือเรือนพักอาศัยของชนชั้นสูงในกรุงเทพฯ อย่างไรก็ตามคุ้มในกลุ่มนี้ก็ยังมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ และมีความโดดเด่นเฉพาะตัว และได้มีการผสมผสานวิธีการช่างและลวดลายประดับตกแต่งแบบล้านนา และชนชั้นอื่นๆ ที่เข้ามาอยู่อาศัยในล้านนา เช่น ชาวจีน และชาวตะวันออกกลาง โดยเฉพาะชาวจีนที่มักจะทำงานเป็นช่างไม้ จึงทำให้ลวดลายของคุ้มบางหลัง เช่น คุ้มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่ และคุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่ มีลวดลายแบบจีน ผสมอยู่ในลวดลายแบบตะวันตก

จากการศึกษาคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือของเจ้านายที่อยู่ในชั้นศักดินาเจ้าชั้นทั้งห้า หรือ เจ้าชั้นห้าใบ แห่งราชวงศ์ทิพย์จักราธิวงศ์ (เจ้าเจ็ดตน) มีประเด็นศึกษาเพิ่มเติม ดังนี้

ประเด็นแรก รูปแบบศิลปกรรมของคุ้มในแต่ละจังหวัด มีเอกลักษณ์ และลักษณะเฉพาะในพื้นที่ ดังนี้ คุ้มในกลุ่มจังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน จำนวน 4 หลัง พบว่า มีรูปแบบที่ใกล้เคียงกัน คือ นิยมทาสีด้วยสีสันสดใส เช่น สีชมพู สีเหลือง และสีเขียว และนิยมสร้างเรือนไม้สองชั้นแบบเรือนขนมปังขิง นอกจากนี้ทั้งสองพื้นที่ยังสร้างอาคารทางดึกซึ่งเกิดจากการถอดแบบจากหลังหนึ่งสู่อีกหลัง ได้แก่ คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ และหอคำหลวงเมืองน่าน สิ่งเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยน การถ่ายทอดรูปแบบทางด้านงานศิลปกรรม สถาปัตยกรรมของเมืองน่าน และเมืองแพร่ได้เป็นอย่างดี

โดยรูปแบบของคุ้มที่ปรากฏในเมืองน่านและเมืองแพร่นั้นแตกต่างกับรูปแบบศิลปกรรมของคุ้มในพื้นที่จังหวัดลำพูน และเชียงใหม่ ที่ไม่นิยมทาสีตัวเรือน แต่ปล่อยให้ไม้ตามธรรมชาติ นอกจากนี้ในเชียงใหม่ และลำพูน ไม่นิยมสร้างเรือนไม้สองชั้นแบบเรือนขนมปังขิงที่ประดับตกแต่งด้วยลวดลายไม้ฉลุจำนวนมากบริเวณตัวเรือน แต่มักจะสร้างเรือนสองชั้น โดยชั้นล่างก่อด้วยคอนกรีต

ฉาบปูนทาด้วยสีขาวรองรับส่วนของไม้ชั้นบน และตกแต่งอย่างเรียบง่าย ลักษณะเหล่านี้ น่าจะเป็นผลมาจากความแตกต่างของความนิยมในการสร้างสถาปัตยกรรมของแต่ละพื้นที่

ประเด็นที่สองอายุสมัยในการสร้างคัมไมใช่ตัวกำหนดรูปแบบทางด้านศิลปกรรม แค่เพียงอย่างเดียว เนื่องจากคัมแต่ละหลังถูกสร้างขึ้นโดยมีตัวแปรหลายอย่าง อันได้แก่ ความชื่นชอบของเจ้าของเรือน หน้าที่การใช้งาน วัสดุอุปกรณ์ ฝีมือของช่างในขณะที่สร้าง ยกตัวอย่างเช่น อาคารคัมทรงตึกที่ดูใกล้เคียงกับรูปแบบของการสร้างอาคารในปัจจุบัน เช่นคัมเจ้าหลวงเมืองแพร่ ซึ่งถูกสร้างใน พ.ศ. 2435 ถูกสร้างขึ้นก่อนเรือนไม้แบบขนมปังขิงอย่างคัมวงศ์บุรี ถึง 5 ปี ดังนั้นอายุสมัยในการสร้างจึงไม่ใช่สิ่งที่สามารถนำมาสรุปรูปแบบของคัมแต่ละหลังได้ทั้งหมด

ประเด็นสุดท้าย การอนุรักษ์และสภาพในปัจจุบันของตัวอาคารคัมเจ้านายล้านนา จากการศึกษาคัมทั้ง 10 หลังในพื้นที่ 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน สามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. คัมที่อยู่ภายใต้การดูแลของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือชุมชนท้องถิ่น จำนวน 5 หลัง ได้แก่ คัมเจ้าราชบุตร (เจ้าน้อยมหาอินทร์) จังหวัดเชียงใหม่ คัมเจ้าราชบุตร (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง) จังหวัดเชียงใหม่ คัมเจ้ายอดเรือน จังหวัดลำพูน คัมเจ้าหลวงเมืองแพร่ และหอคำหลวงเมืองน่าน สภาพในปัจจุบันของคัมเหล่านี้อยู่ในสภาพดี ตัวอาคารมีความแข็งแรง และได้รับการดูแลบูรณะซ่อมแซมอยู่เสมอ แต่ทำการศึกษารูปแบบทางด้านศิลปกรรมดั้งเดิมของอาคารค่อนข้างยาก เนื่องจากมีการปรับปรุง และตัดแปลงอาคารหลายครั้ง อย่างไรก็ตามคัมในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะมีบันทึกการบูรณะซ่อมแซมอยู่เสมอ จึงทำให้การเข้าถึงข้อมูลสามารถทำได้ง่าย

2. คัมที่ทายาท หรือผู้สืบทอดเป็นผู้ดูแล และนำไปต่อยอดทางด้านธุรกิจ จำนวน 2 หลัง ได้แก่ คัมเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร) จังหวัดเชียงใหม่ และคัมวงศ์บุรี จังหวัดแพร่ คัมทั้ง 2 หลังในกลุ่มนี้ถือได้ว่าได้รับการบูรณะซ่อมแซม และดูแลสภาพของอาคารเป็นอย่างดี แต่การอนุรักษ์นั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ของการใช้สอยในปัจจุบัน ไม่ได้มุ่งเน้นรักษาสภาพดั้งเดิมของอาคาร มีการตัดแปลงและปรับเปลี่ยนรูปแบบของอาคารค่อนข้างมาก ไม่มีบันทึกข้อมูลการบูรณะซ่อมแซมในแต่ละครั้ง ทำให้ศึกษารูปแบบศิลปกรรมเมื่อคราวแรกสร้าง ค่อนข้างเป็นไปได้ยาก

3. คัมที่ในปัจจุบันทายาทยังใช้เป็นบ้านพักอาศัย จำนวน 3 หลัง ได้แก่ คัมบ้านทุ่งเสี้ยว จังหวัดเชียงใหม่ คัมเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) จังหวัดน่าน และคัมเจ้าหลวงจักรคำจรงค์ศักดิ์ จังหวัดลำพูน คัมในกลุ่มนี้ถือได้ว่าสามารถศึกษารูปแบบศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งผังพื้น

และหน้าที่การใช้งานในคราวแรกสร้างได้อย่างชัดเจน แต่ก็ถือได้ว่าเป็นกลุ่มที่น่าเป็นห่วงสุดในแง่ของการอนุรักษ์อาคาร เนื่องจากตัวคຸ້ມมีขนาดใหญ่ และค่อนข้างเก่า การซ่อมแซมจึงมีค่าใช้จ่ายจำนวนมาก ทำให้ผู้อยู่อาศัยในปัจจุบันไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง ทำได้เพียงแค่รักษาสภาพของอาคารให้คงอยู่ได้เพียงเท่านั้น

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าคຸ້ມเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา ถือได้ว่าเป็นงานศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมที่ยังมีประเด็นทั้งทางด้าน ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และสถาปัตยกรรมให้ศึกษาอยู่อีกมาก นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่น่าเป็นห่วงในแง่ของการอนุรักษ์ บูรณะ ซ่อมแซมตัวอาคารคຸ້ມ ซึ่งหากไม่รีบแก้ไข หรือเร่งศึกษาเก็บข้อมูลไว้ ต่อไปภายภาคหน้าล้านนาอาจไม่มีงานศิลปกรรม สถาปัตยกรรมที่เรียกว่าคຸ້ມให้ศึกษาอีกต่อไป

รายการอ้างอิง

- ชายลูกหลานเมืองแพร่. "คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่". กรมโยธาและผังเมือง 45 (กันยายน 2558): 33-36.
- จักรพงษ์, คำบุญเรือง. "คุ้มเจ้าในลำพูน." เชียงใหม่นิวส์ 15 ธันวาคม 2549, 5.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พิพิธภัณฑสถานพระตำหนักดารารัถย์ กรุงเทพฯ :: มหาวิทยาลัย, 2558.
- เจ้าสมปรารถนา ณ น่าน, หลานสาวเจ้าราชบุตร (เจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน), เจ้าของ, and คุ้มเจ้าราชบุตร เมืองน่าน ในปัจจุบัน. 13 ตุลาคม, 2561.
- เจ้าหลวงเชียงใหม่ / บรรณาธิการ วงศ์ศักดิ์ ณ เชียงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 1 ed. กรุงเทพฯ :: คณะทายาท สายสกุล ณ เชียงใหม่ ร่วมกับสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.
- ชวลีย์, ณ ถลาง. ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว = *Siamese Vassal States under King Rama V* / ชวลีย์ ณ ถลาง บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, กาญจนี ละอองศรี. กรุงเทพฯ :: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.
- ชาญณรงค์, ศรีสุวรรณ. เรือนล้านนา และลวดลายประดับอาคารประเภทคุ้ม และที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ ในเขตภาคเหนือ = *Lanna House and Decorative Ornaments of the Large Scale Residence and Royal Family Mansion Related in Northern Thai Region* / ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ. พิมพ์ครั้งที่ 2 ed. เชียงใหม่ :: ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2562.
- "การจัดการองค์ความรู้สถาปัตยกรรมล้านนา ด้านที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นถิ่นสู่สากล." <https://www.lanna-arch.net/lak/>.
- ณรัสมิน, ชติยวรา. "คุ้มเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ ผู้ครองนครลำพูน องค์ที่ 10. [วิดีโอ]." <https://www.youtube.com/watch?v=TZ6wW8RmPMM&t=458s>.
- เดเนียล, แมคกิลวารี. กิ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว : อัตชีวประวัติของ ศาสตราจารย์เดเนียล แมคกิลวารี ดี.ดี / จิตรารักษ์ ตันรัตนกุล แปล. พิมพ์ครั้งที่ 2 ed. กรุงเทพฯ :: มติชน, 2544.
- ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี / ปรีวรรตและตรวจสอบชำระต้นฉบับโดย คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. ed. [เชียงใหม่] :: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2538.
- เทศบาลเมืองลำพูน, งานพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว สำนักปลัด. "คุ้มเจ้ายอดเรือน [แผ่นพับ]." 1.
- นพพร, หัตถา. คุ้มเจ้านายล้านนา กรุงเทพฯ :: วันชนะ, 2545.
- บัณฑิต, จุลาสัย. "การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน พิพิธภัณฑสถานพระตำหนักดารารัถย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," *อาษา* 2 (2554): 26-29.

- . "จากพระตำหนักมาเป็นพิพิธภัณฑ์ดารารัถย." ศิลปวัฒนธรรม 21,7 (2543): 112-18.
- ประยูร, อุคชาภุช, -. แบบแผนบ้านเรือนในสยาม : เรือนไทย เรือนปั้นหย่า เรือนมะนิลา เรือนขนมปังขิง / โดย น. ณ ปากน้ำ. พิมพ์ครั้งที่ 1 ed. กรุงเทพฯ :: เมืองโบราณ, 2531.
- ปราณี, ศิริธร, ณ พัทลุง. เจ้าหลวงเชียงใหม่ / บรรณาธิการ วงศ์ศักดิ์ ณ เชียงใหม่
- เพ็ชรลานนา : หนังสือสารคดีชีวประวัติบุคคลสำคัญในยุคของลานนาไทย / ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง.
พิมพ์ครั้งที่ 1 ed. กรุงเทพฯ : สุริวง์การพิมพ์, 2539.
- ปีแอร์, โอริต. ลานนาไทยในแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง แปลโดย พิษณุ จันทรวีทัน. พิมพ์ครั้งที่ 4. ed.
กรุงเทพฯ :: พิมพ์คำ, 2555.
- สุสติ, ทิพทัส. บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงในรอบ 220 ปี พ.ศ. 2325-2525 / สุสติ
ทิพทัส, มานพ พงศทัต. กรุงเทพฯ :: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- พระครูถาวรพรรัฐ, เจ้าอาวาสวัดศรีนวรรฐ 8 ธันวาคม 2561.
- พัชรินทร์, ศุขประมุข. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน และโบราณวัตถุชิ้นสำคัญ พิมพ์ครั้งที่ 1 ed. น่าน
:: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน, 2547.
- ภูชัย, กวมทรัพย์. ลายไม้ฉลุแบบขนมปังขิง สุนทรียภาพแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ / ภูชัย กวมทรัพย์. พิมพ์
ครั้งที่ 1 ed. กรุงเทพฯ :: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2560.
- ภูเดช, แสนสา. คุ่มหลวง หอคำ เวียงแก้ว สัญญาขัตติยะล้านนา พิมพ์ครั้งที่ 1 ed. กรุงเทพฯ :: กองบุญ
หมื่นฟ้า, 2556.
- "ล้านนาคำเมือง ชมรมฮักตัวเมือง : "เอือนฝ่าไหล"." 2564,
https://www.matichonweekly.com/column/article_400814.
- รำลึก สัมมนาราชทัณฑ์เชียงใหม่ : 7 ธันวาคม 2523. เชียงใหม่ :: เรือนจำกลางเชียงใหม่, 2523.
- "ประวัติโรงเรียนดาราวิทยาลัย."
<http://www.dara.ac.th/eqsdara/?name=pageshow&file=readpage&id=1>.
- โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย. "ประวัติความเป็นมาโรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย."
<https://www.prc.ac.th/about.php?id=1&page=history>.
- วรชาติ, มีชูบท. เจ้านายฝ่ายเหนือและตำนานรักมะเมียะ. กรุงเทพฯ :: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2556.
- วรเทวี, ชลวณิช. เรื่องเล่าจากคุ่มเจ้าหญิงแขกแก้ว ณ ลำพูน. พิมพ์ครั้งที่ 1 ed. กรุงเทพฯ :: อมรินทร์พ
ริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2559.
- "เกร็ดประวัติศาสตร์ สถานีรถไฟนครลำปาง."
<http://www.muangboranjournal.com/post/Nakhon-Lampang-railway-station>.
- วิฑูรย์, เหลียวรุ่งเรือง. คุ่มเจ้าครองนครเชียงใหม่และคุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) / วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง.

- พิมพ์ครั้งที่ 1 ed. เชียงใหม่ :: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.
- . "คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง ณ เชียงใหม่)." เชียงใหม่: หจก. จรัสธุรกิจการพิมพ์, 2555.
- . บ้านโบราณเมืองลำพูน : เอกสารโครงการ "บ้านสวย ลำพูนเมืองน่าอยู่" / วิฑูรย์ เหลียว
รุ่งเรือง. พิมพ์ครั้งที่ 1 ed. เชียงใหม่ :: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.
- วิฑูรย์, เหลียวรุ่งเรือง, and ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ เจ้าน้อย
มหาอินทร์ ณ เชียงใหม่ = *the Khum Chao Burirat (Maha-in)*. พิมพ์ครั้งที่ 1 ed. เชียงใหม่:
ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2004.
- ศรัณย์, ศรีธวัชพงศ์, ผู้วิจัย. รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาชนมปิงชิง กรณีศึกษา คุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่
= *Lanna-Stick Style Architecture Case Study of Khum Wongburi House, Phrae
Province / ศรัณย์ ศรีธวัชพงศ์, และ เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร.*
- ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา. "คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงศูนย์สถาปัตยกรรม
ล้านนา คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่)]."
- สงวน, โชติสุขรัตน์. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี / ปรีวรรตและตรวจสอบชำระ
ต้นฉบับโดยคณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่
- ประชุมตำนานลานนาไทย พิมพ์ครั้งที่ 2. ed. [เชียงใหม่] :
- สร้อยสวัสดิ์, อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ :: อมรินทร์, 2555.
- สหายศ, ศรีพนา วงศ์บุรี. "ประวัติคุ้มวงศ์บุรี [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์มีชีวิตคุ้ม
วงศ์บุรี]."
- สำนักงานคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่. "คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ [แผ่นป้ายให้ข้อมูลประกอบการจัดแสดง
พิพิธภัณฑ์คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่]".
- แสงดาว, ณ เชียงใหม่. พระประวัติพระราชชายา เจ้าดารารัศมี 26 สิงหาคม 2416-9 ธันวาคม 2476 /
แสงดาว ณ เชียงใหม่. เชียงใหม่ :: โรงพิมพ์กลางเวียง, 2517.

ตารางสรุปข้อมูลเบื้องต้นของคຸ້ມเจ้านายฝ่ายเหนือในล้านนา

พื้นที่ : จังหวัดเชียงใหม่

ลำดับ ที่	ชื่อเรียก	เจ้าของ (เดิม)	ปีที่สร้าง (พ.ศ.)	ที่ตั้ง
		เจ้าของ (ปัจจุบัน)		การใช้งานในปัจจุบัน
1	คຸ້ມเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์)	เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่	ประมาณ พ.ศ. 2432 - 2436	สี่แยกกลางเวียง เลขที่ 117 ถนนราชดำเนิน ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง (ตรงข้ามวัดพันเตา)
		มหาวิทยาลัยเชียงใหม่		ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คຸ້มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหา อินทร์) ภายใต้การดูแลของ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2	คຸ້มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง)	เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง ณ เชียงใหม่	พ.ศ. 2461	เลขที่ 169 ถนนพระปกเกล้า ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง ข้างโรงเรียนอาชีวศึกษาเชียงใหม่ ฝั่งตรงข้ามโรงเรียนยุพราช
		สำนักงานยาสูบ เชียงใหม่		ที่ทำการของสำนักงานยาสูบ เชียงใหม่
3	ตำหนักบ้านทุ่งเสี้ยว	เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 9 เจ้าแก้วมวรัฐ (23 มกราคม พ.ศ. 2453 - 3 มิถุนายน พ.ศ. 2482)	ประมาณ พ.ศ. 2470	เลขที่ 254 หมู่ 3 บ้านทุ่งเสี้ยว ตำบลบ้านตอง อำเภอสันป่าตอง (ปากทางเข้าวัดศรีนวรรฐ์)
		คุณหญิงนพรัตน์ สนิทวงศ์ ณ อยู่ธยา		บ้านพักอาศัย
4	คຸ້มเจ้าราชบุตร เชียงใหม่ (เจ้าสมพะมิตร)	เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่	ไม่ ปรากฏ แน่ชัด	เลขที่ 24 ถนนราชดำเนิน ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง
		ตระกูลสุวรรณยีน		สถาบันสอนภาษา AUA Language School

ตารางที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นของคຸ້มเจ้านายฝ่ายเหนือในจังหวัดเชียงใหม่

พื้นที่ : จังหวัดลำพูน

ลำดับ ที่	ชื่อเรียก	เจ้าของเดิม	ปีที่สร้าง (พ.ศ.)	ที่ตั้ง
		เจ้าของปัจจุบัน		การใช้งานในปัจจุบัน
1	คุ้มเจ้าหลวงจักรคำ ขจรศักดิ์	พลตรีเจ้าจักรคำขจรศักดิ์	ประมาณ พ.ศ. 2468	เลขที่ 378 ถนนอินททยงยศ อำเภอเมืองลำพูน
		ทายาทของเจ้าพงษ์ธาดา ณ ลำพูน		บ้านพักอาศัย
2	คุ้มเจ้ายอดเรือน	สร้างโดยเจ้าหลวงจักร คำขจรศักดิ์ เพื่อมอบ ให้แก่เจ้ายอดเรือน ผู้เป็นชายา	พ.ศ. 2470	เลขที่ 4 ถนนจรดแก้ว ตำบลในเมือง อำเภอเมืองลำพูน
		เทศบาลเมืองลำพูน		เปิดให้บุคคลทั่วไปเข้าชม

ตารางที่ 2 ข้อมูลเบื้องต้นของคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือในจังหวัดลำพูน

พื้นที่ : จังหวัดแพร่

ลำดับ ที่	ชื่อเรียก	เจ้าของเดิม	ปีที่สร้าง (พ.ศ.)	ที่ตั้ง
		เจ้าของปัจจุบัน		การใช้งานในปัจจุบัน
1	คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่	เจ้าพิริยะเทพวงศ์	พ.ศ. 2435	เลขที่ 4 ถนนคุ้มเดิม ตำบลในเวียง อำเภอเมืองแพร่ (ตรงข้ามกับโรงเรียนนารีรัตน์)
		กองการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม องค์การ บริหารส่วนจังหวัดแพร่		พิพิธภัณฑสถานคุ้มเจ้าหลวงเมือง แพร่
2	คุ้มวงศ์บุรี	-แม่เจ้าบัวถนมหยศปัญญา (ภรรยาคนแรกของ เจ้าพิริยะเทพวงศ์ เจ้าหลวงเมืองแพร่องค์ สุดท้าย)	พ.ศ. 2440	เลขที่ 50 ถนนคำลือ ถนนหลัง จวนผู้ว่า สี่แยกพระนอนเหนือ อำเภอเมืองแพร่
		- ต่อมาตกทอดเป็น ของผู้สืบเชื้อสาย 'เจ้าพรหมสุ่นท้าววงศ์บุรี' (หลวงพงษ์พิบูลย์)		
		ทายาทตระกูลวงศ์บุรี (ทายาท ลำดับที่ 5)		

ตารางที่ 3 ข้อมูลเบื้องต้นของคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือในจังหวัดแพร่

พื้นที่ : น่าน

ลำดับ ที่	ชื่อเรียก	เจ้าของเดิม	ปีที่สร้าง (พ.ศ.)	ที่ตั้ง
		เจ้าของปัจจุบัน		การใช้งานในปัจจุบัน
1	หอคำเจ้าหลวง เมือง น่าน	เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช	พ.ศ. 2446	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดน่าน ถนนผากอง ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน
		กรมศิลปากร ภายใต้ การกำกับดูแลของสำนัก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ		พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน
2	คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	เจ้าอนัน นตวรฤทธิ เดช ได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่ของ เจ้านาย อยมหาพรหม ณ น่าน ต่อมาเมื่อท่านได้รับ สถาปนาเป็นเจ้ามหาพรหม สุรธาธิบดี ย้ายไปประทับ ที่หอคำและยกคุ้มแห่งนี้ให้ บุตรชาย คือ เจ้าราชบุตร (เจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน)	พ.ศ. 2484	คุ้มเจ้าราชบุตร เลขที่ 79 ถนนมหาวงศ์ ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน
		เจ้าสมปรารถนา ณ น่าน		สามารถเข้าเยี่ยมชมได้ โดยการ ติดต่อนัดหมายล่วงหน้า

ตารางที่ 4 ข้อมูลเบื้องต้นของคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือในจังหวัดน่าน

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ภูษณิศา ทองประทุม
วัน เดือน ปี เกิด	28 กันยายน 2536
สถานที่เกิด	จังหวัดเชียงใหม่
วุฒิการศึกษา	ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา : โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ ปริญญาตรี : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ที่อยู่ปัจจุบัน	70/2 หมู่ที่ 2 บ้านป่าต้ว ตำบลสันโป่ง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ 50180

